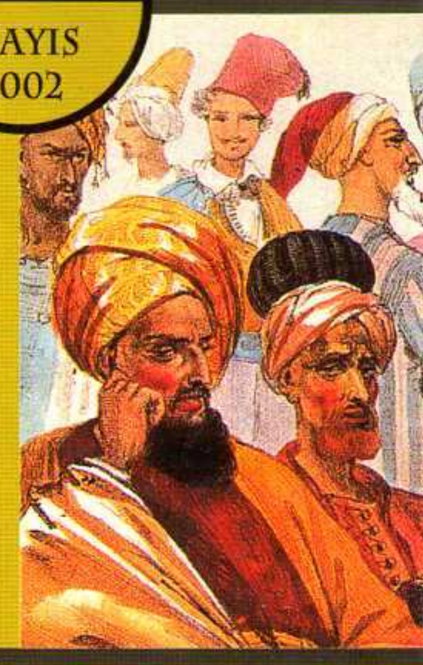
10.yıl

TOPLUMSAL TARİH

101

MAYIS 2002

Bir Başka Osmanlı Kimliği:
RÛMÎLİK

Ayın Gündemi ›
ORTADOĞU:
SAVAŞ MI, BARIŞ MI?
(Mete Tunçay)

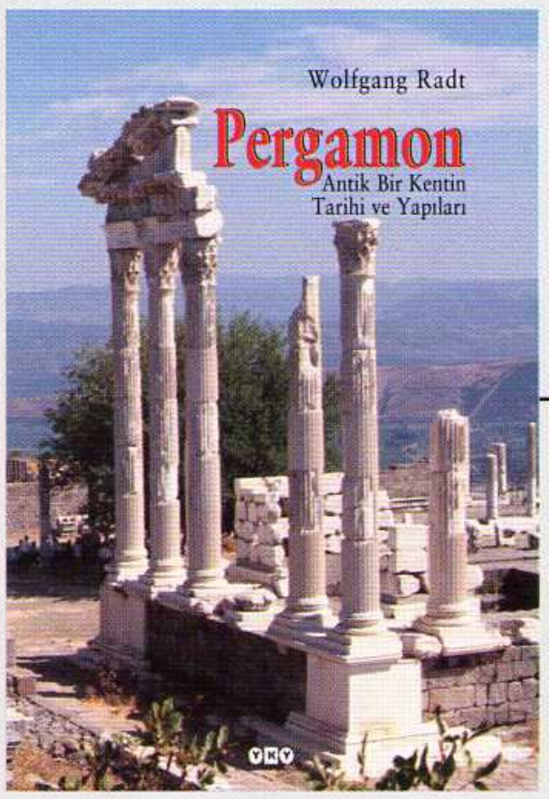

Fiyatı: 4 000 000 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025 | 112565 | 2002/05

ARKEOLOJİYİ GÖMMEYELİM! ›

Sikkelerin Işığında Antakya Depremi | Kültürel Değerlerin Tahribatı | Dil Tarih'te Neler Oluyor? | Arkeolojinin Görmediğimiz Yüzü | Urartu Krallığı | Ilısu ve Karkamış'ta Kurtarılmaya Çalışılan Geçmiş | Yeni Bir Yaklaşım: Jeoarkeoloji | Arkeolojinin Yaşama Şansı | Tarihi Kentler İçin Bir Kurtarıcı: Metro | Ufuk Esin'le Söyleşi

PERGAMON'un yaşamöyküsü

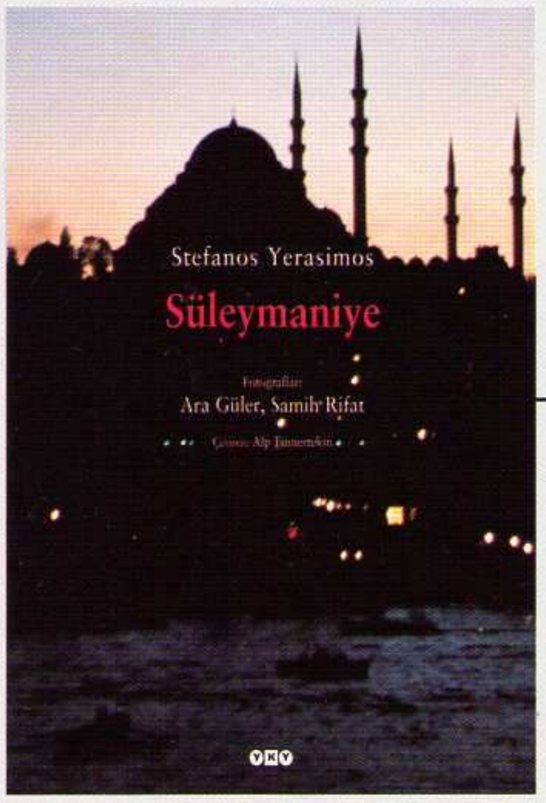
Pergamon
Antik Bir Kentin
Tarihi ve Yapıları
Wolfgang Radt
368 sayfa

Anadolu uygarlık tarihine açılan başlıca kültür kapılarından biri olarak nitelendirilebilecek Pergamon'un tarihini, yapılarını, yetiştirdiği ünlü kişileri ve kazı serüvenini okurken aynı zamanda Yunan ve Roma kutupları arasında salınan dünya siyasetine, İskenderiye'nin rakibi muhteşem bir kütüphaneye, parşömenin icadına, Bergama'daki sunağın Berlin'e kaçırılış öyküsüne ve Osman Hamdi'ye uzanacaksınız...

Türkiye'deki en önemli antik kentlerden biri üzerine, otuz yılı aşkın bir süredir incelemelerini sürdüren Pergamon Kazı Başkanı Wolfgang Radt tarafından kaleme alınmış, renkli fotoğraflar, gravürler ve haritalar eşliğinde dev bir kitap.

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ: • İSTANBUL: 212-293 08 24 / 502 • İZMİR: 232-463 82 90 • ANKARA: 312-435 85 94
E-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr • Web Sitesi:www.yapikrediyayinlari.com • **Internet satış: www.estore.com.tr/bulvar/yky**
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212-293 08 24, 252 47 00

SÜLEYMANİYE'nin doğum öyküsü

Süleymaniye
Stefanos Yerasimos
144 sayfa

Ünlü tarihçi Stefanos Yerasimos, Osmanlı İmparatorluğu'nun en ihtişamlı döneminde, bu ihtişamın simgelerinden biri olarak inşa edilen Süleymaniye Camisi'ni bütün boyutlarıyla ele alıyor. Tarihsel bağlamdan ve bu yapının Osmanlı Mimarisi içinde tuttuğu yerden yola çıkıp, kullanılan malzemeden şantiye organizasyonuna dek geniş bir yelpazede okura kültür ve mimari tarihi açısından önemli bir toplam sunuyor.

Ara Güler ve Samih Rifat'ın fotoğraflarının eşlik ettiği bu incelemeyi "muhteşem" bir yapının monografisi olarak da değerlendirebiliriz.

ZEISS : Gözleriniz İçin Bundan Daha İyisini Yapamazsınız

ZEISS
Optik Camlarının
ve Çerçevelerinin
Türkiye Genel
Distrübütörü

Kalitenin sembolü ✓ işaretini
gözlük camlarınızda arayınız.

CEM-FA
OPTİK SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Mimar Kemalettin Cad. Gençten İşmerkezi No. 1/50 Sirkeci-İstanbul
Tel: (0212) 512 71 88 (Pbx)

Savaş mı, Barış mı?

Mete Tunçay

İsrailli Yahudiler, kendi Tanrı'larının verdiği sözü niçin gerçekleştirmiyorlar?

"...kılıçlarını sapan, mızraklarını bağ bıçağı yapacaklar; millet millete karşı kılıç kaldırmayacak ve artık cengi öğrenmeyecekler."

Eski Ahit, İŞAYA 2:4.

Bir süredir bir grup arkadaş, savaşa ve şiddete karşı Barış Girişimi diye bir hareket örgütlemeye çalışıyoruz. Ortak amacımız, masum insanların mağdur edilmemesi, yok yere kan akmaması, gereksiz acılar çekilmemesi. Bu değerler çerçevesinde, ülkemiz kamuoyunda bir duyarlık geliştirmeye çalışıyoruz. Başka ülkelerde aynı doğrultuda faaliyet gösteren gruplarla da ilişki kurmak ve ABD imparatorluğuna bütün insanlık adına karşı çıkmak istiyoruz.

Girişim'deki arkadaşlarım, genellikle solcu ve özgürlükçü insanlar. Ama ortak amacımızın dışında kalan birçok konuda birbirimizden farklı düşünüyoruz. Ben kendi payıma, kendimi hiçbir zaman katıksız bir barışsever (pasifist) diye tanımlamadım. Bunun nedeni, elbette, savaştan ve şiddetten hoşlanmam değil. Burada konumumu açıklamaya çalışayım.

Siyasal Düşünceler Tarihi okuttuğum için, savaşı iyi gözlerle gören ve onun gelişmeyi hızlandıran etkilerini vurgulayan büyük filozoflar olduğunu biliyorum. Hegel'den başlayarak devlete tapan bu sağ düşünceyi etik olarak yanlış buluyorum. Ama barış istemenin, dinginlik/istikrar bozulmasın diye halihazırı sürdürmek anlamına geldiğinin de farkındayım. Oysa, statükonun da bir maliyeti vardır ve bazı durumlardaki insanlar için bu maliyet katlanılmaz olabilir.

Devletlerin çoğu -eğer hepsi değilse- geçmişte savaş, fetih, şiddet ve terörle kurulmuştur. Barışçılık açısından, ya "Keşke bunlar hiç olmasaydı" diye tarihe aykırı bir tutum benimsemek zorundayız ya da "Eskiden ne olmuşsa olmuş, artık böyle şeyler olmasın" demek. İkinci seçeneğin anlamı, var olduğu haliyle her şeyin yeterince iyi olduğunu, ancak barışçı yöntemlerle küçük küçük değişebileceğini söylemektir.

Unutmayalım ki, günümüzün mağduru Filistin devletinin kurucusu olan El Fateh/FKÖ, önceleri -örneğin Münih olimpiyatlarında- terörist bir örgüttü. Şimdi de, Arafat'ın rakipleri, Hamas ve Hizbullah açıkça öyleler. Bugünün gaddarı İsrail de, 1949'da terörist eylemlerle kurulmuştu. Daha birkaç yıl önce bağnaz bir Yahudi, kendi Nobel Barış Ödüllü başbakanları İzak Rabin'i vurup öldürmüştü. Ama şimdi devlet olarak, ordusuyla terörizmini sürdürüyor.

ABD 11 Eylül'de terörizmin mağduru oldu. O olayın sanıklarına yataklık eden Afganistan'daki Taliban hükümetini "Terörizme karşı savaş açtık" diyerek askeri harekâtla devirdi. Şimdi İsrail'i destekliyor. Öyle görünüyor ki, yakında Irak'ı da vuracak.

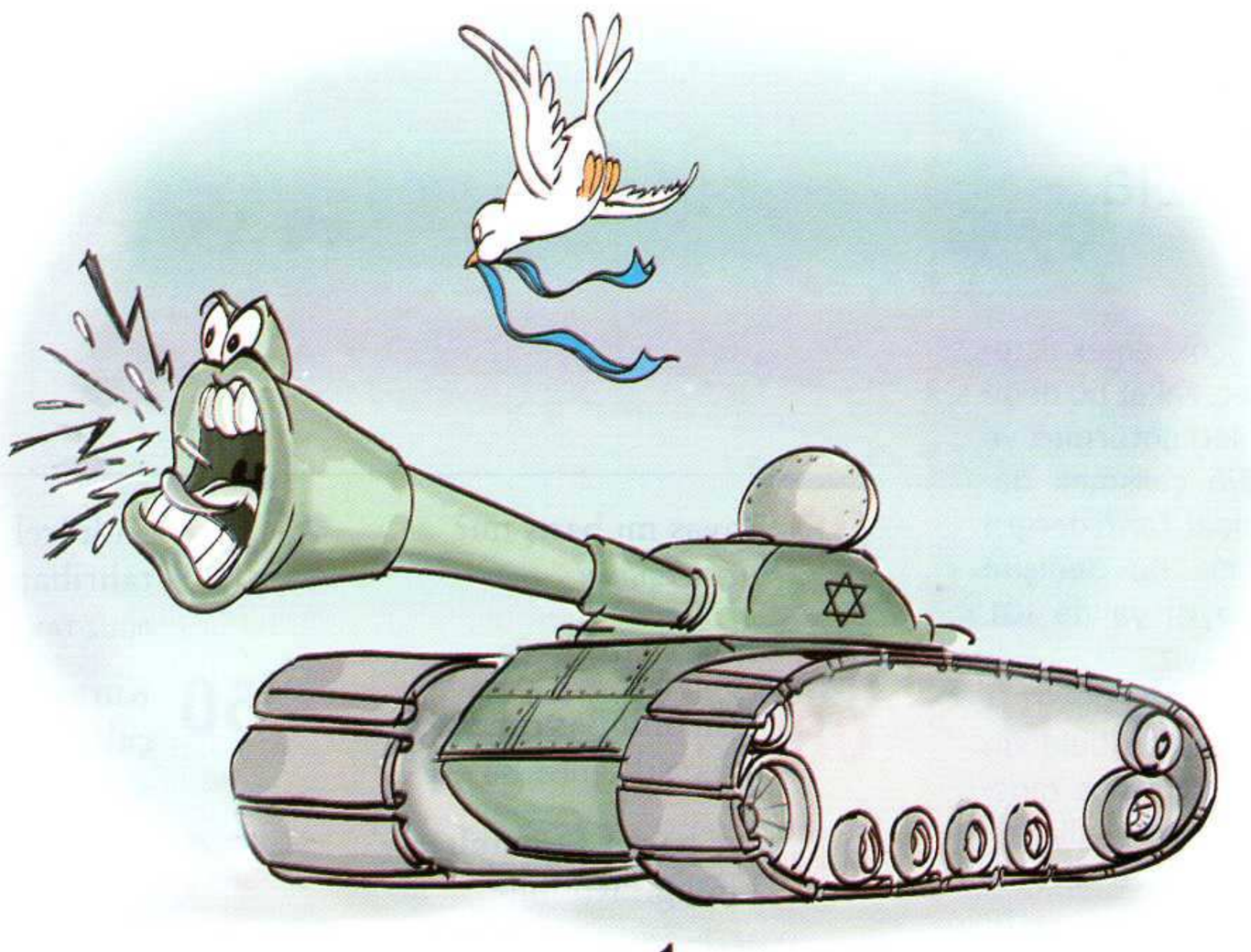
Terörizmin herkesçe kabul edilen bir tanımının bulunmaması can sıkıcı. Devletlerin gösterdiği şiddet -ne denli büyük olursa olsun- terörizm sayılmıyor. Ancak onlara karşı başvurulan şiddete terörizm denmekte. Filistinlilerin canlı bomba intihar saldırılarını sivil direniş hareketleri olarak düşünmek herhalde doğru olmaz. Belli ki, bunlar da belirli merkezlerden kumandalı, örgütlü eylemler. İnançları uğruna canlarını feda eden genç insanların yiğitliğine hayran kalırken, onların öldürdüğü çoluk-çocuk günahsız insanlar için üzülmemek de olmaz.

İsrail hakkında -belki soykırım yaptığı da dahil- her şey söylenebilir; ama bu ülkede çoğulcu bir demokrasi olduğu inkâr edilemez. Kürk başlıklı Natura Karta bağnazlarından laik en solculara kadar her türden yurttaşları var. (Bizdeki köktendincilikten endişe duyanlar, orada vergi vermeyi, askere gitmeyi reddeden yobaz Yahudileri görseler, halimize şükrederlerdi!) Şimdi İsrail'in başındaki aşırı sağ hükümete karşın, onun politikalarını onaylamayan cesur ve namuslu insanlar, umuyoruz ki, yakında İstanbul'a da gelip Girişim'le dayanışma gösterecekler.

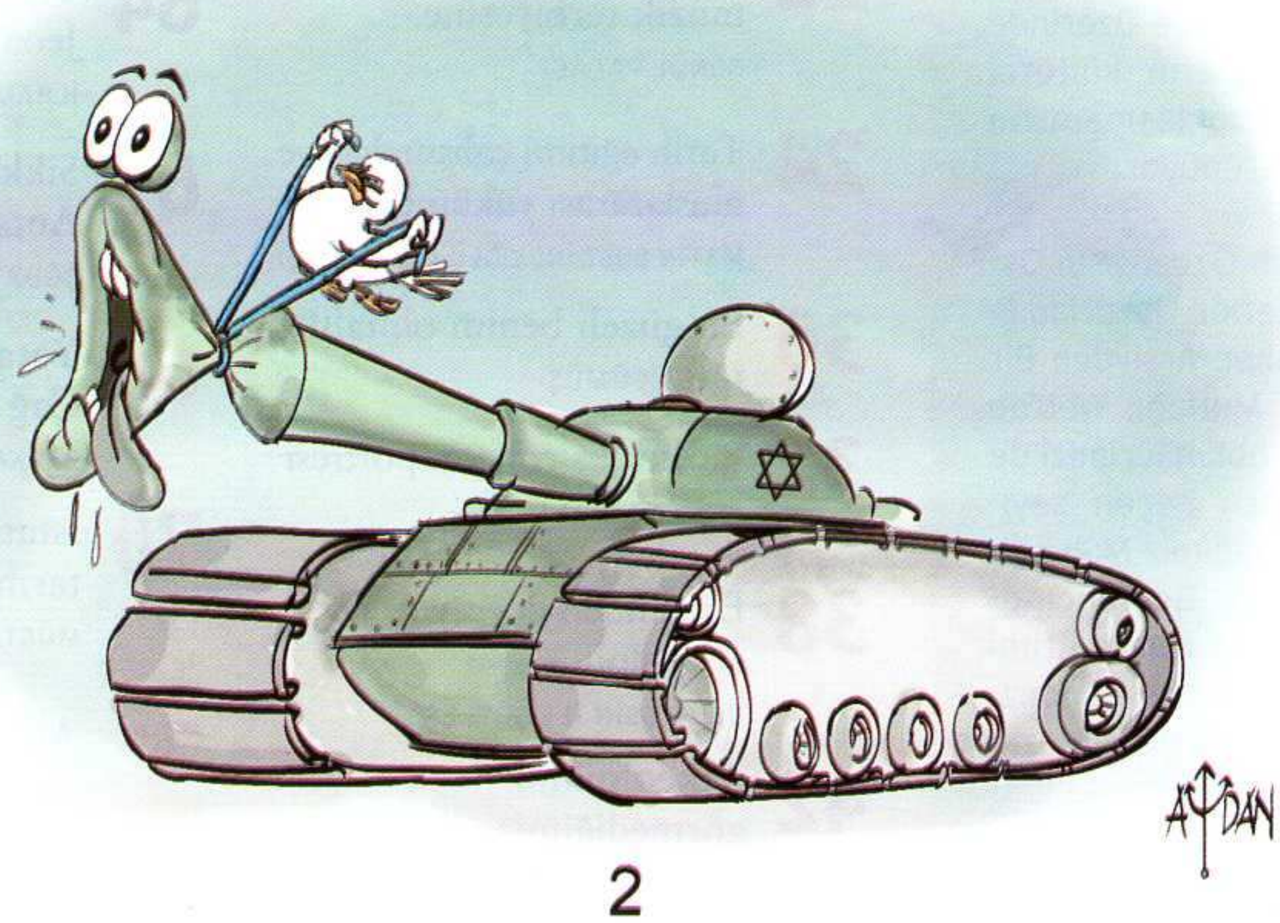
Sayıları iki yüze yaklaşan, irili ufaklı bağımsız devletlerin oluşturduğu bugünkü Birleşmiş Milletler Örgütü'nün olsun, iki dünya savaşı arasındaki Milletler Cemiyeti'nin olsun, Alman filozofu Immanuel Kant'ın *Ebedi Barış Üstüne* (1795) felsefi denemesinden esinlendiği hep söylenmektedir. (Bu değerli yapıtı, vaktiyle rahmetli hocalarım Yavuz Abadan ile Seha Meray Türkçe'ye çevirip SBF Yayınları arasında neşretmişlerdi.) Kant, kitabının adını (*Zum ewigen Frieden-Pax Perpetua*) Hollanda'daki bir hanın levhasında gördüğünü anlatır. Oysa, bu terimi muhtemelen Leibniz'den ödünç almıştır. Leibniz ise, Abbé Saint-Pierre'in "Hıristiyan egemenler arasında sürekli barış sağlama projesi"ni (1713) eleştirirken, bu ismin kendisine bir mezarlığın kapısındaki "Pax Perpetua" yazısını hatırlattığını yazmıştır; çünkü ancak ölüler savaşmaz.

Kant, sürekli barış ülküsüne iki yöntemle erişilebileceğini düşünüyordu. Bütün devletlerin genel seçimlere dayalı temsili hükümetleri olması ve bir dünya federasyonu içinde birleşmeleri. Kant'ın cumhuriyetlerin krallıklardan daha barışçı olacakları umudu gerçekleşmedi. Dünya federasyonu yönündeki en ileri girişim ise, Birleşmiş Milletler oldu. Ancak, buradaki devletlerin çoğunluğu halen ABD'nin etkisi altında. Gerçekten, artık kendi içinde çelişkili bir deyimle, "tek-kutuplu dünya"dan söz ediyoruz. Kant güçler dengesini istemez, dünya federasyonunun gücü barışı korumaya yetecektir. Ama bizim bugün, Kuzey Amerika'nın gücünü dengeleyecek, Avrupa Birliği gibi daha birçok bölgesel federasyona ihtiyacımız var. Örneğin Çin, Japonya, Avustralya'dan vb. oluşacak bir Pasifik Birliği, eski Sovyetler Birliği sınırlarını kapsayacak daha demokratik bir Bağımsız Devletler Topluluğu, geçmişin Bizans-Osmanlı coğrafyası üstünde bir Balkanlar ve Yakındoğu Federasyonu ve daha birçoğu.

Tarih boyunca, yeryüzünün her yerinde savaş-barış sıralaşmaları yaşandığını düşünmek yanlış olmaz. Teknoloji geliştikçe,

1

2

savaşların ordular arasında silahlı çatışmalar olmaktan çıktığını, sivil halkları da kapsayan topyekün bir nitelik aldığını hep biliyoruz. Tek-kutuplu dünya -bu, kendi içinde çelişkili bir gerçek- koşullarında, vahşet ve şiddeti durdurmanın yolunu bulmak, belki her zamankinden daha güçleşti.

Her ne kadar ütopik olsa da, çare demokraside görünüyor. Ancak özgür bir ortamda, aydınlar halk kitlelerine empati (kendini ötekinin yerine koyma duygusu) aşılayabilirlerse, silah yapan ve satan dev şirketlerin çıkarlarına karşı koyulabilir. Bu bakımdan, çatışmalara yol açan adaletsizlikleri ortadan kaldırmak için, ABD başta olmak üzere bütün ülkelerin kamuoyu önderlerine büyük görevler düşüyor. Biz de, rakip terörizmlerin birine ya da ötekine bağlanmadan, yurttaşlarımızı uyarmak için elimizden geleni yapmalıyız.

Benim gençliğimin filozof/aydın idolü, Bertrand Russell'dı. Bilim felsefesinde olduğu kadar felsefe tarihinde ve popüler yaşam felsefesinde de önemli eserler veren Russell, 1960'lardaki Nükleer Silahsızlanma Hareketi'nin başındaydı; sonra da Vietnam savaşıyla uğraştı ABD'nin savaş suçlusu olduğuna hükmeden uluslararası bir mahkeme kurdu (Yargıçlardan biri de, Mehmet Ali Aybar'dı). ABD'nin yenilgiyi kabul ederek Vietnam'dan çekilmesini sağlayan büyük çaplı halk protestoları

-Herbert Marcuse gibi Frankfurt Okulu/Eleştirel Kuram önderlerinin yanı sıra- Russsell'ın etkisi altında gelişip barışı sağlamıştı. Şimdi de, söylence tersyüz edilerek, Filistinli çocuk Davud'un İsrailli dev Callud'la başa çıkabilmesi, dünya kamuoyunu yönlendirecek böyle insanların ortaya çıkmasına bağlı görünüyor.

EDİTÖRDEN

101. sayımızla merhaba

Değişim yapmak çok emek isteyen, zorlu bir süreç. Fakat bu değişimi geliştirmek, ileri götürmek ve kusursuzlaştırmaya çalışmak daha da zor. *Toplumsal Tarih* dergisi olarak başladığımız bu değişim sürecinin ikinci sayısı ya da 101. sayımızla karşınızdayız.

Evinin temelini kazarken bulduğu heykel parçasını bahçesinde musluk kenarını süslemek için kullanan bir düşünce ve estetik anlayışından, bu eserin ne olduğunu araştıran, başka insanların da yararlanması için müzelere başvuran bir kültür yapısına geçiş süreci tabii ki kolay olmuyor. Hatta ileri uçta, böyle bir geçişin mümkün olmadığını da söylemek mümkün. Ancak, ne kadar göz ardı etmeye çalışılırsa çalışılsın, tarihten ve üzerinde yaşadığımız toprakların kültürel zenginliğinden uzaklaşmamızın imkânı yok gibi görünüyor.

Bu sayımızda Salih Özbaran'ın Osmanlı kimliği üzerine hazırladığı makalesi ile beraber, Arşivden Bir Belge, Tarihçinin Mutfağı, Web'de Tarih gibi düzenli bölümlerimizi de bulacaksınız. Ayrıca geçen sayımızda yer veremediğimiz Milli Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu'nun Türkiye'de tarih eğitimi üzerine görüşlerine de bu sayımızda yer veriyoruz. Değişimimizin devam edeceği ve sizlerin de katkısıyla daha doğru ve güzel bir yapıya kavuşturacağımız dergimizin 102. sayısında görüşmek dileğiyle.

Mustafa Yolaç

02 Savaş mı barış mı?
METE TUNÇAY

06 Not Defteri

08 Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay

10 Bir başka Osmanlı kimliği: Rûmîlik
SALİH ÖZBARAN

20 Sultan II. Abdülhamid'in yasakladığı kartpostal
YAVUZ SELİM KARAKIŞLA

22 Musiki taliminden müzik terbiyesine
GÖNÜL PAÇACI

24 Tarih eğitimi çalışmaları ve uluslararası yükümlülükler
METİN BOSTANCIOĞLU İLE SÖYLEŞİ

30 En güzeli benim olmalı!
TOLGA GÜMÜŞ

32 Bir koleksiyonerin portresi
EMİN NEDRET İŞLİ

DOSYA
38 Eğitimden çevreye arkeoloji
UFUK ESİN İLE SÖYLEŞİ

42 Arkeolojinin görmediğimiz yüzü
MEHMET ÖZDOĞAN

46 Arkeolojinin yaşama şansı
GÜL PULHAN

49 Kültürel değerlerin tahribatı
OĞUZ TANINDI

50 Kurtarılmaya çalışılan geçmiş
NUMAN TUNA

54 İyi planlanmış metro
ASLI ERİM-ÖZDOĞAN

58 Urartu Krallığı
OKTAY BELLİ

62 Dil Tarih'te neler oluyor?
I. YALÇINKAYA VE C. ÖZGÜNEL İLE SÖYLEŞİ

64 Yeni bir yaklaşım: Jeoarkeoloji
İLHAN KAYAN

67 Sikkelerin ışığında Antakya depremi
OĞUZ TEKİN

68 Yatak Paleolitik Çağ buluntuları
BERKAY DİNÇER

70 İstatistikten siyasete tarihçilik
MUSTAFA YOLAÇ

72 Anadolu'da Romalılar
OĞUZ TEKİN

74 www.webdetarih.net.tv
GÜREL TÜZÜN

75 Tarih Vakfı'ndan haberler

Kapak Fotoğrafı

Pektoral,

Münih Prehistorya Müzesi

10.yıl
TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

Aylık Dergi
Mayıs 2002 Sayı: 101 Cilt: 18

Tarih Vakfı adına Sahibi ve Sorumlu Yazıişleri Müdürü
Orhan Silier

Yayın Koordinatörü
Ekrem Çakıroğlu

Yayın Kurulu
Hülya Balcı Akarlı, Ayşen Anadol, Edhem Eldem, Çiğdem Kafescioğlu, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Nevra Necipoğlu, Necdet Sakaoğlu, Oğuz Tekin, Zafer Toprak, Mete Tunçay

Yayın Yönetmeni
Mustafa Yolaç

10 Bir başka Osmanlı kimliği: Rûmîlik

Rumeli bir bölgeyi ifade etse de Rûmîlik kavramı coğrafyanın ötesine geçerek imparatoruk topraklarını mı kapsıyordu? Salih Özbaran, tarihçilerin bu konudaki çalışmalarını değerlendiriyor.

22 Musiki taliminden müzik terbiyesine

Gönül Paçacı, Osmanlı'nın son döneminde ciddi temelleri bulunan müzikte Batılılışma tercihini araştırmaya devam ediyor.

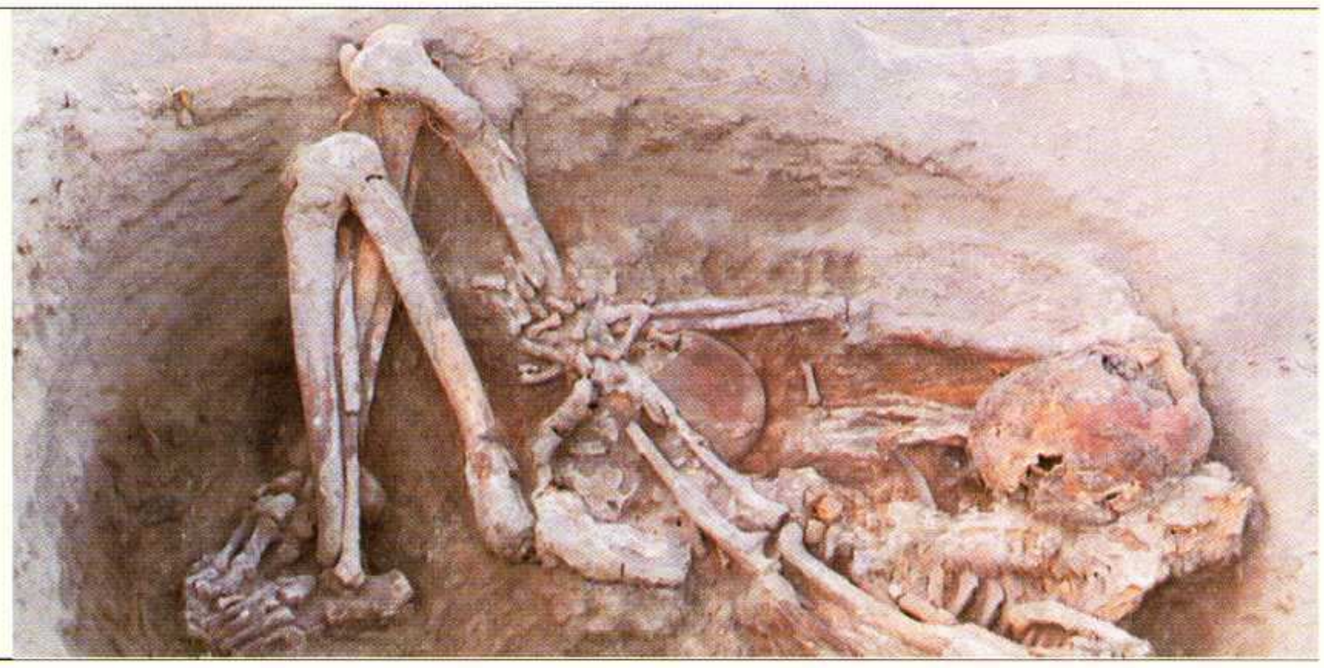
30 En güzeli benim olmalı!

Tolga Gümüş, Osmanlı padişahlarından iki tanesinin de üyesi olduğu şövalyelik tarikatlarının tarihini inceliyor.

72 KİTABİYAT: Anadolu'da Romalılar

Oğuz Tekin, Büyük İskender dönemine dek uzanan Roma'nın Anadolu'daki tarihine ilişkin David Magie'nin kitabını tanıtıyor.

36-67 DOSYA Arkeolojiyi Gömmeyelim!

Grafik Tasarım
Rauf Kösemen (Myra)
Baki Kara

Kapak Tasarımı
Rauf Kösemen (Myra)

Grafik Uygulama
Saliha Bilginer
Bilal Lekesiz

Reklam Koordinatörü
İnci Tepeci

Düzelti
Nihal Boztekin

Renk Ayrımı ve Baskı
Stampa

Ankara Temsilciliği
Ülkü Özen
Tel: (312) 426 16 54

Dağıtım Doğan Dağıtım

Abonelik işleri: Abonet
Tel: (212) 210 01 10 Faks: (212) 222 27 10
abonet@abonet.com | www.abonet.com

Abone Koşulları
Bir yıllık 40.000.000 TL
Bir cilt 22.000.000 TL

İletişim Adresi
Vali Konağı Caddesi Samsun Apt. No: 57
Nişantaşı 80220 İstanbul
Tel: (212) 233 21 61 / 233 21 66 / 233 21 76
Faks: (212) 234 92 90
www.tarihvakfi.org.tr/toplumsaltarih
toptar@tarihvakfi.org.tr

İstanbul Tiyatro Festivali başlıyor!.. Colin Imber Bilgi Üniversitesi'nde... Osmanlı Bankası Müzesi ekimde kapılarını açacak...

13. Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali başlıyor!

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen 13. Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali bir yıl aradan sonra yine dünya tiyatrosunun önemli topluluklarını konuk ediyor. Festival, 18 Mayıs-4 Haziran tarihlerinde gerçekleşecek. Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali'ne bu yıl Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere ve İsviçre'den beş oyun katılacak. Festival programında Türkiye'den on üç oyun yer alıyor. Festivale, The Wooster Group, Schaubühne am Lehniner Platz Berlin, Plasticiens Volants Sokak Tiyatrosu, Watermill West Berkshire Play House, Vidy-Lausanne ETE konuk olacak.

13. Uluslararası İstanbul Tiyatro Festivali "Nâzım Hikmet Yılı"nı Türk tiyatrosunun değerli sanatçılarının buluştuğu görkemli bir projeyle Rumelihisarı'nda kutlayacak. Festivalin açılış gösterisi olan "Nâzım'a Armağan" Genco Erkal'ın Nâzım Hikmet şiirlerinden oluşturduğu bir tiyatro gösterisi olarak izleyicilere sunulacak. Bu çerçevede ayrıca, Mehmet Ulusoy tarafından sahneye konan İstanbul Devlet Tiyatrosu yapımı "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" ve Rutkay Aziz tarafından sahnelenen "Memleketimden İnsan Manzaraları" yer alacak.

Ayrıntılı bilgi için: http//www.istfestt.org

Colin Imber İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde konuşacak

İngiliz tarihçi Prof. Colin Imber 21 Mayıs 2002 Salı günü saat 14:30'da İstanbul Bilgi Üniversitesi Kuştepe Kampusu Akademik Kurul Odası'nda (212-216 22 22) üniversitenin Tarih Bölümü'nün başlattığı "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Üstüne Söyleşiler"in ilk konuğu olarak "Ottoman Law and the Black Hole of History" adlı bir konuşma gerçekleştirecek. Konuşma sırasında simultane çeviri yapılacak.

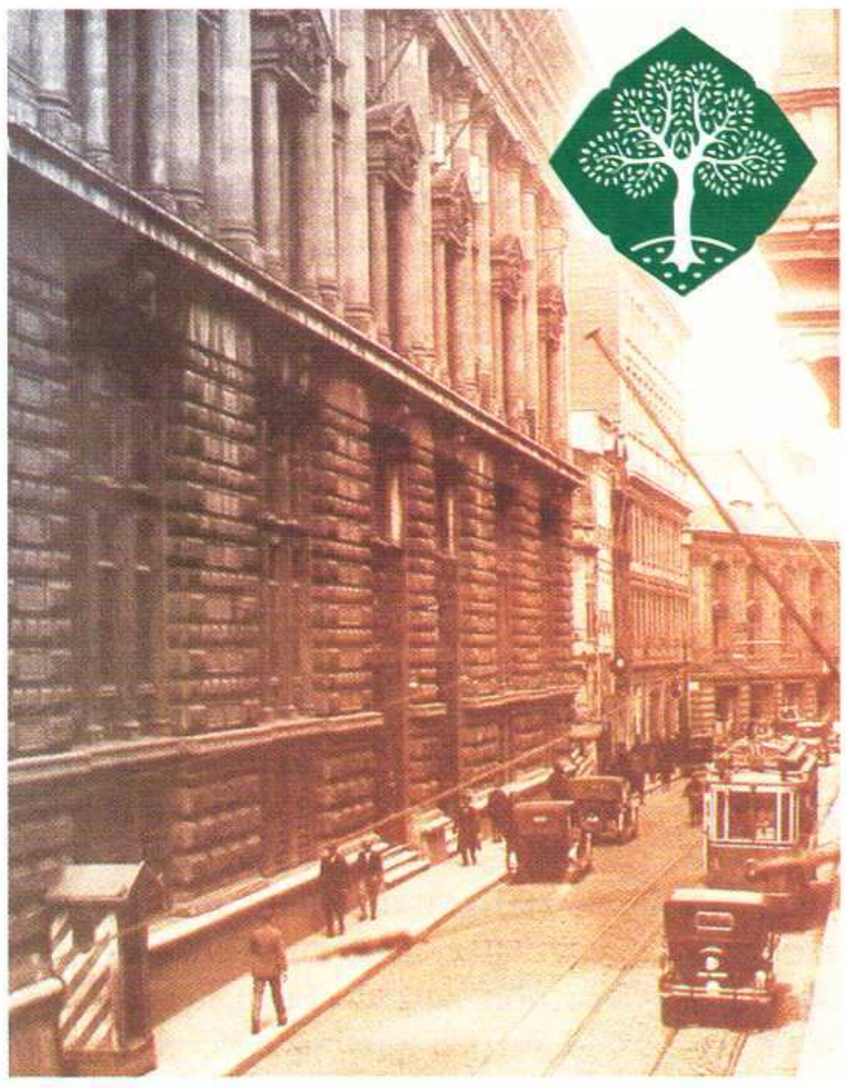
Manchester Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Bölümü Öğretim Üyesi Imber, 1993'te yayımlanan bir makalesinde "Çağdaş bir tarihçinin yapabileceği en iyi şey, Osmanlı tarihinin başlangıcının bir kara delikten ibaret olduğunu kabul etmek olacaktır." diye yazmıştı.

Osmanlı Bankası Müzesi ekimde kapılarını açacak

Garanti Bankası, geçtiğimiz yılın sonunda birleştiği Osmanlı Bankası'nı, Bankalar Caddesi'ndeki tarihi Karaköy binasında kuracağı müzeyle yaşatacak. Kuruluş çalışmaları Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen Osmanlı Bankası Müzesi, kapılarını ziyaretçilere ekim ayında açacak. Osmanlı Bankası arşivindeki belge ve objelerin kullanılacağı müzenin projesi, Tarihçi Prof. Dr. Edhem Eldem, Mimar Prof. Dr. İhsan Bilgin ve Tasarımcı Bülent Erkmen'den oluşan ekibin koordinasyonunda hayata geçirilecek.

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Eldem, müzenin binadaki tarihi kasa dairesinde oluşturulduğuna değinerek, "Kasa dairesindeki dört kasa, bazı özel belgelerin sergilenmesi için kullanılacak. İlk üçünde muhasebe kayıtları, müşteri ve personel dosyaları yer alacak. En büyük kasa olan Mecidiye Kasası'nda ise Osmanlı Bankası'nın en önemli işlevleri arasında yer alan kâğıt para ihracı ve Osmanlı para sistemi hakkındaki belgelerden ayrı bir sergi oluşturulacak." dedi.

Osmanlı Bankası'nın, 1856'daki kuruluşundan 1920'lere kadar olan dönemdeki hikâyesi ise kasaları çevreleyen mekânda sergilenecek. İlk bölümde, Osmanlı Bankası'nın 1856-1880 arasında geçirdiği değişim ve giderek güçlenen bir devlet bankası olarak kurumlaşması, yazılı ve görsel olarak anlatılacak. İkinci bölümde, 1890'lardan itibaren bankanın ticari işlevini artırması, Osmanlı topraklarındaki en önemli mevduat ve kredi kuruluşu haline gelmesi üzerinde durulacak. Son bölümde ise dönemin sosyal ve ekonomik şartları gözler önüne serilecek.

NOT DEFTERİ... NOT DEFTERİ... NOT DEFTERİ...

Deniz Akkaya, Tarih Öğretmeni: Geçen ayki sayınızda yayınlanan "Tarihi Silahsızlandırmak" dosyası ben ve benim gibi pek çok eğitimciyi yakından ilgilendiriyor. Tarih öğretmeni olarak yazılarınızda bahsettiğiniz tüm sorunları bire bir yaşamaktayım. Sıkıntıların başında müfredat programı gelmekte. Ders kitapları ihtiyaçlara cevap vermekten çok uzak. Öğrencilerin ilgi ve isteklerine yabancı. Yazılarınızda da belirtiğiniz üzere en kısa zamanda çağdaş bir yapıya kavuşması ve daha güncel bir hale gelmesi lazım. Son yıllarda sağlanan yeni bilgi birikimini ders kitaplarına yansıtmak, hem öğrenciler hem öğretmenler için son derece önemli. Özellikle Halil Berktay hocamızın görüşlerine katılmamak mümkün değil. Yapılacak çok iş var. Pek çok öğretmen arkadaşım bu konuda umutsuzluğa düşmüş durumda. Fakat ben asla umutsuz değilim. Hızla değişen dünyada eğitim sistemimizin de değişeceğine inanıyorum. Bu değişim Avrupa Konseyi'nin çağrısı üzerine değil, gerçekten olması gerektiği için, gerçekten yararlı olacağı için olmalı. Dosyada tarih öğretiminin pek çok sorununu açıklıkla ortaya koyduğunuz için teşekkürler. Fakat asıl iş şimdi başlıyor bence. Tüm bu sorunlar çözüm bekliyor. Çözüm üretebilmek için de başta bizlere büyük görev düşüyor. Bundan sonraki sayılarınızda çözüm önerileri getirirseniz sevinirim.

Mutlu Güney: Dergiyi yenileme, belki de nitel bir değişim yaratma isteği ve çabası çok güzel. Dergide yapılan değişikliklerden anlıyorum ki daha fazla insana ulaşmak hedeflenmiş, bu istek de derginin "biraz" popülerleştirilmesi yoluyla çözülmeye çalışılmış. Bu durum iki gelişmeye yol açmış; 1-Derginin kalitesi çok güzel olmuş; göze hoş gelen bir biçim, bol görsel malzeme vb. Yazılar kısa ve çabuk okunur olmuş, saatler boyu bir makaleyle uğraşmıyorsun. 2-Yukarıdaki gelişmeye bağlı olarak şöyle bir durum ortaya çıkmış: Dergiyi okuyorsun, bitiyor. Bu bir önyargı veya erken bir karar olabilir ama yazıların derinliği kaybolmuş. Benim için çok (elbette kendi adıma konuşuyorum) gerekli olan/ihtiyacım olan ve okudukça katman katman soyulabilen, gerektiğinde kullanmak üzere bilgi dağarcığımın uygun köşelerine yerleşiveren boyutlar ve ayrıntılar vb. yok olmuş. Örneğin Stradling'in yazısının daha ayrıntılı olmasını isterdim. Bizim, yabancı kaynakları takip edememekten de doğan teorik bilgi eksikliklerimiz de var ve buna benzer baska şeyler...

Erdoğan Kahyaoğlu: "Ezbere hayır!" sloganının içi çoktandır boşaldı ve konu, bilgiye ulaşmanın, bilgiyi "öğrenmenin", kullanmanın vb. yöntemlerini sorgulamak yerine, neredeyse "bir şey ögrenmenin" gerekliliğinin sorgulandığı bir slogancılığa indirgendi diye içten içe rahatsız oluyordum. Ben bu gözle okudum ve bu anlamda bana çok iyi geldi. Genelde tarih egitimi konusunu bir "dosya" olarak kamuoyunun önüne koyma girişimi de artık zamanı gelmiş bir şeydi.

Düzeltmeler: 100. sayımızda Oğuz Tekin'in "Sikkelerle Batı Anadolu Depremi" başlıklı yazısında (s. 23) ikinci sütun sonlarında geçen *celle curulis*'teki ilk sözcük, *sella*;üçüncü sütun sonlarındaki Apollideialılar ise Apollonideialılar olacaktır.

100. sayımızda Büşra Ersanlı'yı Boğaziçi Üniversitesi profesörlerinden olarak belirtmiştik, kendisi Marmara Üniversitesi profesörlerindendir. Yine "Osmanlı Bürokrasisinde Evrak Sahtekârlığı" yazısının yazarı Aydoğan Demir'in unvanı profesör olarak yazılmıştı, kendisi öğretim görevlisidir, düzeltiriz.

100. sayımızda cilt numarası 16 olarak verilmişti. Dergimizin formatının değişmesi sebebiyle 96-99. sayılar 17. cildi teşkil edecektir. 100. sayımızdan itibaren ise 18. cilt başlamıştır.

Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay

Mayıs 1902

Hazırlayan: Emel Seyhan

İntihar

[*Sabah* 8 Mayıs 1902] Kadıköy sakinlerinden dava vekili Kuyumciyan Rupen Efendi dün sabah saat on raddelerinde Kadıköyünde kâin Ermeni mezarlığında zevcesinin kabri üzerinde bir suret-i fecîada intihar eylemiştir.

Tahkikat-ı vâkıaya göre Rupen Efendi borsada hava oyunlarına müdavemet yüzünden bu âkıbet-i fecîaya duçar olmuştur. Mumaileyh [adı geçen] bundan bir sene mukaddem borsada Transval tahvilatı üzerine oyun oynayarak epeyce para kazanmış, gece gündüz beyin patlatmaktan, mesail-i kanuniye halli ile uğraşmaktan daireden daireye koşarak evrak takip etmekten ise böyle bâd-i heva para kazanmak azıcık bir cesaretle yüzlerce liralar celp etmek kendisine daha hoş gelmeye başlamış borsa oyunu muamelesine vüs'at vermiş, meslek-i aslîsini hemen büsbütün terk ile borsacılığa, oyuna dalmış. Lakin bu kâr-ı cedide bidayet-i sülûkunda [işin başında] kendisine müsait olan talih sonradan yüz çevirmeye başladığından son aylarda Rupen Efendi zarardan zarara duçar olmuş, zararını çıkartacağım diye elinde avucunda bulunanı borsacılara teslim etmiş, fakat yine bir türlü kâr edememiş. Nihayet elinde mal olarak ailesine mücevherattan başka birşeyi kalmamış, onları da satarak oyuna vermiş, bilahire müthiş bir sefalete duçar olmuş.

Bu tatlı ateşli para işleri zavallıyı sanatı kadîmesinden soğutmuş olduğundan artık dava vekâleti de edemez olmuştu. Biçare son haftalarda tesadüf ettiği ehibbasına halinden şikâyet eyliyormuş. Rupen Efendi saika-i hırsla irtikâb ettiği bir kusuru ikinci bir hata fakat nâ-kabil-i telafi bir hata ile tamir etmeyi kurmuş. Bütün mamelekini nice müşkillerle iddihar edilmiş, servet-i ailesini mana-yı hakikisiyle bâd-i hevâ verdikten sonra bunların tekrar kazanılmayacağını tevehhüm eyleyerek [kuruntuya düşerek] intihar karar vermiş, bu tasavvur-ı meş'umu şu yolda mevki-i fiile vazeylemiş:

Müntehir dün sabah saat onda kalkar, bir mektup yazdıktan sonra giyinir, saatini, evrakını odasında bırakır. Kapıyı kapayarak mezaristana gider. Kabristanın kapısı kapalı imiş. Bekçiyi çağırtarak mütevvefat zevcesinin kabri üzerinde dua etmeye geldiğini beyan ile kapıyı açtırır. Bekçi ile beraber zevcesinin kabrinin yanına giderler. Rupen Efendi mezarın üstüne kapanarak bir müddet ağlar, yanında beklemekte olan bekçiyi savmak için yüzünü yıkayacağını söyleyerek biraz su getirmesini rica eder. Bekçi su getirmeye gittiği vakit yanında bulunan revolverini çıkararak ağzına sıkar, bî-rûh yere düşer. Borsa oyuncularına bu adamın âkıbeti de bir ibret teşkil etse sezâdır.

Kıbtî Kadınları

[*Tercüman-ı Hakikat* 5 Mayıs 1902] Gerek dahil-i beldede ve gerek sayfiyeler bulunan köyler ile etraf ve civar ve mesirelerde Çingene kadınlarının çevirdikleri dolaplar olacak işlerden değildir. Bu mevsimde hanelerde taze, yeşil sebzeler tabii arzu edilir. Henüz yerli bakla çıkmadı. Şuradan buradan gelenlerde çürük ve simsiyah olduğundan ahçılar pişirdikleri yemekleri beğendiremediklerine hiddetleniyor. Sabahleyin bir Çingene "taze kıvırcık, ebegümeci, hindiba" nidasıyla geçerken bahar zamanı kuzu kapaması ve sair et yemekleriyle birlikte bu taze sebzelerin ekli lezîz olacağı hemen vârid-i hatır olarak satıcı kapıya çağrılır. Tuhafı neresi? Ebegümecinin kıyyesi kaç kuruş olduğu sual edilince alınacak cevap "Efendi onu bırak da sevdiğinin başı için hele bir falına bakayım" olur. Sanki adamcağızın kapı arkasında bulunması muhtemel olan ailesine karşı sıkılarak Çingeneyi def etmesi tabii ise de bu sefer de karı: "A böyle mi olmalı? Hem ebegümeci diye seslendin, hem de almıyorsun" yollu uzun boylu sözlerine karşı çâr-nâçâr bir iki kuruşluk birşey alınır. Bu karıların alışverişi hanımlar -bâhusus safdil kadınlar ileolursa Çingenenin kapı içerisine girmesi tabii idüğü cihetle hiç olmaz ise ya bir şemsiye sapı veya bir ayakkapı veyahut eline geçirebileceği herşeyini aşırmaları pek çok defa görülmüş, ve hatta gazetelerde yazılmıştır. Köprü üstünde vapurların bilet gişeleri etrafında arabaların durdukları meydanlarda bunların hemen daima hırsızlık ve yankesicilik eyledikleri görülmüştür. Bu gürûh-ı mekrûhun mazarratları böyle ufak tefek ziyanlarla da kalmayıp, adeta ehemmiyetli sirkatlere kadar ilerliyor. Nitekim bir Çingene kızının geçenlerde Sultanahmet civarında Hüseyin Efendi namında bir beyin falına bakacağım diye şaklabanlık ettiği sırada merkumun derûnunda yirmi lirası bulunan kesesini aşırdığını yazmış idik. Binaenaleyh mevsim münasebetiyle li-ecli't-tenezzüh [gezinti için] mesirelere gidecek olan kadın ve erkeklerin bu sahtekâr karıların sözlerine itimat etmemeleri lazım gelir.

Macar Cinayeti

[*Tercüman-ı Hakikat* 22 Mayıs 1902] Evvelki gece saat dört buçukta Macar Caddesi'nde Karamanlı Yorgi'nin meyhanesinde bir cinayet vuku bulmuştur. Şöyle ki Tophane'de Firuzağa tulumbacılarından Mirco nam-ı diğer Halil ve refiki Defterdar Mahallesi'nde sâkin İdris Ağa'nın oğlu kabzımal Hayri ve diğer iki refikleri evvelki gece kafayı iyice tütsüledikten sonra saat dört buçukta Beyoğlu'nda Macar Caddesi'nde Karamanlı Yorgi'nin mey-

Narzan Madensuyu Şişeleri Üzerinde Bulunan Marka

[*Tercüman-ı Hakikat* 8 Mayıs 1902] Rusya ziraat ve emlâk-ı umumiye nezaretinin tabii asit karboniki havi maden suları
Takdir-i umumiye mazhar olmuştur. Taam sofralarında istimali pek muvafıktır. Harareti teskin ve mideyi tashih eder. Bundan başka ahval ve emrâz-ı atiyede istimali elzemdir:
1-Tagziyenin adem-i kifayesi
2-Müzmin mesane akıntılarında
3-Mesane taşlarında ve kum hastalıklarında
4-Nezle-i müzmine
Dersaadet'te yegâne deposu: Galata'da Gümrük karşısında Lloyd Hanında
90 şişeden ibaret olan beher sandığının fiyatı 190, yarım sandığının bedeli 95 kuruştur.

hanesine giderek meyhanenin kapısını vururlar. Meyhaneci kapıyı açmayınca tekmeleyerek arkasına dayarlar ve bu suretle içeriye girerler, merkum Hayri çırak Apostol ile münazaaya başlar. Tezgâh başı safasıyla meşgul bulunan tulumbacı Dimitri ve demirci Koço ve Marangoz Hıristo ile Hayri'nin refiki Halil her ne kadar ayıp demişler ise de Apostol itale-i lisan eylemesi üzerine Hayri revolverini çekerek tezgâha ve kadehlere atmaya başlar. Üçüncü endahtta çıkan mermi Apostol'un sol gözüne girerek beynini parçalar ve Apostol o anda orada yığılır vefat eder. Tabiidir ki Halil ve rüfekası işin çapariz çıktığını anlayınca çare-i necat olarak firarı bulurlar ve oradan sıvışırlar.

Vaka memurîn-i zabıtaca haber alınarak derhal tatbikata ibtidar edilir. Cani Hayri hanesinde muhtefi olduğu halde ve diğer refikleri de ikamet ettikleri mahalde derdest olunarak taht-ı isticvaba alınırlar. Cani Hayri isticvab olundukta: "Gündüz saat altıda hanemden çıkıp Pangaltı'da bir meyhanede gece yarısına kadar işret ederek eve gelip yattım ve gece memurin-i zabıta gelerek beni derdest ettiler. Sen Apostol'u öldürmüşsün diyerek mutasarrıfiyet dairesine götürdüler. Ben asla öyle bir mahalle gitmedim ve birşeyden malumatım yoktur." demiştir.

Caninin refiki Mirco nam-ı diğer Halil dahi isticvabında: "Gece saat üç buçukta Hayri'ye rast geldim ve beraberce Yorgi'nin meyhanesine giderek kapı açılmayınca tekme ile kapıyı arkaya dayayarak içeri girdik. Apostol itale-i lisana kalkıştı. Bunun üzerine refikim Hayri revolverini çekerek etrafa ateş etmeye başladı. Her ne kadar elinden almak istedim ise de muvaffak olamadım. Revolverden çıkan kurşun Apostol'un gözüne, diğeri ayağına isabet ederek Apostol o anda vefat etti. Cümlemiz kaçtık" demiştir.

Tulumbacı Dimitri ve Demirci Koço ve Marangoz Hıristo ve cani Hayrettin diğer iki refiki dahi maktul Apostol'un hayri taraından celp edildiği beyan eylemişlerdir. Tabanca endaht edildiği zaman meyhane önünden geçmekte bulunan mahall-i mezkûr bekçisi Hüseyin Çavuş merkumları Taksim'e kadar takip ederse de Hayri: "Gelme seni de öldürürüm" der. Bekçi yine takibinde devam etmesi üzerine cani Hayri bekçiye iki el revolver endaht etmiş [silah atmış] ise de isabet ettirememiştir. Maktulün dün Beyoğlu mutasarrıfiyet-i aliyyesi ettibasından izzetlu Dikran Efendi tarafından muayenesi bilahare defnine ruhsat verilmiştir.

Saçı İbka Edici ve Kati Surette Saç Husule Getirici Royal Viktorya

[*Tercüman-ı Hakikat* 28 Mayıs 1902] Bu ilaç süratle saçları büyütür, yeni saç getirir. Saçlar dökülerek kafanın açılmasını men eder. Saçları pekiştirir. Dökülmekten men eder. Saçları düşüp taslak kalan kafalarda taze saç bitirir. Saçlara parlaklık, letafet bahşeder. Bu ilaca ihtiyacı olanlar evlerinde mutlaka bulundurmalıdır. Bir şişesi 20 kuruştur. Yirmi beş gün istimalden sonra bu ilaçtan faide görürler. Yegâne deposu: Yüksekkaldırım'da Voyvoda karakolu hizasında 95, 97 numaralı umum İngiliz emtia mağazası Edmond Karovane'dir.

Bu mağazada kumral, kestane ve siyah renkli saçlar için nebati en güzel ve anında boyayacak mükemmel boyalar dahi satılmaktadır.

■ Kâğıthane Mesiresi

[*Tercüman-ı Hakikat* 5 Mayıs 1902] Dünkü havanın letafeti, safiyeti artık mevsim-i sayfın hulûlünü ihtar ediyordu. Böyle saf, güzel havalarda herkeste bir heves-i tenezzüh uyanması tabiidir. Fasl-ı şitânın ıttıradsız eyyâm-ı mağmûmesinden bıkmış usanmış olan gönüllerde baharın latîf ve ruşenâ günlerinde neşve-yâb-ı safa olarak mesîrelere gitmek, bedayi-i rebiiyeden istifade etmek arzuları husule gelir. Şehrimizin letafet ve menazır-ı tabiiiyesiyle şöhret ve rağbet kazanmış olan mesirelerinden Kâğıthane mevki-i dilârâsı dünkü gün pek çok safa-perestân-ı ahali ile mâlâmâl denecek derecede kalabalık idi.

Denizden sandal ve kayıklarla azimet edenler, atlı arabalı gidenler de pek çok olmuştur. Akşam üzeri sahiller kayıklarla avdet eden mütenezzihîn Haliç'teki Fener gazinosunda bir müddet tevakkuf eylemekte bulunmuşlardır. Burada icra-yı terennümât eyleyen saz takımı en meşhur sazendelerden olduğu cihetle cidden mazhar-ı rağbet olmaktadır. Terennümât-ı rakîkası gayet kiz ve tatlı olan mızraplarıyla en sengîn kalpleri neşe-yâb eyleyen Selim Efendi'nin udu cidden sâmi'înî müstağrak-ı vecd ve hayret etmekte bulunmuştur.

■ Perapalas Balosu

[*Tercüman-ı Hakikat* 23 Mayıs 1902] Mayıs-ı efrencinin yirmi dördüncü yarınki cumartesi günü akşamı yani pazar gecesi Beyoğlu'nda Perapalas Oteli salonunda mükemmel bir akşam konseri verilecektir. Bu eğlenceye mösyö Bagdalya, Mösyö Benda ve Mösyö Kolaro ile Diran Aleksiyan Efendi gibi meşhur musiki-şinâsân iştirâk edeceklerdir.

Program
1 Satranç oyunu
2 Satranç oyunu tecrübeleri
Bundan sonra yukarıda esamisini zikrettiğimiz musikişinasân tarafından bestekâr-ı şehîr Mozart'ın, Beyker'in, Poper'in, Mayer'in en müntehab parçaları çalınacak ve teganni edilecektir. Duhuliye ücreti yirmi kuruştan ve familya efradı için de on kuruştan ibarettir. Bu baloya gitmek isteyenler biletlerini Beyoğlu'nda Haçopulo çarşısında Mösyö Paskal Keller ile Kitapçı Mösyö Vals'den, Bonmarşe'den ve otel medhalindeki mahall-i mahsustan ahz edebilirler.

Bir başka Osmanlı kimliği: Rûmîlik

Osmanlılar kendilerini nasıl simgeleştiriyorlardı; her şeyi kapsayıcı, yani ortak bir kimlikleri var mıydı; kısacası kendilerine ne diyorlardı?

Salih Özbaran ›

1999 yılını –ne denli doğru olduğuna, hatta gerekli olup olmadığına bakmadan– Osmanlı'nın kuruluşunun 700. yılı olarak kabul eden Türkiye'deki ve Türkiye dışındaki kimi üniversiteler, basın-yayın kuruluşları, devlet kurumları ve özel sektör yöneticileri, "Osmanlı" diye adlandırılan emirliği, sultanlığı, devleti ve imparatorluğu anmaya ve kutlamaya koyuldular; kimi zaman, seyrek de olsa, eleştirel yaklaşımlarda bulundular. Türkiye'de devlet katında büyük çapta bir kutlama programı planlanmış, bunun için seksen sekiz ülkenin başkanları ya da başbakanları çağrılmıştı. Ancak, 1999 Ağustos'undaki korkunç deprem ve 2000 yılındaki cumhurbaşkanı seçimi öncesindeki işler, dört milyon Amerikan dolarının harcanabileceği böyle bir kutlamayı erteletmişti ya da kenara itmişti. Öte yandan, kimi basın-yayın haberlerindeki değerlendirmelere göre, pek çok sayıda devlet başkanı ve başbakan davete olumlu yanıt vermemişti. Osmanlı'nın yüceltilmesine ithaf edilen böyle bir uluslararası kutlamanın Türkiye Cumhuriyeti'ni gölgeleyebileceği yolunda kuşkular oluşmuştu.[1]

Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti üstüne çalışan tarihçilerimizden Zeki Arıkan, böyle bir yıldönümü münasebetiyle Türkiye'de ve dışında gösterilen kimi akademik faaliyetleri, yapılan bazı yayınları ve açılan sanat sergilerini benimsemekle birlikte, özellikle televizyonlarda ve günlük gazetelerde yapılan propagandalar karşısında uğradığı hayal kırıklığını ve şaşkınlığını açıklarken,[2] "hatasız bir Osmanlı dünyası" kalıbı yaratıldığını belirtmekte, benim burada adlarını tek tek sıralama gereğini duymadığım birçok tarihçi ve entelektüelin tepkisine tercüman olmaktadır. Arıkan, sanki, 17. yüzyıl üzerine değerli eserler vermiş olan ünlü İngiliz tarihçi Christopher Hill'in kendilerini geçmiş zamanlara bu biçimde adayanlara, maziyi değişik amaçlar için kullananlara karşı dile getirdiklerini onaylamaktadır. "İdealleri ve duygudaşlıkları ölü ve gömülü bir geçmişte yatan biri için bu doğaldır" diyor Hill; ancak şunu ekleme gereğini

de duyuyor: "Eğer yaşamak istiyorsak geleceğimizi yaratmak kadar geçmişimizi yorumlamak zorundayız."[3] Gerçekten, bizler Osmanlı kimliği üzerine yorum yapma gereğini duymalıyız: O denli çok-kültürlü bir yapıya sahip bir imparatorluğa yüklenebilecek tanımlarda zorlansak da, üstüne titrediğimiz ideallerimizi ve duygudaşlıklarımızı bir kenara itmesini bilmeliyiz. Nuri Bilgin'in çok iyi tanımladığı "evrenselcilik ile farkçılık arasında" yer alması gereken kimlik taleplerimizi, bulunduğumuz konum ve başkalarıyla olan ilişkiler çerçevesinde seslendirmeliyiz.[4]

Bu yazıda, özellikle 1999 yılında –ister akademik seminerlerde, sanatsal sergilerde isterse popüler girişimlerde– ortaya konan yaklaşımları ele almayacağım. Böyle bir serüvene girişmek, faaliyetleri ayrıntılarıyla yansıtmak, belki eğlenceli olabilir, ancak yerine getirilmesi çok zor bir iştir. *Tarih ve Toplum* dergisinin "Gündemdeki Tarih" dizisinde 700. yıl anmalarını ve Osmanlı tarihçiliğini takibe alan Orhan Kologlu'nun ifadesiyle "700. yıl anmaları furyası"nı sergilemek[5] mümkün değil. Öte yandan Osmanlı'nın 700. kuruluş yıldönümü kutlamalarına denk getirilerek Ankara Sheraton Oteli'nde yapılan ve Osmanlı tarihine hasredilen XIII. Türk Tarih Kongresi'nde olup bitenleri –Osmanlı tarihçiliğinin dünya boyutlarında ulaştığı düzeyin saptanması gibi yararlı bir faaliyeti de özellikle belirterek– dile getiren Oktay Özel'in "...birçok olumlu gelişmeye rağmen, günümüzdeki 'global Osmanlı şehri'nin bazı mahallelerinde hayatın ve icra edilen zanaatın hâlâ geleneksel kalıplar içinde her tür gelişme ve yeniliğe kapalı bir şekilde süregitmekte olduğunu görüp" üzüleceklerin bulunabileceğini vurgulaması, bilimsel çalışmalarda bile düzeyin yakalanmasındaki kaypaklığı, aslında azgelişmişliğin saptanamaz boyutunu yansıtmakta.[6] Tarih çalışmalarını günün koşullarına uyarlayarak geçmiş süreçleri yem gibi kullanmak isteyen yaklaşımlar da konu edilmeyecek burada. Sadece, bir derginin özel sayısında kimi tarihçilerin ve entelektüellerin görüşlerini yansıtan bazı yazılara değinilecek, Osmanlı'nın kimliğini saptamak için tarihçilerden belirli görüşler yansıtılacak, özellikle de 16. yüzyıl çerçevesinde örnekler gösterilerek Osmanlı'nın "Rûmî" algılaması ya da kimliği üstünde durulacaktır.

Tanımlanması Zor Bir Kavram: Osmanlı Kimliği

Burada öncelikle, Türkiye'de oldukça popüler bir tarihçi olan İlber Ortaylı'nın, Osmanlı tarihçiliğinin duayeni sayılan ve ünü dünya boyutlarına taşan Halil İnalcık ile yaptığı bir söyleşiyi dile getirmek istiyorum. Altmış yılı aşan bir çalışma dönemine sahip İnalcık'ın 1999 yılındaki bu röportajda yansıttıklarının –çeşitli vesilelerle yinelediği düşüncelerinin– Osmanlı kimliği saptamasında bir giriş mahiyetinde olacağını düşünüyorum. Osmanlı'yı şu üç kategori içine sokuyor ve değerlendiriyor İnalcık: 1) Osmanlılar, kimi Ortadoğu devletler geleneklerini miras olarak almışlardır; 2) Kutsal savaş (gaza) onların yayılmalarında temel öğe olmuştur; 3) İmparatorluk, egemenliğinde çeşitli din ve kültürleri temsil etmiştir.[7] Son yıllarda Colin Imber, Colin Heywood ve R. Paul Lindner gibi tarihçilerce "gaza" üzerine geliştirilen eleştirilerin önemini bir yana bırakıp İnalcık'ın bu söyleşide yıllardır üstünde durduğu bir konuyu –yani Osmanlı sultanının kendini Roma imparatoru saymasını özellikle vurgulamak istedi-

> Osmanlı Devleti bir Türk devletiydi.
>
> *Nejat Göyünç, 1999.*
>
> Osmanlı İmparatorluğu bir Türk İmparatorluğu değildi.
>
> *Halil İnalcık, 1996*

ğini– belirtmeliyim: İstanbul fatihi Sultan II. Mehmed, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusuydu ve "Sultanü'l-Berreyn" ve "Hakanü'l-Bahreyn" unvanlarıyla temsil ettiği kara ve denizlerin egemenlikleri yanına "Kayser-i Rûm" sanını ekleme gereğini duymuştu. Simgesel gibi görünse de, Osmanlı sultanının Bizans topraklarını sınırları içine sokmuş, onun mirasına el koymuş olmasının bir ifadesiydi bu algıma biçimi; yeni bir dönemin başlangıcı ve emperyal sistemine coğrafi olduğu kadar hukuksal bir çerçeve. Bir sonraki yüzyılda, imparatorluk sınırlarını hem Avrupa içlerine hem de Basra Körfezi'ne kadar genişleten Kanuni Sultan Süleyman, ünlü Bender Kitabesi'nde dünya egemenliğine ortaklığını haykırırken, yani İslamın kutsal topraklarında adının anıldığını, Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda donanmasının bulunduğunu, Bağdat ve Irak'ın şahı, Mısır'ın sultanı olduğunu ve Macar kralının tacını ve topraklarını aldığını ilan ederken, Roma topraklarının kayserliğine sahipliğini de duyuruyordu.[8]

Rûmilîk

Osmanlılar kendilerini nasıl simgeleştiriyorlardı; her şeyi kapsayıcı, yani ortak bir kimlikleri var mıydı; kısacası kendilerine ne diyorlardı?

Şüphesiz, ilk akla gelenler hanedan ağırlıklı "Âl-i Osman", "Devlet-i Âl-i Osman"; yüceleştirme nitelikli "Devlet-i Âliye", "Devlet-i Ebed-Müddet" ya da koruma altına alınmış ülkeleri temsil eden "Memâlik-i Mahrûse" veya "Memâlik-i Mahrûse-i Osmanî" gibi nitelemelerdir. Benzer unvanları da buraya koymak mümkündür belki; ancak, bunlardan hangisi Osmanlı Devleti'ni ya da imparatorluğunu nispeten doğruya yakın yansıtabiliyordu? "Hiçbiri" demek istiyor Alman tarihçi Christoph Neumann.

Biraz daha ileri giderek bu konuda yazdığı bir makalesine "Devlet'in Adı Yok" başlığını koyuyor, "adları bol olan bir devlet/imparatorluk" olmasına karşın.[9] Selim Deringil ise, Sultan II. Abdülhamid döneminde devleti, ideolojisini, yasallığını ve egemenlik ifadesini, kitabına "Memalik-i Mahruse"yi, başka bir deyişle "çok iyi korunmuş ülkeler"i İngilizce'de yansıtan *The Well-Protected Domains* başlığını koyma gereğini duyuyor.[10]

Osmanlı tarihçiliğinin sayılı isimlerinden Nejat Göyünç, 12. yüzyıldan sonra Avrupa'da kullanıldığı gerekçesiyle, Osmanlı Devleti'nin bir Türk devleti olduğunu rahatça yazabilmiştir adını andığım dergide; ona göre "Osmanlı" yalnızca hanedanın adıdır, ancak Osmanlı ülkelerinden Batı'ya giden her şey Türk damgası yemiştir; Zeki Velidi Togan ve Faruk Sümer gibi tarihçilerin ve onların düşüncelerini benimseyen Çetin Yetkin gibi bir sosyal bilimcinin ve Hasan Pulur ve Nazlı Ilıcak gibi gazetecilerin, Osmanlı Devleti yöneticilerinin Türkleri aşağıladıkları yönündeki fikirlerine katılmamaktadır.[11]

İlber Ortaylı, Osmanlı kimliğini saptamaya çalıştığı ve andığım dergide çıkan bir yazısında, "Osmanlı" ile ifade edilen devlet hanedanından Müslüman ağırlıklı bir kimlikle büyümeyi, 19. yüzyılda da Türklüğün damgasını vurmaya başladığı bir Osmanlı'ya dönüşü dile getirmektedir.[12]

1999 yılının Osmanlı ile ilgili olarak yaratılan özelliğine ilişkin yazılanlar, söylenenler ve görsel olarak yansıtılanlar sınırsız diyebileceğim kadar fazladır ve belirttiğim üzere bu makalede onlardan söz edilmeyecektir. Sadece, ele aldığım konuya giriş mahiyetinde ve bilinen bazı tarihçilerden esinlenerek bir yerlere oturtmak amacıyla, birkaç çalışmaya değineceğim.

Modern Tarihçilikte "Rûm" ve "Rûmî" İslam, Osmanlı ve modern Türkiye üzerine birçok kitabı bulunan Bernard Lewis, çok-kültürlülük üstüne yazdığı ve yakın bir geçmişte yayımlanan bir çalışmasında "Osmanlı Türkleri" deyi-

Ata binmiş Türk kadını (solda), Ermeni kadını (sağda), La Chapelle, G., *Recueil de Divers Portraits des Principales Danmes de la Porte du Grand Turc*, Paris, 1648. **Kalenderi,** Bar, J. C., Paris, 1788-89 **(üstte).**

Doğu'nun değişik türban çeşitleri, Goupil, F. A. A., *Voyages d'Horace Vernet en Orient*, Paris, 1843. **Günümüzden farklı olarak eski dönemlerde kişilerin meslekleri ve sosyal statüleri giydikleri kıyafetlerden anlaşılırdı.**

minin ötesine gidip onlarda kimlik taramasına giriştiğinde "Rûmî" tanımını da devreye sokmakta, Osmanlı'yı değişik bir aidiyetle de kimliklendirmektedir:

> Osmanlıların resmi dili genellikle Türkçe olarak açıklanır, ancak halk kendilerine Türk dememiştir, ülkelerini de Türkiye olarak görmemiştir. Türk ve Türkiye sözcükleri Avrupa'da en azından 12. yüzyıldan beri kullanılagelmiştir, ama Türkiye'de Türkler tarafından kullanılmamıştır. Onların yerine, yönettikleri ülkelere, din terimleriyle Memâlik-i İslâm, hanedan deyimleriyle Âl-i Osman; ya da kesin bir bölgesel tanım gerektiğinde, imparatorlukta varislerinden aldıkları miras bir adla Memleket-i Rum demişlerdir.[13]

Burada ele aldığım konuya özel bir ilgi gösteren, "Rûmî" ya da "Rumlu" tanımlarına Osmanlıların Hint Okyanusu yönünde yayılmaları münasebetiyle açıklık getirmeye çalışan Halil İnalcık ise *Encyclopaedia of Islam* için yazdığı "Rûmî" maddesinde şunları da dile getirmektedir:

> Rumi adı, 9th/15th yüzyıldan itibaren Arab toprakları, İran, Orta Asya ve Endonezya dahil, tüm doğu İslam ülkelerinde yaygındı. Rumiler özellikle savaş taktikleri ve ateşli silahlar yapımındaki ustalıkları bakımından takdir ediliyorlardı.[14]

Bu tanıma daha ziyade Osmanlı-Safevi-Memluk ilişkileri açısından bakan ve bunun için 16. yüzyıl erken dönem Osmanlı ve Safevi kaynaklarını kullandığı görülen Fransız tarihçi Jean Luis Bacqué-Grammont, "Rum, İstanbul ve yakın çevresi olarak algılanmalıdır" derken, sanıyorum, "Rûm" coğrafyasını çok dar bir çerçeveye sokuyor, Osmanlıların "Memleket-i Rûm" olarak benimsedikleri ve birkaç yüzyıl ifade ettikleri aidiyetlerine benim getirmek istediğim coğrafi ve sosyal genişliği daraltıyor.[15]

Böyle bir aidiyet varlığını Osmanlı erken dönem tarihçiliği içine sokmaya çalışan, bir bakıma konuyu zamanımız tarihçiliğinde canlandırma gayretine giren kişi Cemal Kafadar'dır. Kafadar, "iki dünya arası" dediği coğrafi ve sosyokültürel alanda boy gösteren Osmanlıların, kimi tarihçilerin bazı eleştirilerine muhatap olsa da, benim burada ele aldığım konuya mükemmel bir giriş hazırlamış gibidir, Albert Hourani'nin bir konferansında dile getirdiği "Osmanlı Türklerine İslam dünyasının Romalıları denilebilir" tümcesini de yineleyerek:

> [Osmanlılar], aynen ortaçağın Küçük Asya'sındaki diğer çeşitli halklar gibi, (Doğu) Roma topraklarındakiler anla-

Ben Bağdad'ın ve Irak'ın Şahı, Roma topraklarının Kayseri ve Mısır'ın Sultanı...

Kanuni Sultan Süleyman, 1538

Rûmilîk

> Türk ve Tatar soylarından ayrı olmayan ve Osmanlı hanedanının görkemli günlerinde yaşayan çeşitli halklar ve Rûmîler ... güzide bir millet ve latif bir ümmettir... Rum vilayeti sakinleri karışık kökenlidir.
>
> *Mustafa Âli, 1596.*

mına gelen *Rumi* olarak adlandırılmışlardı. Bu temelde coğrafî bir adlandırmaydı ve esas olarak o halkların yaşadığı yeri belirliyordu; ancak, coğrafyacıların ve gezginlerin gözünden kaçmadığı üzere, merkezî İslam topraklarından bakıldığında bir sınır bölgesi olan *Rum*'un Türk-Müslüman nüfusunun, onları gerek İslam dünyasından gerekse diğer Türklerden farklı kılan kendilerine özgü ve alışılmamış yönlere sahip oldukları anlaşılıyordu. Şöyle ki, bir *Rumi* Türk olmak aynı zamanda İslam uygarlığının, bir yandan yeni bir bölgede kendi yaşam biçimini oluşturan diğer yandan rakip bir dinsel- uygarlığa yönelişte siyasal egemenlik kurmak için uğraş veren yeni bir bölgesel görüntüsüne ait olmak anlamına geliyordu.[16]

Kafadar'ın satırlarında "Rûmî" tanımı, gerek coğrafi ve politik, gerekse sosyokültürel açılardan daha geniş anlam taşımakta ve konunun daha ciddi ve ayrıntılı ele alınmasını teşvik etmekte; bizleri daha fazla kaynak bilgisi yaratma yolunda yüreklendirmekte ve böylece Roma, Bizans, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı imparatorluklarının yapılarından miras kalan kültürel kimliklerin değişegelen modellerini görmede yardımcı olmaktadır. Ancak, Kafadar, açıklamalarına eklediği bir notta "Rûmî" deyimi için "Avrupa dillerinde ortaya çıkmamakta, sadece Arapça, Farsça ve Türkçe'de yaygın olarak kullanılmakta" demektedir. Böyle bir açıklama bana, sözcüğün Portekiz tarih edebiyatında ve belgelerinde[17] sıklıkla kullanıldığını hatırlama/hatırlatma fırsatı verirken, Kuzey Afrika İslam coğrafyalarından Güney Avrupa ülkelerine de sıçramış olabileceğini düşündürtmüştür. Bu yöndeki çalışmaların kısırlığı varsayıldığında, Avrupa'da sadece Müslümana eş değerde bir "Türk" damgası yemiş olduğu kabul edilen Osmanlıların değişik ad, kimlik ve imgelerle ortaya çıkmış olabileceği savı benimsenebilmelidir. Anne Kroell bir makalesinde bizlere, Alman tüccar Lazarus Nürnberger'in 16. yüzyılın ilk yarısında bu sözcüğü kullandığını anımsatmaktadır.[18] Nürnberger'e göre "Rumiler, Hindistan'a Portekiz'den gelecek gemilerden önce ulaşırlarsa, Portekizliler ellerindekilerin büyük bir kısmını Rumilere teslim etmek zorunda kalacaklardır".[19] Öte yandan, Endonezya'da ve Malezya'da İslamın erken dönemlerinden itibaren tarih edebiyatlarında dünyanın en görkemli hükümdarlarından biri olarak kabul edilen "Raja Rum" göze çarpmaktadır; bu unvan 16. yüzyılda Osmanlı sultanlarını simgelemektedir.[20] Ayrıca, Çin kaynaklarında geçen Lu-mi sözcüğünün "Rûmî"yi simgelemesi,[21] Doğu Afrika'da Mogadişu-Mombasa boyunca Portekiz işgaline karşı müttefik arayan yerli yönetimin ve halkın Osmanlı'yı "Rûm" kimliği ile adlandırıp onu kurtarıcı olarak beklemesi,[22] Sa'di hanedanın Fas'ında var olan ve Osmanlılardaki harp tarihinin uzmanı Vernon J. Parry'nin yıllar önce dile getirdiği *rumat* sözcüğünün Osmanlı topraklarından giden tüfenkçilerin kimliklerini ifade etmesi,[23] Osmanlı İmparatorluğu'nun ad ve aidiyetinin nasıl değişik sanlar altında temsil edildiğine ilişkin ipuçlarını vermektedir.

Bir Kafkas soylusu, Duflos, P., le Jeune, *Recueil d'Estampes*, Paris, 1780-79.

Osmanlı Kroniklerinde "Rûm" ve "Rûmî"

Başlangıçta Arap ve diğer İslam edebiyatlarında ortaya çıkan "Rum" deyiminin tarihsel gelişiminin erken dönemleri, başka bir deyişle Roma, Bizans ve Selçuklu ve hatta Osmanlı'nın çok erken dönemleri bu makalenin konusu değildir. Eğer, çok kısa olarak, deyimin neyi ifade ettiğini belirtmek gerekirse, onun eski Arapça'da Bizans toprakları anlamına gelen *Bilad al Rum* biçiminde başladığını, ardından Anadolu Sel-

Hariciye erkânı bir arada. Ortada oturan reisülküttap.

çukluları'nı simgeleyen *Selçukiyan-ı Rum* biçiminde göründüğünü ve sonradan da Osmanlı topraklarının merkezi bölgeleri için kullanılmış bulunduğunu söyleyebilirim.[24] Osmanlı kronikle-rinden söz etmeden önce, Ünlü seyyah İbn Battuta'dan alıp yansıttığım ve bununla yetindiğim aşağıdaki satırlar, burada erken dönem için verebileceğim ve çağdaşları için örnek bir tanımdır:

> Rum'dan sonra böyle söylenmesinin sebebi, daha önce onların toprakları olmasındandır ve oradan eski Rum ve Yunanîler gelmiştir. Daha sonra Müslümanlarca fethedilmiştir, ancak orada hâlâ pek çok sayıda Hıristiyan bulunmaktadır, bunlar sonuncuları Türkmen olan Müslümanların koruması altındadır.[25]

Bilindiği üzere, Osmanlı tarihinin erken dönemlerini aydınlattığı varsayılan tarih kitaplarının hiçbiri kaleme alınış tarihleri itibarıyla 15. yüzyıldan geriye gitmemektedir. Şair Ahmedi kitabına başlık olarak *Dastân ve Tevârih-i Âl-i Osman*'ı koymuştur ve kimlik olarak "Osman"ı tercih etmiştir. Diğer birçok kroniğin *Tevârih-i Âl-i Osman*, yani "Osmanlı Hanedanı Tarihi" adını taşıdığı bilinmektedir. Biraz daha geç dönemlerde yazmış olan Selaniki ve Naima, tarih eserlerinde "Memâlik-i Mahrûse" deyimini sıkça kullanırken, "Osmanlı"yı da ara sıra hatırlatmışlardır; bu müverrihler, bir bakıma, daha sonraki dönemlerde hanedan yerine geçmiş olan modern bir devletin çağrışımına yol açmışlardır.

15. ve 17. yüzyılların sınırladığı zaman dilimine baktığımızda, Osmanlı kroniklerinin aşağı yukarı ortak kullandıkları "Rûm" nitelemesinin, en azından coğrafi açıdan, Memleket-i Rûm, Bûm-i Rûm, İklîm-i Rûm şeklinde yansıdığını görürüz; hükümdar unvanları için de sultan (veya) padişah-ı Rûm ile karşılaşırız. Burada birkaç örnek aktarmakla yetineceğim.

Eserinde Fatih Sultan Mehmed'e atıfta bulunurken "Arab u Acem ü Rûm'dan mahir mimarlar ve mühendisler getürüp" diye yazan Tursun Bey, şüphesiz, Arap topraklarını ve İran'ı "Rûm"dan ayrı kümeleştirmektedir.[26] Aynı şekilde, Vezir Mehmed Paşa'nın, rahatsızlığı iyice artan sultanı için daha sağlıklı bir hayat geçirebileceği yer olarak Mısır'a gitmesini ve oraya sahip olup yerleşmesini temenni ettiğinde, "Rûm" ülkesini şehzadelerine bırakıp terk etmesini önermektedir: "İnşâ'allahü'l-Mennan Mısr'a sultan olursız; ol mülki tercih edip anda kalursız; Rûm'ı şehzâdelerinize erzânî buyurursız."[27] Bu tanımlamada "Rûm"un güneyde nerelere kadar dayandığını belirlemek zor ise de, gerek Osmanlıların devraldığı Bizans mirası hatırlandığında, gerekse Arap topraklarının Tursun Bey'de yansıyan coğrafi kategorileştirme düşünüldüğünde, Anadolu'nun büyük bir kısmını kapsamı içine aldığı varsayılabilir. Yedinci defterinde Fatih Sultan Mehmed dönemini yansıtan İbn Kemal de, "Diyar-ı Rûm" kadar "Bûm-i Rûm" ve "İklîm-i Rûm" tanımlamasını dile getirmektedir. Örneğin, şehzade-

Türk kızı, Ferroil Marquis de C., *Explication des Cent Estempes qui Representent les Costumes des Différentes Nations du Levant*, (Part 2), 1714 (üstte). **Müftü,** Duflos, P. le Jeune, Paris, 1780-79 **(altta).**

lerden Bayezid ve Mustafa'nın sünnet düğününden bahsederken "Rûm"u imparatorluk coğrafyasıyla eş tutmakta, onu çevre ve komşu hükümdarlıkların sınırına dayamaktadır: "İklîm-i Rûm'un etraf u eknâfında olan selâtin"in düğüne çağrıldığını bildirmektedir.[28]

> Osmanlı Türkleri'ne İslam dünyasının Romalıları denilebilir.
>
> *Albert Hourani, 1989*

Burada, erken Osmanlı tarihlerinden biri olan Aşıkpaşazade'den de bir örnek vermek istiyorum. Kitabının "Bab-ı Esami-i Nesl-i Al-i Osman" başlıklı bölümünde müverrih "Bu bab Osman Gazi ve evladını beyan ider ve padişahlığına sebeb nolduğunu ve Rum vilayetine ne vilayetten geldiklerini ve bunda geldiklerine sebeb nedür anı beyan ider" derken, kesin sınırlar vermemekle beraber, "Rum vilayeti" tanımlamasıyla, her halde, vilayet olarak adlandırdığı diğer ülkeler karşısındaki yerini belirlemektedir.[29]

Osmanlı tarih yazarları arasında burada ele alınan konunun üzerinde en çok duranlardan birisi Gelibolulu Mustafa Âli'dir. Bu Osmanlı aydın ve bürokratının üstüne kapsamlı bir kitap hazırlayan Amerikalı tarihçi Cornell H. Fleischer, onun bir "Rûmî" olarak "Rûm"a bakışını ayrı bir yan başlık altında değerlendirme gereği duyarken, İslam tarihi çerçevesinde ancak farklı bölgesel kültür öğeleriyle bezeli ve benzersiz bir olgu biçiminde imgelediği Osmanlı'yı ortaya koymaya çalışır. Âli'nin kapsamlı bir Osmanlı tarihi niteliğindeki *Künhü'l-Ahbar* adlı eserinden yansıttığı ve 16. yüzyılın sonlarına doğru kaleme aldığı pasajlardan biri, Osmanlı kimliğine bakış tarzı hakkında ipuçları verirken dönemin olaylarına karmaşık, farklı ve bir aydın tavrıyla imgeler miras bırakmıştır:

> Türk ve Tatar soylarından ayrı olmayan ve Osmanlı hanedanının görkemli günlerinde yaşayan çeşitli halklar ve Rûmîler ... güzide bir millet ve latif bir ümmettir... Rûm vilayeti sakinleri karışık kökenlidir.[30]

Konuya benim sınırladığım zaman dilimi içinde yanıt verebilecek bir başka tarihçi de Selaniki'dir ve son örneğimdir. *Tarih-i Selânikî*de karşımıza çıkan "vilâyet-i Rûm", Sivas-Amasya yörelerini kapsayan ve bir idari birim olan "Eyâlet-i Rûm" ya da "Rûm Beylerbeyliği" karşılığında kullanılmış ise de, "Devlet ü Saltanat-ı Rûm" içinde yer alan "Rûm" deyimi, Osmanlı Devleti ve hanedanı için bir niteleme ve kimlik olarak algılanmalıdır.[31]

Osmanlı resmi yazışmalarında "Rûm" ve "Rumlu" Osmanlı resmi yazışmalarında yer alan "Rûm" tanımına örnek olarak burada sadece Osmanlı Başbakanlık Arşivi bünyesinde bulunan ve imparatorluğun dört bir yanına gönderilmiş olan sultan fermanlarının *Mühimme Defterleri*ndeki kopyalarından birkaç tanesi hatırlatılacaktır. "Rûm"dan "Rûmî" ya da "Rumlu" biçimleriyle türeyen ve aidiyet gösteren bu tanımlama, sanırım, devlet merkezinin yansıttığı algılama bakımından çok önemli sayılmalıdır.

20 Temmuz 1577 tarihinde Şam beylerbeyine gönderilen bir fermanda, yeniçeri bölükleri arasında boşalan yerlerin (gedük'lerin) yetenekli ve "Rûm"dan gelen "yiğit"ler tarafından doldurulması emredildiği halde buna uyulmadığı, aksine zengin olan "yerlü" kişilerle doldurulduğu bildirilmektedir. Öyle olunca, sultan fermanına göre, yeniçeriler görevi üslenmeye gitmemekte, "ağa"ya para vermek suretiyle görevden kurtulmaktadırlar. Yeniçeriliğin yozlaşan bu durumu karşısında sultan, ilgili beylerbeyinden boşalan "gedük"leri doldur-

Askeri görevliler, Brindesi, Jean, *Elbicei Atika Musée des Anciens Costumes Turcs de Constantinople*, Paris, 1885.

Yanya Sarayı ve surları, gölden görünüm. Sandalda genç bir Türk ve Yunanlı erkek, Dupre, Louis, *Vayages à Athenès et à Constantinople, as Collection de Portraits, de Vues et de Costumes Grecs et Ottomans*, Paris, 1825.

mada dikkatli olunmasını tembih ederken "Rûm" konumuna da açıklık getirmektedir: Yabancı ve bedevilere (Araplara) karşı genç, güçlü ve cesur "Rûm yiğitleri" yeğlenmelidir.[32] Andığım bu belgeyi tercüme edip yayımlamış olan Uriel Heyd, dipnotunda "Rûm" deyimini açıklama gereğini duyarken onu, haklı olarak, daha geniş bir coğrafya alanına yaymış, Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerini dahil ederken köken (Türk) yeknesaklığı aramamıştır. Basra beylerbeyine gönderilen bir ferman, diğer birçok fermanda olduğu üzere, benzer tercihleri vurgulamaktadır: 17 Temmuz 1565 tarihli bu sultan emri kopyasında, yerli Arapların boşalan askeri kadrolara atanmasının önlenmesi, bu yönde kesinlikle "Rûm"ların, "kul oğlu kul karındaşları"nın yeğlenmesi, hatta Türkistan ve Kürdistan beylerinin atanabileceği bildirilmektedir.[33] Aynı mahiyetteki bir hüküm yirmi yıl sonra yinelenirken, bir bakıma "Rûm yiğitleri"ne olan güven tazelenirken, Tat, Arap, Çepni ve Kızılbaş gibi ırk ve mezhepten olanlar "Rûm" çemberinin dışında tutulmaktadır.[34]

Andığım belgelere ya da kimi kanunnamelere dayanarak "Rûm"u açıklayan veya İngilizce'ye çeviren kimi tarihçiler ona Türk ya da Yunan gibi iki net ve zıt anlam vererek Osmanlı kimliğini, istemeyerek de olsa, çok dar bir konuma sokmuşlardır. Örneğin, Türk tarihçiliğinde önemli bir yeri olan –Osmanlı Beyliği'nin kuruluşuna ilişkin ileri sürdüğü "Marmara Ünitesi" teorisiyle onu özellikle ekonomik açıdan Bizans ile bütünleştirmeye çalışan– Mustafa Akdağ, yukarıda andığım belgelerde geçen "Rûm yiğitleri" sıfatını "Anadolu Türkleri" olarak algılamakta; "Rûm"a Anadolu, "yiğit"e de "Türk" karşılığı bularak Osmanlı'nın Anadolu'daki çok-kültürlülüğünü ve Rumeli tarafını göz ardı etmektedir: Uzak yerlere gönderilen yeniçeri bölükleri ve diğer kale erenlerinin "halis Türk" olduğu ve özellikle Anadolu halkından toplandığı yolundaki sav, Osmanlı'nın politikasında var olmadığı bilinen bir Türk tercihi yaratmaktadır.[35] Akdağ'dan sonra gelen kimi tarihçilerde de "Rûm"un Türk olarak yorumlanması yoluna gidildiği görülmektedir. Bir örnekle yetinmem gerekirse, Osmanlı dönemi Mısır tarihi üstüne yaptığı araştırmalarıyla bilinen Michael Winter'in, *Mısır Kanunnamesi*'nde geçen "Rumlu"yu tereddütsüz biçimde Türk olarak tercüme etmesi, şüphesiz, Osmanlı kimliğinin aranması yolundaki çabalara pek yardımcı olmamaktadır: Mısır'ın Osmanlılar tarafından zaptından sonra ortaya konan ve Osmanlı yönetiminin esaslarını düzenleyen *Kanunname*'de tercih edilen askeri/yönetici kişilerin "Rumlu" olması gerektiği yolundaki tercih, "Türk"e (Turkish)'e dönüştürüldüğünde, Osmanlı yönetiminin kimi zaman çapulcu ve isyankâr saydığı "etrak" (Türkler) ile karıştırılma yanlışlığına götürmektedir.[36] Oysa "Rûmî" ya da "Rumlu", İslamiyetin baş rolü oynadığı bir kimlikle tanımlansa bile, coğrafyası Anadolu ile sınırlandırılmamalıdır.

Öte yandan burada konumuz olan "Rûm"un "Grek" veya "Yunanî" olarak açıklanması, tarih öğrencisini başka bir yanlışa sürüklemektedir. Osmanlı tarihi üzerine yazdıklarıyla belirli bir düzeye ulaştıkları tarihçilik dünyasınca kabul edilmesine rağmen, sözcüğü orijinal biçimi "Roma" ile bütünleştirip, Bizans'a "Yunan" olarak bağladıktan sonra Osmanlı kimliğinde öylece algılayan tarihçilerin bu tür yaklaşımları, sanıyorum, acele yapılmış yorumlardan kaynaklanagelmiştir. Örneğin, Amy Singer'in, çok yararlı bir çalışma olarak nitelediğim bir kitabında, Kudüs'te bulunan Kanuni Sultan Süleyman'a ait bir kitabede geçen "al-rum"u "Grek" olarak tercüme etmesi, sözcüğün Osmanlı yönetiminde neyi ifade edebileceği hususunun üzerinde durulmamasından kaynaklanmaktadır. Kitabede, Arap ve Acem dünyasıyla birlikte geçen "Rum", Osmanlı'nın Rumeli yakasıyla birlikte Anadolu'nun oluşturduğu kor bölgesi ve insanlarından başkası değildir; başka bir ifadeyle, sultanın egemenliğindeki esas coğrafyaya sahiplenme ve aidiyettir.[37]

Son Birkaç Anımsatma

Osmanlı terminolojisinde "zendeka ve ilhad" olarak geçen, günümüz Türk-

Rûmilîk

çe'sinde de "sapkınlık ve dinsizlik" olarak tanımlanan toplumsal hareketleri ele alırken onları merkeziyetçiliğin, dinselliğin ve değişen coğrafi mekânların oluşturduğu resmi ideoloji karşısında değerlendiren Ahmet Yaşar Ocak, "Rûm"u şöylece Osmanlı kimliği içine sokmaktadır:

> İşte, 14. yüzyıl başlarında Anadolu'nun kuzey-batısındaki Bizans ucunda, büyük çoğunluğu itibariyle konar-göçerlerden oluşan bir toplumsal yapıya dayanan bir "uc beyliği" olarak tarihte yerini almaya başlayan Osmanlı Devleti, bu iki paralel (ortodoks-heterodoks) İslam yorumunun varisiydi. Hatta halkın belli bir kesimi, daha ziyade heterodoks İslam'ı yaşamaktaydı. Bu vakıanın en belirgin göstergesi, Aşıkpaşazade, Oruç Beğ ve Neşrî tarihleri gibi, erken Osmanlı kaynaklarında beyliğin kuruluş döneminin, *Rum Abdalları* yahut *Abdâlân-ı Rûm* tabir edilen, Ahmed-i Yesevî sûfilik geleneğinin temsilcileri olan dervişlerin menkabeleriyle iç içe tasvir olunmasıdır.[38]

Ocak, bu satırlarıyla –ve bu konuya değindiği başka incelemeleriyle– en azından Osmanlı erken dönemine getirdiği yumuşaklık, kimi zaman keskin olarak yansıtılmış, kimi zaman rivayetlere boğulmuş yargılar karşısında yararlıdır ve Osmanlı kuruluş dönemi için gerekli objektifliği teşvik etmektedir.

Rûm ülkesinin yani Bizans'ın merkezini fethedip onun kimliğine siyasal ve toplumsal anlamda da sahip çıkmaya çalışan Sultan II. Mehmed'den çok sonra, 16. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman'ın, V. Karl'ın Roma İmparatorluğu'nu tekeline alma isteklerini reddedip dönemin "kayser"lerini yönlendiren ve dünya imparatorlarını taçlandıran evrensel bir hâkimiyet fikrinin ortasında, şüphesiz, "Rûm" vardı.[39] Mustafa Âli'nin de 17. yüzyıl arifesinde yansıttığı ve Anadolu ile Rumeli bölgelerinde geliştirilmiş "Rûmî" imgesi ve kimliği,[40] Orta Asya'dan, ve İslami devletlerden gelen öğelere, Osmanlıların 14-17. yüzyıllar tarihi bakımından önemli katkılar ve bir başka kimlik olarak sayılmalıdır. Halil İnalcık'ın 60 yıldan fazla süren Osmanlı araştırmacılığının sonlarında, Osmanlı'nın çok-dilli, çok-dinli ve çok-kültürlü niteliklerini, "Osmanlı İmparatorluğu bir Türk imparatorluğu değildi" biçiminde dünyaya ilan etmesi çok manidardır.[41] Böyle bir yargıya, mesleğindeki onca deneyim ve tarih bilinci yanında, Balkanların ve Arap ülkelerinin geri kalmışlığında Osmanlıları suçlayanlara karşı Türkleri savunma içgüdüsüyle vardığı düşünülse bile, yargısının yerinde sayılabileceğini vurgulamalıyım.

Bu tür yaklaşımların, yani Osmanlı merkezinin ve çevresindeki Anadolu ve Rumeli topraklarının kenar/sınır yapılanmalarıyla kıyaslanmalarının, hatta Stefanos Yerasimos[42] ve Dimitri Kitsikis[43] gibi tarihçilerin yakın zamanlarda işledikleri ve Osmanlı'nın bir "ara bölgesi" olarak değerlendirmelerin, özellikle de Cemal Kafadar'ın "iki dünya arasında" konum belirleme girişimlerinin çok yararlı olacağı kanısındayım ve andığım bu araştırmaların bizleri, "Rûmî" coğrafya ve kültürünü merkez sayan ve kendince yeni bir Rûmî yaratan "Osmanlı" ufkunda daha rahat dolaştırmaya yardımcı olduklarını sanıyorum.

Bütün bu yargılamaların ve arkalarında yattığı sanılan kaynakların çevresinde kısaca dolaştıktan sonra, Bozkurt Güvenç'in *Türk Kimliği* kitabında dile getirdiği tekerlemenin, yani, "Türk, Osmanlı idi ama Osmanlı, Türk değildi" deyişi ya da satırları arasına sokma gereği duyduğu "Selçuklu ve Osmanlı yönetiminin Rum (Bizans)

---

* Bu makale, 2002 yılı içinde yayımlanmasına başlanacak olan *Eurasian Studies*'in ilk sayısında çıkacak bir çalışmamın benzeridir; birkaç ek ve bazı değişiklikleri de içermektedir. Burada yayınmlanmasına sözlü izin veren ve anılan derginin editörlerinden olan Dr. Kate Fleet'e teşekkür ederim.

1 Bkz. Yalçın Doğan'ın, 28 Mart 2000 tarihli *Milliyet* gazetesindeki "Günlük"teki yorumu ve 26 Mart 2000 tarihli *Hürriyet* gazetesindeki haber.

2 Z. Arıkan, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihteki Yeri Paneli", *Müdafaa-i Hukuk*, no. 28 (Kasım 2000), s. 45-47.

3 C. Hill, *England's Turning Point: Essays on 17th Century English History*, Londra 1998, s. 30.

4 N. Bilgin, *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1995.

5 O. Koloğlu, "700. Yıl Anmaları Başlarken", *Tarih ve Toplum*, S. 181, Ocak 1999, s. 59.

6 O. Özel, "XIII. Türk Tarih Kongresi ve Osmanlı Tarihi", *Toplum ve Bilim*, S. 83 (Kış 1999/2000), s. 353-354.

7 Bkz. *Cogito* (Osmanlılar Özel Sayısı), S. 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 25-40.

8 M. Guboglu'nun *Paleografia si diplomatica turco-osmanâ* (Bucharest, 1958, s. 133)'dan alıntı içi, bkz. H. İnalcık, "State, Sovereignity and Law during the Reign of Süleyman", *Süleyman the Second and his Time* (ed. H. İnalcık ve C. Kafadar), ISIS, İstanbul, 1993, s.67-68.

9 C. K. Neumann, "Devlet'in Adı Yok: Bir Amblemin Okunması", *Cogito*, S. 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 269-283.

10 London-New York/I. B.Tauris, 1998.

11 N. Göyünç, "Osmanlı Devleti Hakkında-Kuruluşunun 700. Yılı Münasebetiyle, *Cogito*, S. 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 87-89.

12 İ. Ortaylı, "Osmanlı Kimliği", *Cogito*, S. 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 77-85.

13 B. Lewis, *The Multiple Identities of the Middle East*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1998, s. 11.

14 EI, 2nd edition.

15 J. L. Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, Les Safavids et leur voisins: Contribution à l'histoire des relatioms internationales dans l'Orient Islamique de 1514 à 1524*, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul, 1987, s. 314.

16 C. Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, 1995, s. 1-2. A. Hourani'nin makalesi daha önce Fransa'da verilmiş bir konferans olup esas olarak ihmal edilmiş Osmanlı tarihinin Ortadoğu ve daha geniş bir dünya için önemini vurgulamaktadır: "How should we write the History of the Middle East?", *International Journal of Middle East Studies*, c. 23, 1991, s. 125-136.

17 Bu çerçevede yayımlanmış olan bir makalem için bkz. "Ottomans as 'Rumes' in Portuguese Sources in the Sixteenth Century", *Portuguese Studies*, c. 17, 2001, s. 64-74.

18 A. Kroell, "Le Voyage de Lazarus Nürnberger en Inde (1517-18)", *Bulleten des Études Portugaises et Brésiliennes*, no. 41, 1980, s. 59-87.

19 Alıntı, S. Subrahmanyam tarafından da yapılmıştır: *The Career and legend of Vasco da Gama*, Cambridge U.P., 1997, s. 267-268.

20 A. Reid, "Sixteenth Century Turkish Influence in Western Indonesia", *Journal of Southeast Asian History*, c. 10, no. 3, Ekim 1969, s. 395; D. Lombard, "L'Empire Ottoman vu d'Insuline", *Passé Turco-Tatar Present Soviétique: Études offertes à Alexandre Beningsen*, ed. Lemmercier-Quelquejay, Veinstein, Wimbush, Paris, 1986.

21 M. Rossabi, "The 'decline' of the Cenrtal Asian caravan trade", *The Rise of Merchant Empires: Long-distance Trade in the Early Modern World, 1350-1750* (ed. J.D. Tracy), Cambridge U.P., 1990, s. 359 (Bu satırlara dikkatimi çeken arkadaşım Metin Kunt'a teşekkür borçluyum).

22 Justus Strandes, *The Portuguese Period in East Africa* (çev. J.S. Kirmann), Nairobi, 1968 (yeni basım), s. 129, 133.

23 V. J. Parry, "Warfare", *The Cambridge History of Islam* (ed. P. Holt, A. Lambton and B. Lewis), Cambridge U.P., c. 2, 1970, s. 838.

kültür mirasına ne kadar sahip çıktı?" sorusu[44] üstüne yapılabilecek yorumlar ve verilebilecek yanıtlar çeşitlenebilir, yazarın öngördüğü çeşitliliğe doğru daha rahat olarak gidilebilir.[45] İki özel/yerel örnekte görüleceği üzere, Osmanlı'ya değişik zaman ve zeminde daha geniş coğrafyadan ve daha bütünleştirici sosyokültürel açıdan bakılabilir: Şehzade Selim'in Trabzon'da annesi anısına yaptırdığı Hatuniye Camii kitabesindeki "Bânû-i Rûm"daki "Rûm"u Heath Lowry'nin önerisiyle sadece "Grek" ya da Mahmud Goloğlu'nun keşfiyle yalnızca "Türk" olarak betimlemek[46] ne denli doğrudur? Öte yandan, Haim Gerber'in bölgesel bir kavramı işlediği bir konuda, Filistinli Müfti Hayreddin el-Remli'nin "Ebu Suud'u neden *mufti al Diyar al-Rumiyya* şeklinde adlandırıyordu?" sorusuna verdiği yanıtta al-Diyar al-Rumiyya'yı -Osmanlı egemenliği altında bulunsa bile- "Türklerin toprakları" biçiminde tercüme etmesi[47] ne kadar gerçekçidir?

Osmanlıların ait oldukları yeri/kimliği/kimlikleri saptamada kesin sınırlamalar içine sıkışıp kalmanın anlamsızlığını belirtmek ve "Rûm"a, "herkesin 'Osmanlı'sı kendine" dedirtecek veya "ideal Osmanlı yok" yargısına vardıracak kadar[48] çeşitli kimliklerin içinde bir yer bulmak gerekiyorsa, bu yerin Türk ile Yunan (ve başkaları) arasında/ve birlikteliğinde, (merkezi) İslam ile Hıristiyanlık ekseninde ve İstanbul'un çevresindeki geniş yelpazenin Anadolu ve Rumeli topraklarını içeren coğrafyasında gezinmek, Osmanlı'yı bu yolda biçimlendirmek zorunluluğu bulunduğu kanısındayım. "Rum" ile kendisini simgeleyen Osmanlı yönetiminin böyle bir sahiplenme arzusunun, belirli yüzyıllar için bile olsa, kendisine yakıştırdığı ve daha geniş yelpazede yürütmeye çalıştığı birçok ülke ve halklarını dışlayan yaklaşımının da ortaya çıkarabileceğini düşünüyorum.

1999 yılında Osmanlı'yı canlandırma ve onunla sadece Türk-İslam öğelerini yeğleyerek tarih yapma gereği duyanlar, onun, dünya tarihçiliğinde gerek "Rûmî" merkezi aidiyeti ile gerekse bu merkezi bölgelerin sınırlarındaki egemenlik alanlarındakilerle olan ilişkilerini pek düşünmemiş ve ona daha uygun bir yer ve kimlik(ler) arama yoluna gitmemiş görüntüsü vermektedirler. Bu kısa yazının tarihçiliğe, böyle sınırlamayı aşma yolunda, bir katkısı olabileceğini umuyorum: "Rûmî"nin, "Türk" ve "Müslüman" ile birlikte ve bunların ötesinde Osmanlı için -belirli yüzyılları kapsamına alsa bile- bir başka kimlik ifade ettiğini, daha doğrusu, onun sadece bir coğrafya çizmeyip çok-dinli, çok-dilli, çok-kültürlü -ama kimi dışlamaları da içeren- kimliğini zenginleştirdiğini sanıyorum.

‹ *Salih Özbaran, Prof. Dr.*

Kedileri beslemek için koyun akciğeri taşıyan Arnavut ciğerci, Ferroil, Marquis de C., 1714.

24 C. E. Bosworth, *Encyclopaedia of Islam* (ikinci edisyon)'daki "Rum" maddesinde, terimin özellikle Arap literatüründeki gelişimini yansıtmaktadır. Arap ve diğer İslam ülkelerinin tarihsel edebiyatlarında Osmanlı için kullanılmış ad ve unvanları saptamak, şüphesiz, çok yararlı olacaktır. Bir makale çerçevesi içinde olsa da, örnek ve başarılı bir çalışma U. W. Haarmann tarafından yapılmıştır: "Ideoloji and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turks from the Abbasids to Modern Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, c. 20, 1988, s. 175-196.

25 *The Travels of Ibn Battuta, A.D.1325-1354* (ed. H.A.R. Gibb), Cambridge U.P., 1962, c. 2, s. 415.

26 Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-feth* (yay. M.Tulum), İstanbul, 1977, s. 72.

27 Tursun Bey, *age*, s. 182.

28 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (yay. Ş. Turan), TTK, Ankara, 1957, s. 143.

29 *Die Altosmanische Chronik Des 'Asikpasazade* (ed. F. Giese), Otto Zeller Verlag, Osnabruck, 1972, s. 5.

30 C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, s. 263.

31 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî* (yay. M. İpşirli), Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1989, c. 1, s. 64, 196, 224, 312 ve 429.

32 U. Heyd, *Ottoman Documents on Palestine, 1552-1615: a study of the firman according to the Mühimme Defteri*, Oxford U.P., 1960, s.68-69.

33 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul), *Mühimme Defterleri*, no. 5, s. 25.

34 *Mühimme Defterleri*, no. 61, s. 38.

35 M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, c. 2, TTK, Ankara, 1971, s. 107-109.

36 M. Winter, "The re-emergence of the Mamluks following the Ottoman conquest", *Mamluks in Egyptian Politics and Society* (ed. T. Philipp and U. Haarmann), Cambridge U.P., 1998, s.94-95. Anılan kanunname için bkz. Ö. L. Barkan, *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I: Kanunlar*, İstanbul, 1945, s. 358.

37 A. Singer, *Palestinian peasants and Ottoman officials: Rural administration around sixteenth-century Jerusalem*, Cambridge U.P., 1994, s. 127 ve 189, "Mawlana al-sultan al-malik al-a'zam wa'l-khaqan al-mukarram malik riqab al-umam sultan al-rum wa'l-arab wa'l-'ajam al-Sultan Sulayman b.Sultan Selim khan".

38 A.Y. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998, İstanbul, s. 80-81.

39 F. M. Göçek, "The Social Construction of an Empire: Ottoman State under Süleyman the Magnificent", *Süleyman...* (ed. İnalcık and Kafadar), s. 93-98.

40 Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli..*, 10. Bölüm'deki açıklamalar.

41 H. İnalcık, "The Meaning of Legacy: The Ottoman Case", *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East* (ed. L. C. Brown), Columbia U.P., New York, 1996, s. 19.

42 S. Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, İletişim Yay., İstanbul, 2000 (4. baskı).

43 D. Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

44 B. Güvenç, *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, s. 129 ve 169.

45 *Cogito* dergisinin çıkardığı "Bizans" sayısındaki (S. 17, Kış 1999) bazı yazıların –özellikle Nevra Necipoğlu'nun katkılarındaki uyarılar ve "Bizans'ın Mirası Üzerine Tartışma"da eksiklikleri dile getiren Doğan Kuban gibi bilginlerin– değindiğim soruya verilebilecek yanıtların, bu alandaki ihmal (ve önyargı) yüzünden, ne denli araştırma ve bilimsel anlayış gerektirdiğini vurgulamaları çok ciddiye alınması gereken uyarılardır.

46 H. Lowry, "Süleyman's Formative Years in the City of Trabzon: Their Impact on the Future Sultan and the City", *Süleyman...* (ed. İnalcık and Kafadar), s. 22-24.

47 H. Gerber, "Palestine and Other Territorial Concepts in the 17th Century", *International Journal of Middle East Studies*, c. 30, no. 4, 1998, s. 568.

48 Bkz. *Cogito*, S. 19, s. 225-258.

T. C. BAŞBAKANLIK
OSM
DAİRE
DEVLET ARŞİVLERİ GE

Sultan II. Abdülhamid'in Yasakladığı Kartpostal (1904)

Yavuz Selim Karakışla ›

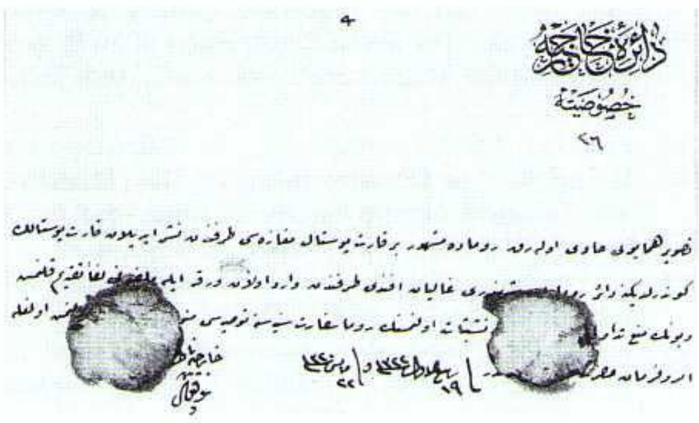
Sultan II. Abdülhamid'in otuz üç yıl (1876-1909) süren saltanatı boyunca, Osmanlı bürokratları Osmanlı İmparatorluğu'ndan bahsederken "Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne" yani "sultanın iyi korunan toprakları" ifadesini kullanmışlardır.[1] Bu siyasi terimin kökeninde, Sultan II. Abdülhamid döneminin aslında koyu merkeziyetçi bir mutlakiyet dönemi, yani o dönemin Jön Türk olarak bilinen aydınlarının söylemiyle, bir "istibdad" dönemi olması yatar. Bir başka deyişle, Sultan II. Abdülhamid'in "istibdad" rejimi zamanla o denli yasakçı bir hal almıştır ki, yasak koyucular bütün bu yasakların "sultanın topraklarını iyi korumak" uğruna uygulanmakta olduğunu en azından zaman zaman kendilerine hatırlatmak zorunda kalmışlardır.

Arşivden Bir Belge dizimizin bu sayısında, üzerinde Sultan II. Abdülhamid'in kendi resmi basılı olduğu halde, Osmanlı İmparatorluğu'na sokulması her nedense yasaklanmış olan bir kartpostalın kısa öyküsünü bulacaksınız.

Birinci belgemiz Osmanlı İmparatorluğu'nun Roma Sefareti'nde şehbender olarak görevli olan Galyan Efendi'nin oradan göndermiş olduğu Fransızca kaleme alınmış bir nottan ibarettir. Galyan Efendi, Roma'da bulunan çok önemli bir kartpostal mağazasının notunun ekinde göndermiş olduğu kartpostalı yayımlamış bulunduğunu ve bu kartpostalın İtalya kralı ile Almanya imparatorunun kartpostalları arasında satılmakta olduğunu Yıldız Sarayı'na bildirmektedir. Galyan Efendi'nin notunu dönemin Hariciye Nazırı Ahmed Tevfik Paşa'ya iletilmek üzere içinde göndermiş olduğu zarfın üzerinde Fransızca "şahsi ve çok mahrem" ibaresi de bulunmaktadır.[2]

Notun ekinde, Galyan Efendi'nin yazısında değinmiş olduğu kartpostaldan bir de örnek bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in gençlik yıllarında çekilmiş olduğu anlaşılan bir resminden yararlanılarak hazırlanmış olduğu anlaşılan bu kartpostalın üzerinde "Abdul Hamid" yazısı yer almaktadır. Kartın sol alt köşesinde editörün "alamet-i farika"sı olan "N.R.M" rumuzu ve sağ alt köşesinde de "3585" sıra numarası bulunmaktadır. Kartpostalın arkasında, çeşitli Avrupa dillerinden kartpostal anlamına gelen "Carte Postale, Post-Karte, Cartolina Postale, Union Postale Universelle" sözcükleri bulunmaktadır. Yine, kartpostalın arka yüzünde, yayıncı N.R.M'nin rozet şeklindeki amblemini de görmekteyiz.

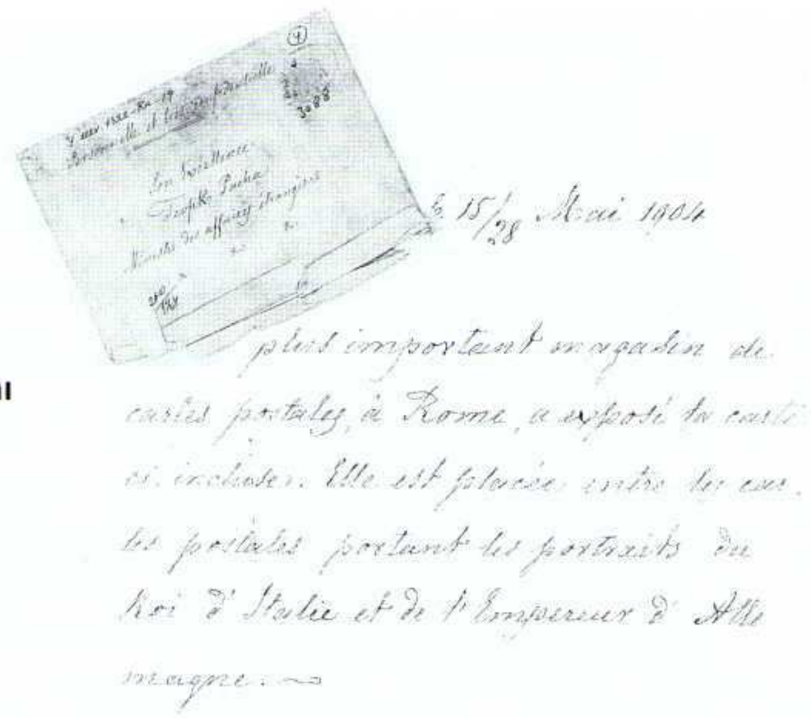
İkinci belgemiz, Galyan Efendi'nin notunu Yıldız Sarayı'na ileten dönemin sadrazamı Ahmed Tevfik Paşa'nın bu kartpostalın Osmanlı İmparatorluğu'na girmesini yasaklayan yazısıdır. Ahmed Tevfik Paşa, Roma'da meşhur bir kartpostal mağazası tarafından yayımlanmış olan ve üzerinde Sultan II. Abdülhamid'in resmi bulunan bu kartposta-

Dâire-i Hâriciye Husûsiye
26

Tasvîr-i hümâyûnu hâvî olarak Roma'da meşhûr bir kartpostal mağazası tarafından neşr edilen kartpostalın gönderildiğine dâir Roma sefâret şehbenderi Galyan Efendi tarafından vârid olan varaka ile melfûfu leffen takdîm kılınmış ve bunun men'i tedâvülü zımnında hasr-ı teşebbüsât olunmasının Roma sefâret-i seniyyesine tavsiyesi menût-ı âlî kılınmış olmağla emr ü fermân hazret-i velîyyü'l-emrindir.
fî 19 Rebiyyülahir sene 1322 ve
fî 22 Mayıs sene 1330
[4 Haziran 1904].
Hâriciye Nâzırı
Ahmed Tevfik.

BOA, Yıldız Tasnifi, Y.MTV, Dosya: 260,
Sıra: 124, Aded: 4, 1322.RA.19, Vesika: 2.

Kişisel ve çok gizli
3088
Exelansları
Tevfik Paşa
Dışişleri Bakanı

Roma
15/28 Mayıs
1904
Roma'da bulunan çok önemli bir kartpostal mağazası, ilişikte bulunan kartpostalı yayınlamıştır. Bu kartpostal İtalya Kralı ile Almanya İmparatoru'nun kartpostalları arasında yer almaktadır.

BOA, Yıldız Tasnifi, Y.MTV, Dosya: 260,
Sıra: 124, Aded: 4, 1322.RA.19, Vesika: 1.

lın Galyan Efendi'nin notuyla birlikte padişaha sunulmuş olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, bu kartpostalın "men'-i tedâvülü zımnında hasr-ı teşebbüsât olunmasının Roma sefâret-i seniyyesine tavsiye" edilmesi gerektiğinin de bizzat Sultan II. Abdülhamid'in emri olduğunu duyurmaktadır.[3]

Ancak, Avrupa'da basılmış bir kartpostalın Osmanlı İmparatorluğu'na girişinin yasaklanmış olması, bu kartpostalın Avrupa'da dolaşımdan kalkması anlamına asla gelmemektedir. Kartpostal Avrupa'da "tedavül" etmeye devam etmiş ve hatta dönem dönem de çeşitli Avrupa ülkelerinden Osmanlı İmparatorluğu'na bile postalanmıştır. Kartpostalın bizim elimize ulaşan nüshasının da bu yolla ve muhtemelen kapalı bir zarf içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilmiş olduğu sanılmaktadır.[4] Kartpostalın Osmanlı İmparatorluğu'na girişi yasaklanmış olması nedeniyle, çok az sayıda nüsha günümüze ulaşmıştır. Bu nedenle, kartpostal koleksiyoncuları arasında "nadir parça" muamelesi görmüş olması, şu andaki piyasa değerinin emsallerine göre çok daha yüksek olmasıyla sonuçlanmıştır...

Yavuz Selim Karakışla, Boğaziçi Üniversitesi

1 Selim Deringil, *The Well Protected Domains: Ideology and Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876-1909*, I. B. Tauris Press, Londra, 1999.
2 BOA, Yıldız Tasnifi, Y.MTV, Dosya: 260, Sıra: 124, Aded: 4, 1322.RA.19, Vesika: 1.
3 *ibid.*, Vesika: 2.
4 *Burak Filateli A.Ş. Ephemera, Pul ve Para Müzayedesi*, 13 Ocak 2002, Pazar, 14:30, No. 468, s. 33.

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

24 yıldır ARKEOLOJİ topraktan kağıda
O'nunla KİTAPLAŞIYOR

info@arkeolojisanat.com
www.arkeolojisanat.com

Yeni yayınlarımız ve tanıtımları güncellenen sitemizde! tıklayın

GÜNEYDOĞU VE DOĞU ANADOLU DOLMENLERİ IŞIĞINDA ANADOLU MEGALİTLERİ
BAKİYE YÜKMEN
ANNALES'TE BELİREN TARİHÇİLİĞİ VE HÜMANİZMİ
TACITUS
BEDİA DEMİRİŞ
HISTORIA AUGUSTA
FİLOZOF-İMPARATOR
MARCUS AURELIUS ANTONINUS
ÇİĞDEM MENZİLCİOĞLU
ANTİK SİKKELER BİLİMİ
NÜMİSMATİK
GENEL BİR BAKIŞ
CÉCILE MORRISSON
TAŞLARIN İZİNDE
LİKYA
NEVZAT ÇEVİK
A. TUBA ÖKSE
ARKEOLOJİK ÇALIŞMALARDA SERAMİK DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ
SELÇUK MÜLAYİM
TERS LÂLE
Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye
ANTALYA İKONALARI
AZİZE YENER
YAKIN DOĞU'DA DEVLETİN DOĞUŞU
Marcella Frangipane

SATIŞ MAĞAZASI/KİTABEVİ: Yeniçarşı, Cad. Petek Han No: 32/A 80060 Galatasaray/İstanbul Tel: 0212 249 92 26

Musiki taliminden müzik terbiyesine

Cumhuriyet'le özdeşleştirilme kolaylığına kaçılsa bile, Osmanlı'nın son döneminde ciddi temelleri bulunan müzikte Batılılışma tercihinin tüm nüansları karanlıkta bırakan yönelimini, salt müzisyenlerin alanına terk etmemek gerekiyor.

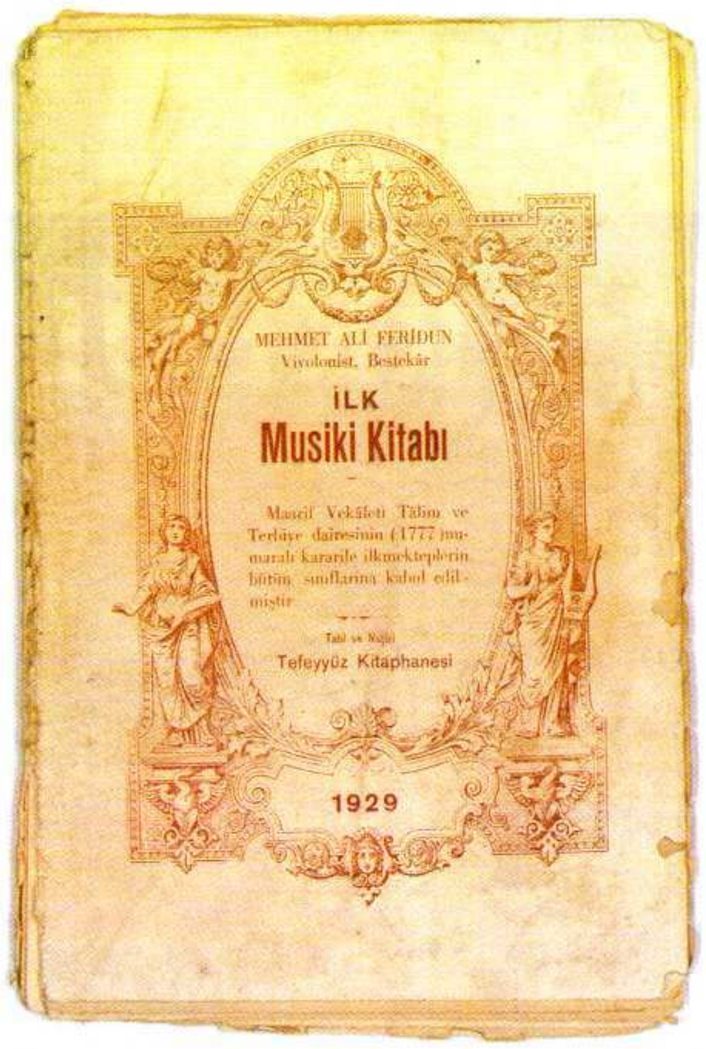
Gönül Paçacı ›

Derginin geçen sayısında Osmanlı müziğinin Batı notasıyla yazılma serüvenine, çeşitli kaynaklardan ve farklı görüş açılarından hareketle göz atmaya çalışmıştık. Konunun etrafındaki fikirsel –daha doğrusu ideolojik– farklılıkları da göz önüne alarak özetlediğimiz çeşitli teorik yaklaşımlar, bu uyum sürecini izleyebileceğimiz örneklerden oluşmaktaydı. Geçmişinde harf notası geleneğini barındıran (Kındî/ebced notası, Nâyi Osman Dede, Kantemiroğlu ve Hamparsum notaları gibi) Osmanlı müziğinin perdeleri imleyen notasyon sisteminden, toplam 7 notalık ve eşit bölünmüş batı gamına geçişi oldukça köklü bir zihniyet değişimini de yansıtmaktadır aslında. Bu geçiş sürecinde sıklıkla görülebilecek olan "nota tatbiki" deyimi, derinliklerinde temel aralıkları doğal olarak titreşen aralıklara (eşit olmayan, eski deyimle gayrimüsavi aralıklar) dayalı bir müziğin, ayarlanmış aralıklara dayalı ölçülerle ifadesi güçlüğünü içermektedir. Bu karmaşaya, icracılarla nazariyatçılar arasında tarih boyunca tartışmalara yol açmış olan aralıklar ve anadizi sorunu da eklenmiş ve Türk müzikoloji tarihinin dokusuna özgün kıvrımlar katılmıştır.

Hayat Bilgisi; *Notalı Yeni Çocuk Şarkıları*, ilk mektep 1 ile 5. sınıf, İstanbul, 1928.

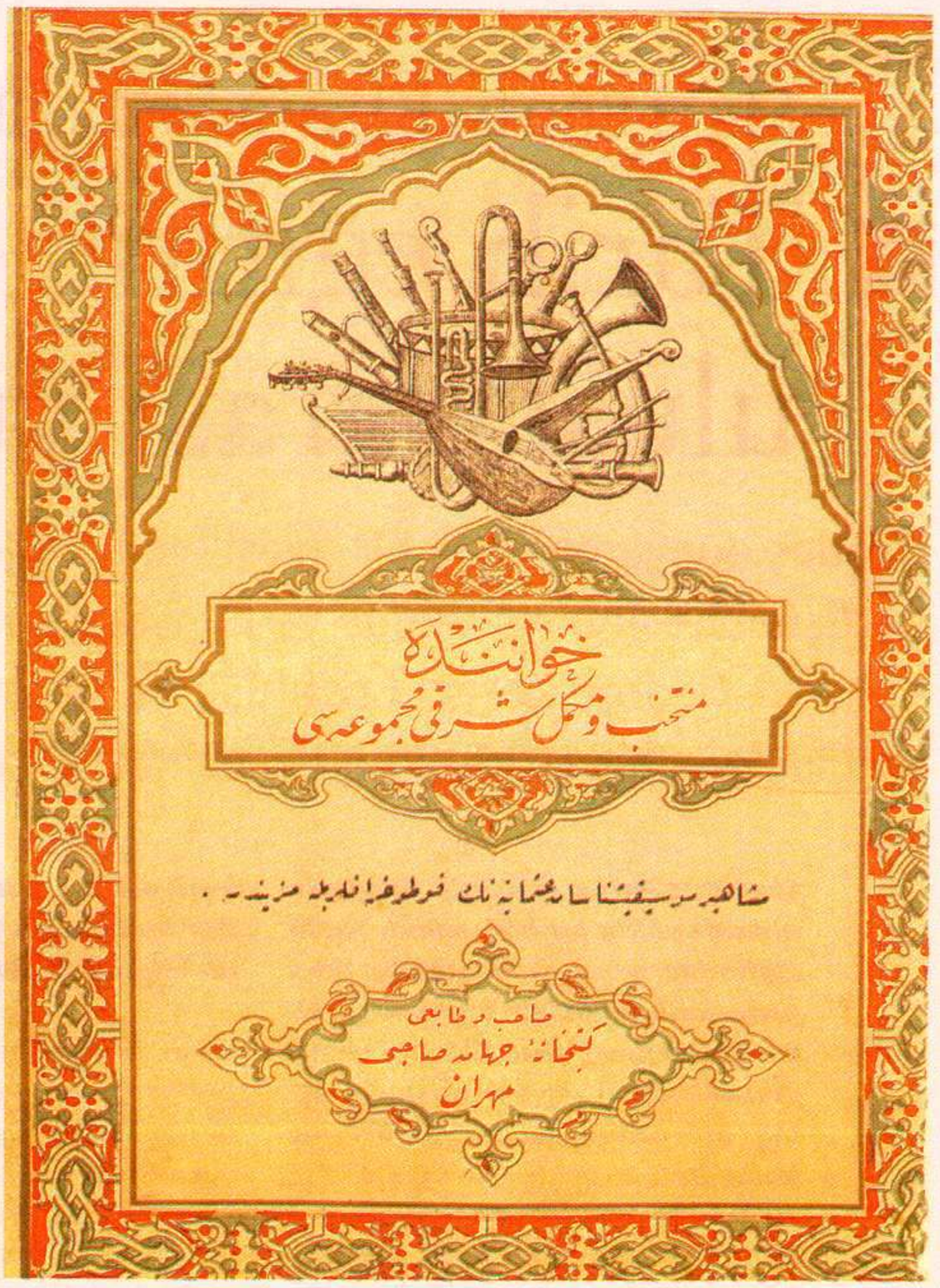
Cumhuriyet'le özdeşleştirilme kolaylığına kaçılsa bile, Osmanlı'nın son döneminde ciddi temelleri bulunan müzikte Batılılışma tercihinin tüm bu nüansları karanlıkta bırakan yönelimini, salt müzisyenlerin alanına terk etmemek gerekiyor. Konu önü ve arkasıyla bütün bir geçişin yalnızca -renkli- bir boyutu olarak görülmelidir. Bu açıdan bakıldığında, farklı örnekleri çoğaltmak ve olabildiğince kapsayıcı bir analize yönelmek gerektiği düşüncesindeyiz. Bu yazıda yer alan iki örnek, aynı hocadan (Hoca Mehmed Zekâi Dede) yetişmiş olan iki geleneksel müzikçinin farklı yaklaşımlarını ve tercihlerini yansıtmaktadır. ‹

Feridun, Mehmet Ali, *İlk Musiki Kitabı*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1929.

Hanende Mecmuası

Türk müziğinde, yaygın bir kanıyla "son klasik bestekâr" olarak değerlendirilen Zekâi Dede'nin, yine klasik ekolden beste veren bir talebesi olan Ahmed Avni (Konuk) Bey tarafından 1917 yılında yayımlanmış olan kitaptır. Ahmed Avni Bey'in 30'larına gelmeden bastırdığı bu geniş hacimli güfte mecmuasının girişinde kısa bir nazari bölüm yer almaktadır. Önemli bir tasavvuf bilgini olan (36 ciltlik *Mesnevi* tercümesi ve şerhi bu alandaki eserlerin en büyüğü olarak nitelendirilmektedir) Ahmed Avni Bey; Rauf Yekta ve Dr. Subhi Bey'le birlikte Zekâi Dede'nin talebesi olmuş, Mevlevi ayini ve 119 makamlık bir kâr-ı natık besteleyerek Türk müziği tarihindeki ciddi, didaktik yerini almıştır. Pek çok klasik eserinin güftelerini de kendisi yazan Ahmed Avni Bey, *Hanende* mecmuasının girişindeki "notaya dair birkaç söz" bölümünde, lisanı raptetmeye yarayan harflerin müzikteki karşılığının nota olduğunu belirterek söze başlamaktadır: "...mûsıkîde dahi perdelere delalet etmek üzere birtakım işârât vaz' ve ittihaz edilmiş ve bugün bu ihtiyac dahî nota denilen kitâbet-i mûsıkiyye ile bertaraf edilmiştir."

Notaya "tatbik"in gerekliliğinden söz eden Avrupa notalarının isimlerini veren, gamı yani "esvat-ı silsile-i musıkiyye"yi anlatan yazar, bu bölümde Şark müziğinin farkını da vurgulamaktadır. "Fakat evvelce dahi bilmünasebe beyan olunduğu üzere Avrupa'da müsta'mel gamlar ile şarkda müsta'mel gamlar beyninde bilnazariye fark-ı nisbet mevcuddur."

Daha sonra perdelere ve makamların gruplamasına geçen Ahmed Avni Bey görüşlerini şöyle özetleyerek kitabın güfteler bölümüne geçmiştir: "... bu mecmuada nazariyat kitaplarında münderic makamat dairelerinden ve bunlarnı uzun uzadıya şerâit-i teşkiliye ve kavâid-i mahsûselerinden bahs olunmayıp ancak bir makamı terkib eden perdelerin irâesiyle iktifa edilecektir ki bu da, hânendegân-ı perdeşinâsân için kâfidir." Anlaşılan Ahmed Avni Bey, o dönem icracıları için bu kadarlık bir izahatı kâfi görmekte, daha doğrusu mevcut nazari bir birikimden hareket etmektedir.

Musiki Nazariyatı

Darüşşafaka'da Zekâi Dede'nin öğrencisi olan ve daha sonra bu okulda "mûsıkî, farîsî, hesap ve hendese muallimi" olan Kâzım (Uz) Bey'in 1339'da İstanbul'da yayımlanmış olan *Musıkî Nazariyatı* adlı kitabı, nota yazımı ve solfej bilgisi içermeyen, yalnızca nazari tanım ve karşılaştırmalardan oluşan bir kitaptır. Yansıttığı ciddi "çevrim" çabası, kapağında yazılı olan "garb mûsıkîsi esas ittihaz edilerek şark mûsıkîsinin tekabül ettiği nazariyeyi câmîdir" şeklindeki ibarede açıkça yer almaktadır.

Kitabın hemen girişinde telif, ika ve perde kavramlarından hareketle ortaya koyulan sistem farkı, yazarın, alanın içinden gelen biri olarak temel saptamalarını ve duyarlığını yansıtması açısından ilginçtir.

"Garb mûsıkîsi, mecmu'u onikiye baliğ olan yedi adet tam ve beş adet diyez veya bemol namındaki perdelerle teşkil eder.

"Şark mûsıkîsi perdelerinin mecmu'u, garb mûsıkîsinde müsta'mel olan perdelerin mecmu'undan adeden ziyade olduğu gibi her iki mûsıkînin müşterek olan perdelerinden bazılarının sadaca olan farkları da barizdir. Alafranga perdelerine akord edilmiş sazlarla şark erbab-ı mûsıkîsi bir hava bile çalamaz. Eğer mütegayyir-el-savt-ı âlâttan ise şark mûsıkînin perdelerine akord etmek suretiyle çalar. Sabit sadalı ise akord edilemeyeceğinden şark mûsıkîne muvâfık olmayan perdelerle çalmaktan feragat ederler. Bununla beraber şark perdeleriyle, ahenkdâr bir sazla alafranga havaları falsosuzca daha latif olarak çalınmaktadır. Çünki alaturka perdeleri daha tabii ve daha yaradılışa muvâfıktır.

"Perdelerin bu adem-i tevâfukundan maada garbın usûlü, şark mûsıkîsinin âhenkdar evzânının aynı olmayıp bunlar da yekdiğerine tevafuk ettiğinden bu iki mûsıkînin tavır ve nağme itibariyle olan farkları herkesin teslim edeceği bedihiyyattandır."

Bu saptamaları yapan Kâzım Bey, kitap boyunca, bu hususları göz önüne almayacak biçimde -adeta başta söyleyip rahatlamış olarak- iki müziğin kavramlarını yan yana ve "garb mûsıkîsini esas ittihaz ederek" ele almıştır. "Majör ve minör makamının teşkili", tam bir ses aralığının "iki gayr-ı müsâvi" aralığın toplamından oluştuğu gibi acele anlatımlar; hem Türk müziğinin nazari esaslarını hem de Batı müziğinin en temel kurallarını geride bırakarak "anlaşma-uyuşma" amacını öne çıkarmıştır. Bu durum aslında, uzun sürecek bir "ortak ifade bulma" arayışının yansımasıdır. Günümüze dek uzanan ve doğrusu sonuçlanmayan bir tavırdır bu.

MİLLİ EĞİTİM BAKANI METİN BOSTANCIOĞLU İLE SÖYLEŞİ

Tarih eğitimi çalışmaları ve uluslararası yükümlülükler

Çağdaş dünyanın etkin bir üyesi olma hedefini taşıyan Türkiye, barışçıl tarih görüşünün kendi ülkesinde ve dünyada yerleştirilmesi için UNESCO, Avrupa Konseyi, George Eckert Enstitüsü ve Tarih Vakfı gibi ulusal ve uluslararası kuruluşlarla gerekli işbirliğini yapmakta, çalışmalara aktif olarak katılmaktadır.

Son otuz yılda gelişmiş ülkelerin tümüne yakın bir bölümünde tarih eğitimine genel yaklaşım ve ders programları köklü biçimde yenilendi. Tarih eğitimi BM, AK ve AB gibi uluslararası kuruluşların artan bir oranda ilgilendikleri bir konu haline geldi. Türkiye'de ise 1970'lerin ortalarından günümüze kadar –kitaplardan bazı düşmanlık yaratıcı olduğu düşünülen ifadelerin kelime olarak ayıklanması ve kâğıt kalitesindeki kimi iyileşmeler dışında– bu dönemde önemli herhangi bir adım atılamadı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın geçtiğimiz yıl sonunda ifade ettiğiniz iyileştirme programı ve bugüne kadar bu konuda yapılanlar hakkında bilgi verir misiniz?

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarih eğitiminin toplumlar arasında düşmanlık yaratmakta nasıl kullanıldığını fark eden UNESCO, BM ve Avrupa Konseyi'nin girişimleriyle tarihin barışçıl amaçlarla kullanılması yolunda çalışmalar başlatılmıştır. 1989'da Sosyalist Blokun çökmesinden sonra ortaya çıkan saldırgan milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük Balkanlarda, Ortadoğu'da ve Kafkaslarda kanlı savaşlara dönüşürken tarih eğitimi uluslararası kuruluşların gündemine yeniden girmiş, barışçıl bir tarih anlayışını yerleştirmek için çabalar yoğunlaştırılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, "Eğer sürekli barış isteniyorsa, toplumların durumlarını iyileştirecek uluslararası önlemler alınmalıdır. Tüm insanlığın gönenci, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidir." diyerek eğitimin toplumları birbirine yaklaştıracak yönünü çok önceden vurgulamış, "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır." sözleriyle de bilimsel ve objektif tarih yazımının önemini belirtmiştir.

Metin Bostancıoğlu Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Günümüzde gelişmiş ülkelerde tarih eğitiminde çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması; teknolojinin yaygınlaştırılması; beceri, tutum ve değer kazanımını hedefleyen öğretim programlarının hazırlanması yeni bir tarih anlayışının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ülkelerde bilimsel ve objektif bir tarih eğitimi çabası olmakla birlikte politik eğilimler ve uluslararası dengeler tarih eğitimindeki etkisini hâlâ sürdürmektedir.

Kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesini temel almakta, ulusal eğitim politikalarını da bu temel ilke çerçevesinde düzenlemektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih dersinin

önemine uygun olarak büyük bir sorumluluk içinde ele alınarak gerçekleştirilen tarih öğretim programlarında, daha sonra zaman zaman yeni düzenlemelere gidilmek istenmişse de bu programlar üzerinde ekleme ve çıkarmaların dışında bir yenilik yapılamamıştır. 1990'lı yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı, tarih eğitimi alanında ortaya çıkan yeni anlayış, değişme ve gelişmeler doğrultusunda tarih öğretim programları üzerinde ciddi çalışmalar yapılmasına gereksinim duymuş, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda üniversitelerimizin alan uzmanı öğretim üyeleri, bu derslerin uygulayıcısı olan tarih öğretmenleri ve program geliştirme uzmanlarından oluşan "Lise Tarih Öğretim Programlarını Geliştirme Komisyonları" oluşturulmuştur. Bu uzman komisyonlar tarih öğretim programlarını çağın gereksinimlerine göre yeniden düzenlemek için yaklaşık dört yıl süren bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma için çeşitli ülkelerin tarih ders kitapları ve öğretim programları getirtilerek Türkçe'ye çevrilmiş ve incelenmiştir. Bugün "biçimsel ve ayrıntıya yönelik bazı düzenlemeler" olarak haksız eleştirilerle karşı karşıya kalsa da 1990'lı yıllarda hazırlanan tarih öğretim programları modern anlamda hazırlanan ilk programlar olup dersin amaçları, kazandıracağı davranışlar açıkça belirlenmiştir. Denenip geliştirilmek üzere de 1993 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu öğretim programları her şeyden önce öğrencilere evrensel bir bakış açısı kazandıracak şekilde, onları insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı, ulusal ve uluslararası sorunlara duyarlı ve bunlara barışçıl çözümler üretebilen, ulusal ve uluslararası sistemin aktif bir üyesi olan, sorgulayan, düşünen, eleştiren, yorumlayan, gelecekle geçmiş arasında bağlantı kurabilen, yaşama dönük bir yapıda bireyler olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Öğrencileri ulusal değerler yanında evrensel değerler yönünde de yetiştirmeyi, bilgi birikimi yanında öğrencilerin eleştirel düşünme, analiz yapma ve yorumlama becerilerini de geliştirmeyi hedefleyen bu öğretim programlarına uygun ders kitapları da akademisyenler ve tarih öğretmenlerinden oluşturulan bir komisyon tarafından yeni ve bilimsel bir anlayışla kaleme alınmıştır. Bu ders kitaplarında Türk tarihi yanında Avrupa ve dünya tarihine de yer verilmiş, siyasi tarih dışında ekonomik, sosyal ve kültürel tarih de dengeli bir biçimde yansıtılmıştır. Bu kitaplarda geçmiş yılların ders kitaplarında bulunan hamasi, ayrıntı ve abartılı ifadeler yer almamaktadır. Özellikle yapılan son düzeltmelerden sonra akıcı ve öğrenciyi sıkmayan bir dil kullanılmıştır. Tablo, resim, grafik, minyatür gibi görsel unsurlarla metinler desteklenmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, bilimsel bir zeminde ülkemizin ve çağın gereksinimlerini karşılayacak biçimde çalışmalarını sürdürmekte, dünyada tarih eğitimi alanında ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirmektedir. Öğretim programı hazırlama dünyadaki gelişmeler ve yeni araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler göz önünde bulundurularak daima canlı tutulması ve geliştirilmesi gereken bir süreçtir. Bu nedenle bu alandaki çalışmalar süreklilik arz etmektedir. Örneğin, Türkiye'de tarih eğitimi alanında büyük bir eksikliği kapatacak olan ülkemizin ve dünyanın yakın tarihini içeren "20. Yüzyıl Dünya Tarihi" öğretim programını hazırlama çalışmaları tamamlanmak üzeredir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, daha önceki dolaylı kararlar ve uluslararası sözleşmelerden farklı olarak 31 Ekim 2001 tarihinde tarih eğitimiyle ilgili önemli bir doğrudan kararı onayladı. Tarih eğitiminin köklü bir biçimde iyileştirilmesi öncelikle kendi gençlerimizin ve çocuklarımızın daha iyi yetiştirilmesi konusunda yurttaşlarımıza karşı görev niteliğini taşısa da, artık aynı zamanda doğrudan uluslararası yükümlülükler de söz konusu olduğuna göre, bu kararın Türkiye'de yaşama geçirilmesi için altı aydır ne çalışmalar yapıldı ve önümüzdeki aylarda hangi çalışmalar yapılacak?

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 31 Ekim 2001 tarihinde kabul ettiği ve Türkiye'nin de altına imza koyduğu karar, 21. yüzyılda Avrupa'da tarih eğitiminin ırkçı, şoven, yabancı düşmanı, cinsiyet ve din ayrımcı öğelerden uzak, çok yönlü, objektif, öğrenci merkezli ve öğrencilerin kapasite gelişimini hedefleyen teknolojinin yaygınlaştırılmasını, tarih öğretmenlerinin temel ve hizmet içi eğitimlerinin iyileştirilmesini ve uluslararası işbirliğinin artırılmasını öngören bir karardır. Bu karar metninde yer alan ilkeler zaten Milli Eğitim Bakanlığı'nın yıllardır izlediği milli eğitim politikasının da esaslarını oluşturmaktadır. Bu konuda devlet kurumları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde yapılan çalışmalar, eğitimin bütün bileşenlerine dönüştürülmektedir. Ancak, eğitimin Türkiye'nin diğer sorunlarından ayrı tutularak de-

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Tarih eğitimi çalışmaları

ğerlendirilmesi gerçekçi bir yaklaşım olamaz. Bu nedenle karar metninde yer alan hedeflere tamamıyla ulaşmak ülkenin sosyoekonomik ve kültürel kalkınmasıyla da doğrudan ilişkilidir.

Geçen yıl Milli Eğitim Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın, güvenlik kuruluşlarının, Türk Tarih Kurumu'nun, Tarih Vakfı'nın temsilcileriyle bazı seçilmiş üniversite öğretim üyelerinin katıldığı Avrupa Konseyi Tarih Eğitimi Projeleri Özel İhtisas Komisyonu adıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Toplantıları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda yapılan bu komisyonun bir yıllık çalışmalarının somut ürünleri nelerdir? Komisyon çalışmalarının yalnızca Avrupa Konseyi projeleriyle sınırlı kalması durumunda Türkiye'nin bu alandaki ihtiyaçlarının hangi mekanizmalarla yerine getirilebileceğini düşünüyorsunuz?

Çağdaş dünyanın etkin bir üyesi olma hedefini taşıyan Türkiye, barışçıl tarih görüşünün kendi ülkesinde ve dünyada yerleştirilmesi için UNESCO, Avrupa Konseyi, George Eckert Enstitüsü ve Tarih Vakfı gibi ulusal ve uluslararası kuruluşlarla gerekli işbirliğini yapmakta, çalışmalara aktif olarak katılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, Avrupa Konseyi'nin tarih eğitimi alanında yürüttüğü "Karadeniz Tarih Girişimi, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı ve 21. Yüzyılda Avrupa Tarihini Öğrenmek ve Öğretmek" projelerine aktif olarak katılmakta, ayrıca "Tiflis Süreci" projesinde gözlemci statüsüyle yer almaktadır. Avrupa Konseyi'nin tarih eğitimi alanında yürüttüğü projelere Türkiye'nin aktif ve etkili katılım stratejisini belirlemek ve uygulamak amacıyla geçen yılın ağustos ayında Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı koordinatörlüğünde çeşitli devlet kuruluşları ve Tarih Vakfı temsilcileriyle üniversite öğretim üyelerinden oluşan "Avrupa Konseyi Tarih Eğitimi Özel İhtisas Komisyonu" kurulmuştur. Prof. Dr. İlber Ortaylı başkanlığında çalışmalarını yürüten bu komisyon, söz konusu çalışmalarda ortaya çıkan görüşlerin değerlendirilmesi ve ülkemizle ilgili önyargılı düşünce ve kararlara karşı fikirlerin üretilmesi konularında çalışmalar yapmaktadır.

Tarih öğretim programları ve ders kitaplarının doğrudan görev ve sorumluluğunu taşıyan mekanizmalar ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim ve öğretim birimleriyle karar organı olarak çalışmalarını yürüten Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'dır. İlgili birimler, tarih eğitimi alanındaki yenilikleri takip ederek değerlendirmekte, kendi bünyelerindeki uzmanların dışında üniversiteler ve diğer resmi ve sivil kuruluşlarla işbirliği yaparak bunları tarih ders kitapları, öğretim programları ve eğitim araçlarına yansıtma çalışmalarını yürütmektedir.

Türkiye Avrupa Konseyi tarih eğitimi projeleri kapsamında 2002 yılının kasım ayında İstanbul'da "Tarihi Süreç İçerisinde Balkanlar'da Osmanlı Yönetimi ve Günümüzdeki Algılanışı" başlıklı bir konferans düzenleyecektir. 2004 yılında bitmesi planlanan proje sonunda Güneydoğu Avrupa ülkelerinin tarih ders kitaplarında Osmanlı İmparatorluğu dönemine ilişkin varsa hatalı bilgilerin gözden geçirilmesi, söz konusu bilgilerin objektif ve bilimsel bir anlayışla yeniden yazılmasının sağlanması için "Balkanlar'da Osmanlı Dönemi Nasıl Anlatılmalı?" başlığını taşıyan tarih öğretmenlerine yönelik bölge ülkelerinin dillerinde ve İngilizce olarak ortak bir el kitabı hazırlanacaktır.

Balkanlarda, Kafkaslarda ve Ortadoğu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun geride bıraktığı tarih temelli gerilim ve önyargıların azaltılmasından, tarih eğitiminin karşılıklı barış ve anlayış özlemlerinin bir destekçisi olmasından en büyük yararı Türkiye Cumhuriyeti sağlayabilir. Bu konuda son yirmi yılda atılan adımların, sorunların büyüklüğüne oranla cılız ve kısır olduğu ve Türkiye"nin neredeyse hep savunmada kaldığı düşünülüyor. Sizin değerlendirmeniz ne? Gerçekten böyle bir potansiyel var mı? Bu alanda hangi somut çalışmalar yapılıyor?

100-150 yıl önceye kadar Osmanlı coğrafyasını oluşturan ve Osmanlı yönetiminde –son dönemler hariç– birbiriyle kaynaşmış ve huzur içinde yaşayan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bugün dünyanın en sorunlu bölgelerini oluşturmaktadır. Bölge ülkelerinin Türkiye'ye ve birbirlerine karşı önyargılarının ve düşmanca tutumlarının tarih eğitimi aracılığıyla karşılıklı anlayış ve hoşgörüye dönüşmesi dünya barışı bakımından çok önemlidir. Ancak, barışçıl tarih eğitiminin bu bölgelere yerleşmesi uluslararası zorunluluklardan çok, bu ülkelerin kendi iç politikalarında ve ikili ilişkilerinde bunun gereğini hissetmeleriyle ilgilidir. Bugün daha çok Balkanlarda ve kısmen de Kafkaslarda tarih eğitiminin barışçıl hedeflerle yeniden düzenlenmesi çalışmaları uluslararası ilişkilerin getirdiği bir zorunluluk gibi karşımıza çıkmakta, görünürde başarı kazanmakla birlikte içten içe önyargılar süregelmektedir. Ortadoğu'da ise yüzlerce yıllık Arap-İsrail uyuşmazlığını aşmak daha da zor bir iş olarak göründüğü için ne iç ne de uluslararası politika koşulları oluşamamıştır. Bütün bunlara rağmen Türkiye'nin yakın çevresinde tarihsel bağları da bulunan bu bölgelere karşılıklı anlayış ve barışın gelmesi en büyük isteğidir. Türkiye bu anlamda yürütülen her türlü çalışmanın destekçisi ve aktif bir üyesidir. 1980'li yıllardan beri Bulgaristan, Bosna-Hersek, Makedonya, Yunanistan gibi Balkan ülkeleriyle tarih kitaplarından karşılıklı olarak önyargılı davranışları körükleyen ifadelerin temizlenmesi için özel ihtisas komisyonları aracılığıyla çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ülkelerle karşılıklı olarak tarih ders kitapları incelenmekte, olumsuz anlatımlar çıkarılmakta ve yeni yazılan ders kitaplarında bu tür anlatımların yer almamasına özen gösterilmektedir. 1990'lı yıllarda Balkanlardaki yeni yapılanmadan sonra, Balkan ülkeleri birbirlerine ve Türkiye'ye olan tarihsel önyargılarını tarihsel uzlaşıya dönüştürmek için Osmanlı mirası konusunu gündeme getirmeye başlamışlar ve bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kendilerine önayak olmasını beklemektedirler. Türkiye Cumhuriyeti de yüzyılların getirdiği bir sorumluluk içinde bu beklentileri yanıtsız bırakmamaya gayret göstermektedir. Bu konuda Avrupa Konseyi tarih eğitimi projeleri kapsamında 2002 yılının kasım ayında İstanbul'da düzenlenecek olan "Tarihi Süreç İçerisinde Balkanlarda Osmanlı Yönetimi ve Günümüzdeki Algılanışı" başlıklı konferans önemli bir süreci daha başlatacaktır.

abonet

tıkır tıkır işleyen bir abonelik

*Bütün Dünya *Adam Sanat *Adam Öykü *İstanbul *İstanbul *NPT *New Perspectives on Turkey * Hayalet Gemi *Cogito *Kitaplık *Popüler Psikiyatri *CD Market *Piyasa *NPQ Türkiye *Tiyatro...Tiyatro *Edebiyat ve Eleştiri *Simge *Parşömen *Toplumsal Tarih *Foreign Policy *Akademik Araştırmalar Dergisi *Beauty Forum *Anadolu Yaşam Gazetesi *Sanat Dünyamız *Dağıtım Kanalı *Hair Life *Skala *Öyküden Bir Bilet: Gidiş-Dönüş *Roza *Düşünen Siyaset *Edebiyat Gündemi *Uç *Felsefelogos *Final ÖSS *Coiffeur Magazin *Sosyal Demokrat Değişim *İnşaat Ekonomi *Final LGS *Ütopiya *Güldiken *Cd Market *Popüler Psikiyatri *Görüş *Cogito *Rüzgar *Yazın *Sualtı Dünyası *Çveneburi *Karizma *Doğu Batı *Üçüncü Öyküler *Turkish Aviation *Kunduz Düşleri *Cosmetic Coiffeur *Liberal Düşünce *Sanat Çevresi *Tüketici *Turist *Müzik Vizyon * Parşömen * İstanbul Kültür Sanat Haritası *Defter *Süper CD *Teori ve Politika

Dilediğiniz dergiye, bir telefonla, bankaya gitmeden, form doldurmadan abonelik !
İster kredi kartıyla, ister teslim anında ödeme imkanı.
Gecikmeden, aksamadan, Aktif Dağıtım güvencesiyle, adresinize ücretsiz imzalı teslim.
Yalnız yıllık değil dilediğiniz süre için abonelik.

0212 210 0 110

Perpa Elektrokent A Blok Kat:13 No:1969 Okmeydanı/İstanbul
www.abonet.net abonet@abonet.net Faksa: 0212 222 27 10

Çevremizdeki tarihi öğretmeliyiz

Tarih derslerinde değişik yöntemlerin kullanılmaması ve öğrencilerin anlatılan genel konularla kendi yaşamları arasında bir bağ kuramaması dersleri sıkıcı hale getirmiştir.

Semih Aktekin ›

20. yüzyılın başlarında İngiliz Tarih Derneği'nin de çabalarıyla İngiliz Milli Eğitim Bakanlığı, yerel tarihle ilgili kaynakların tarih derslerinde etkin bir şekilde kullanılması konusunda okullara tavsiyede bulunmuştu. Derneğin ve bakanlığın temel gerekçesi, yerel tarihin ulusal tarih konularının anlatımında somut örnekler vermek için kullanışlı bir araç olduğu ve tarih derslerinde anlatılan genel konuların pekiştirilmesi amacıyla bölgede bulunan tarihi kaynakların kullanılmasının tarih derslerinin daha kolay anlaşılmasına katkıda bulunacağı şeklindeydi. Bu amaçla, okulun bulunduğu bölgenin önemli kişileri, olayları, tarihi bina veya kurumları vb. konular, tarih derslerinde anlatılan ulusal konularla ilgili örnek vermek için yaygın olarak kullanılmaya başladı.

Yerel tarih konusu, 1945'lerden itibaren özellikle yetişkin eğitiminde önem kazanmaya başladı. Değişik üniversitelerde yerel tarih bölümleri açıldı ve çeşitli yerel kaynaklar araştırmacıların kullanımına sunulmaya başladı. Yerel arkeolojik kaynakların tarihsel çalışmalardaki önemi anlaşıldıkça konunun akademik saygınlığı daha da arttı. Bunun bir sonucu olarak, öğrencilerin çevreleriyle ilgilenmelerinin önemi eğitimcilerce daha sık vurgulanmaya ve konunun ilk ve ortaokul tarih derslerinde daha çok yer almasının gerekliliği tartışılmaya başladı.

1966 yılında İngiltere'de yaklaşık on bin öğrenci arasında yapılan bir araştırma, tarih derslerinin büyük bir çoğunluk tarafından sıkıcı ve faydasız bir ders olarak görüldüğünü ve hiç hoşlanılmayan dersler sıralamasında en başlarda yer aldığını gösteriyordu (Price, 1968). Bu araştırmanın sonuçlarını tartışan ve tarih eğitimiyle ilgili yayınlarda halen sık sık referansta bulunulan ünlü makalenin başlığı "Tarih Tehlikede"ydi. İngiliz okullarında tarih dersleriyle ilgili başlıca sorunlar içerik ve yöntemle ilgiliydi. Sosyal ve ekonomik yönlerin ihmal edildiği siyasi ve ulusal tarih ağırlıklı konular işleniyordu. Yöntem olarak ise öğretmenin dersi anlatıp not tutturmasına, öğrencilerin konuyu ezber ve tekrarına dayalı geleneksel yöntem yaygındı. Tarih derslerini bu olumsuz, "tehlikeli" durumundan kurtarmak ve öğrenciler arasında tarihe olan ilgiyi ve sevgiyi artırmak için zamanla, çağdaş dünya tarihi ve yerel tarihin müfredat içindeki yerinin artırılması gündeme geldi. Çağdaş dünya tarihi daha güncel ve makro düzeydeki olayları anlatarak öğrencilerin ilgisini çekmeye çalışırken, yerel tarih de değişik etkinliklerle öğrencilerin temel düşünebilme ve analiz yeteneğini artırmayı ve mikro düzeydeki olayları vermeyi hedefleyecekti.

İlk Uygulamalar ve Sorunlar

Eğitim psikolojisi ve tarih eğitimi alanında yapılan çeşitli araştırmaların da etkisiyle, zamanla yerel tarihin ulusal konularla ilgili örnek vermek amacıyla kullanılması dışında, okulun bulunduğu bölgenin tarihinin ayrı bir ünite olarak da her açıdan derinlemesine araştırılması ve öğretilmesi gündeme gelmeye başladı. Bölgenin geçmişi, bugünü ve geleceği arasındaki bağlantıyı göstermeyi hedefleyen bu yöntemde okulun bulunduğu bölgenin yerel tarihi, jeoloji, coğrafya, folklor, ekonomi, şehir planlaması gibi birçok açıdan ayrıntılı olarak inceleniyor ve öğretiliyordu. Ancak, bu yöntem, çoğu zaman kaynak ve birçok insanın araştırmaya katılımını gerektirdiğinden ve pratikteki başka zorluklar sebebiyle zamanla tarih derslerindeki çekiciliğini yitirmeye başladı.

Uygulamada gittikçe yaygınlık kazanan diğer bir yöntem ise yerel topluluğun belli açılardan özelliklerinin derinlemesine araştırılmasına dayanıyor. Bazen ulusal bir konunun yerel yansıması bile olsa, çoğunlukla yerel düzeydeki ekonomi, adalet, sağlık, dinsel yaşam, ulaşım, mimari, spor ve eğlence biçimleri gibi konulardan biri seçiliyor ve bu konunun o bölgedeki tarihsel gelişimi, ulusal ve dünya ölçeğinde karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılıyor.

Yerel düzeydeki yaşamın ve olayların her zaman ulusal düzeydeki ve dünya çapındaki olaylarla uyum içinde gelişmediğini ve benzer seyri izlemediğini vurgulayan Stephens (1977), yerel tarihin karşılaştırmalı olarak öğretilme-

sinin öğrenciye olayların genel tarihle benzerlikleri yanında farklılıklarını da göstererek tarihte kolaycı genellemelerden kaçınılması gerektiğini öğreteceğini söylüyor. Bu karşılaştırma ulusal düzeyde olabileceği gibi, farklı bölgelerin yerel tarihleri arasında, hatta Avrupa ve dünyadaki gelişmelerle bağlantılı olarak da yapılabilir. Böyle bir çalışma, öğrenciyi kendi bölgesini eşsiz ve benzersiz zannetmesi ve her şeyin merkezine koyarak bölgesinin önemini aşırı abartması tehlikesinden de koruyacaktır.

Mevcut Sistem

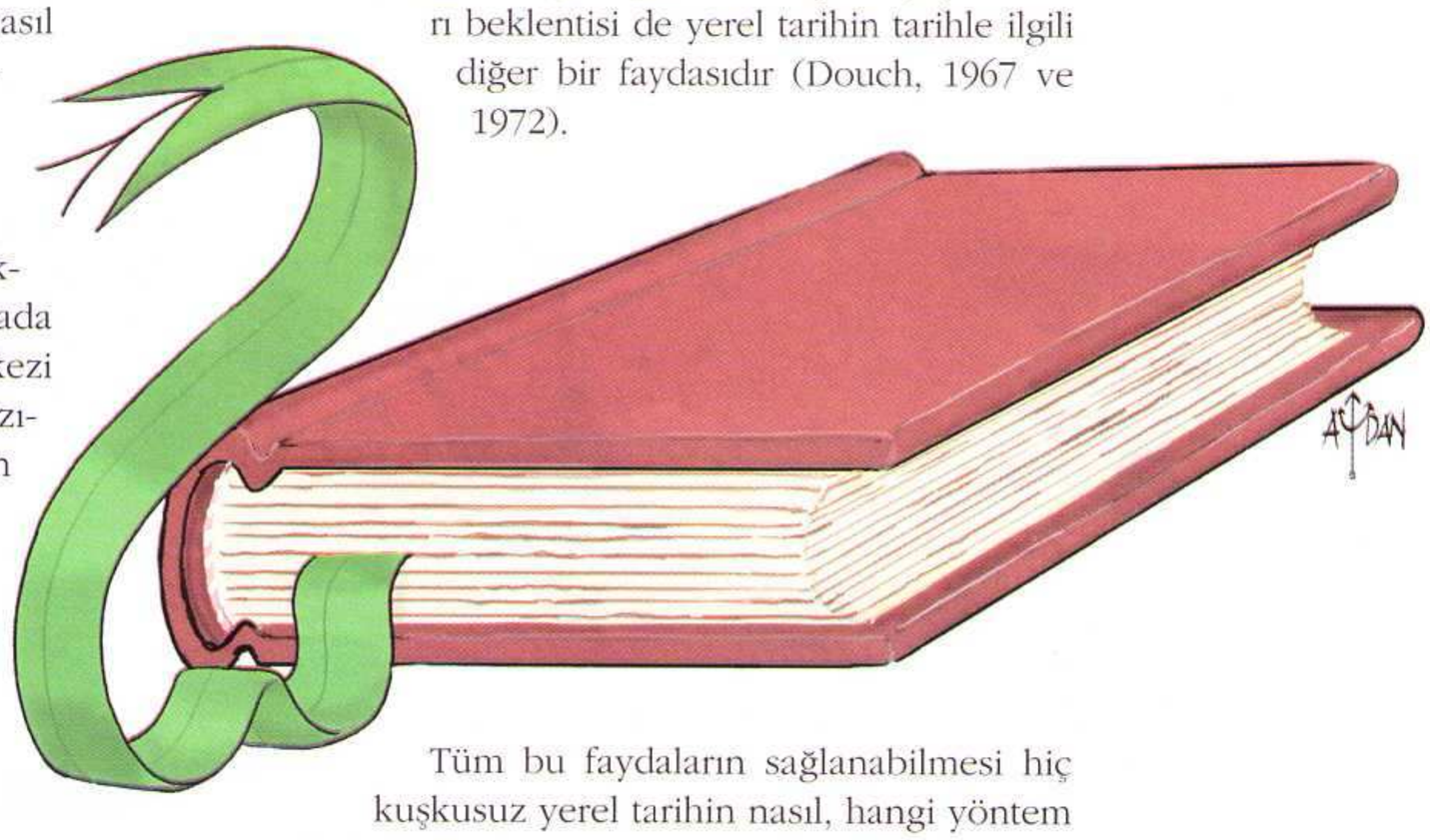
İngiltere'de bugün geçerli olan tarih müfredatında ilkokul ikinci aşamada 3-6. sınıflarda, üç İngiliz ulusal tarihi, bir Avrupa tarihi, bir dünya tarihi ve bir de yerel tarih olmak üzere altı tarih ünitesi var. Bu üniteler boyunca hangi konuların işlenebileceği başlık olarak müfredatta belirtiliyor ve öğretmenler ona göre işleyecekleri konuyla ilgili ders materyali hazırlıyorlar. Yerel tarih ünitesi için müfredatta, bölgenin belli bir açıdan tarihsel dönem içerisinde nasıl değiştiği, ulusal veya yerel çaplı büyük olaylardan nasıl etkilendiği veya önemli ulusal kişiliklerin çalışmalarının bölge üzerinde nasıl etkileri olduğu gibi konuların işlenebileceği belirtilmiş. Ayrıca diğer tarih üniteleri boyunca da, varsa konuyla ilgili yerel kaynakların kullanılması tavsiye edilmiş. Ortaokul ikinci aşamada (10 ve 11. sınıflar) ise ders geçmek için yapılan merkezi bir sınav yanında öğrencilerin araştırmaya dayalı bir yazılı tarih projesi hazırlamaları da gerekiyor. Bu proje için birisi Ortadoğu sorunu, soğuk savaşın bitimi gibi günümüz dünyasındaki güncel bir konunun tarihsel arka planıyla ilgili, diğeri de yanı başımızdaki tarih konulu, okulun bölgesinde bulunan tarihi bir yapı ya da kalıntının incelenmesine dayalı yerel tarih projesi olmak üzere iki ödev yaptırılıyor. Ayrıca ortaokuldaki tüm diğer üniteler boyuncada varsa konuyla ilgili yerel kaynakların etkin bir şekilde kullanılması isteniyor. Böylece yerel tarih, işlenmesi şartlara ve öğretmenin inisiyatifine bırakılan bir konu olmaktan çıkıp tarih müfredatının bir parçası haline gelmiş oluyor.

Yerel Tarihin Katkıları

Yerel tarih öğretiminin faydaları, eğitimle ilgili, psikolojik ve tarihle ilgili olanlar olmak üzere üçe ayrılabilir (Douch, 1867). İlk iki fayda çevreyle ilgili yapılan tüm derslerde gözlenebilirken, sonuncu fayda sadece yerel tarih çalışmalarından sağlanıyor. Konunun eğitimle ilgili faydası, gerçek, hissedilen kişi ve olaylarla ilgili bilgilerin soyut ve genel bilgilere göre daha kolay anlaşılabileceği varsayımına dayanıyor. Yerel tarih çalışmaları, yeni bir bilgiyi keşfetme, bunu değişik biçimlerde analiz etme ve sunma becerilerinin kazandırılmasının aracı olarak geniş imkânlar sunuyor. Çocukların kendi yakın çevrelerinin keşfiyle ilgilenmelerinin daha ileriki yaşlarda da etkisi sürecek olan merak etme ve araştırma duygularını uyandıracağı bekleniliyor.

Yerel konuların psikolojik faydası ise, öğrencinin ait olduğu çevreyi bilmesi, anlaması ve bunun sonucunda çevresiyle kurduğu ilişkinin daha bir anlam kazanması olarak ifade edilebilir. Yaşadığı bölgenin tarihini daha iyi tanımasının öğrenciye belli bir yere aidiyet hissi kazandıracağı gibi, çevresine karşı sorumluluk duygularının gelişmesini sağlayabileceği belirtilmiştir.

Tarihe özgü yararı ise öğrencilerle duygusal veya maddi hiçbir bağı olmayan veya çok az olan, onları sıkan genel konular yerine, yerel tarihin çocukların doğrudan ilgisini çekeceği ve onların algılamasını kolaylaştırarak tarih derslerini daha ilgi çekici hale getireceği beklentisidir. Yerel tarihi öğrenip, onun ilgilendiği konuların gerçek olduğunu hissetmelerinin, zamanla öğrencilerin diğer tarih konularına ilgi duymalarına da yol açabileceği varsayılmıştır. Ayrıca, yerel tarih çalışmaları yoluyla, tarihsel inceleme yöntemlerinin değişik düzeyde ve çeşitte somut örneklerle öğretilebileceği belirtilmiştir. Böylece öğrencilerin tarihçi gibi düşünmeyi öğrenmeye, tarihsel kanıtların sınırlarını görmeye ve tarihin nasıl yazılı hale geldiğini anlamaya başlayacakları beklentisi de yerel tarihin tarihle ilgili diğer bir faydasıdır (Douch, 1967 ve 1972).

Tüm bu faydaların sağlanabilmesi hiç kuşkusuz yerel tarihin nasıl, hangi yöntem ve bakış açısıyla öğretildiğiyle yakından ilgilidir. Konunun kapsamı ve yöntemi iyi belirlenmezse, öğrencilerin başka konuları olduğu gibi yerel konuları da sıkıcı bulacağından ve böylece beklenilen faydaların elde edilemeyeceğinden kuşku yoktur.

Son olarak, yerel tarihin ulusal tarih ve dünya tarihiyle ilgili konuların yerini almak üzere değil, mevcut duruma yeni açılımlar getirmek için önerildiğini vurgulamak gerekiyor. Kuşkusuz, genel eğitim sistemiyle ilgili başka faktörler göz önünde bulundurulmadan, yerel tarihin tarih eğitimiyle ilgili sorunları tek başına çözecek sihirli bir değnek olarak görülmemesi gerektiği de akıldan çıkarılmamalıdır (Stephens, 1977).

Kaynakça

Bage, G., *Thinking History 4-14. Teaching, learning, curricula and communities.* London: Routledge/Falmer, Londra 2000.

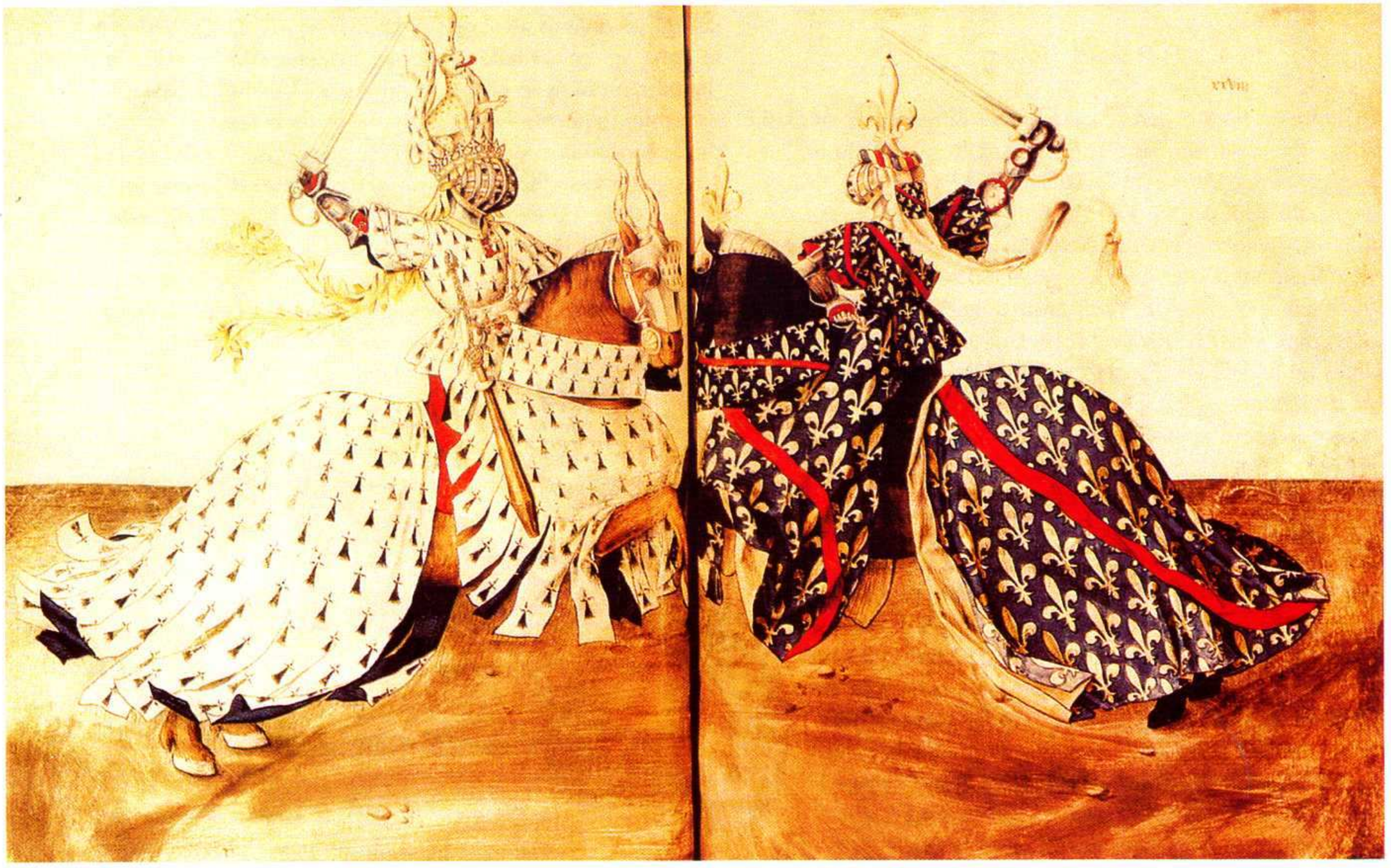
DfEE, *History in the National Curriculum.* London, HMSO, Londra, 1999.

Douch, R., *Local History and the Teacher.* London: Routledge and Kegan Paul, Londra, 1967; Douch, R., "Local History", Burnston, W.H., Green, C.W. (ed.) *Handbook for History Teachers* içinde, Methuen Educational Ltd, Londra, 1972, s. 75-89.

Price, M., "History in Danger", *The Journal of the Historical Association,* 1968, c. 53, s. 342-347.

Stephens,W.B., *Teaching Local History.* Manchester: Manchester University Press, 1977.

En güzeli benim olmalı!

Bourbon dükü Bretagne dükü ile karşılaşırken, René d'Anjou, *Livre des Tournois*, XV. yüzyıla ait yazma.

İngiltere'nin Disraeli başbakanlığındaki dış politikası Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü ve devamlılığı ilkesine dayanmaktaydı. Bu politikaya paralel olarak İngilizler Osmanlılarla yakınlık kurmuş ve 1856 yılında Sultan Abdülmecit'i 717. üye olarak Garter şövalyeliğine almışlardı. Bundan tam on bir yıl sonra, Sultan Abdülaziz bu tarikata 756. üye olarak kabul ediliyordu.

Tolga Gümüş ›

Zırhını kuşanıp atına binen ve evinden çok uzaklarda savaş arayan maceraperestlerle Avrupa monarşilerinin en üstünde bulunanlar kendilerini tarihin değişik dönemlerinde aynı sıfatla nitelemişlerdir: şövalye. Barbar Vizigot Kralı Alaric'in süvarilere dayandırdığı savaş taktiğiyle Roma İmparatoru Valens'in geleneksel piyade merkezli lejyoner birliğini Edirne'de yenmesiyle birlikte, Avrupa'da savaştaki önemi iyiden iyiye anlışmaya başlanan atlı savaşçılar, giderek savaşlarda başat rol oynamaya başlamışlar ve zamanla politik ve toplumsal alanda etkinlik ve saygınlık kazanmışlardır. Başlangıçta bu atlılar merkezdeki asile bağlı sıradan askerler olarak savaşmışlar, zırhlarının atlarının onlara sağladığı üstünlük ve yenilmezlik nedeniyle kısa sürede savaştaki belirleyici unsur konumuna yükselmişlerdir. Bu dönemde şövalyeler genellikle savaştan savaşa koşan, geçimini savaş ganimetlerinden sağlayan -savaşlarda öldürdüğü insanlar hariç- ömrü boyunca birkaç yüz kişiyi öldürmekten çekinmeyen insanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Savaştaki başarıları ve yenilmezlikleri onlara hem toplum içinde korkuyla karışık bir prestij kazandırmış, hem de şövalyeliği bir elit yapılanma haline sokmuştur. Kazandıkları bu prestij ve oluşturdukları şövalyelik bilinci Avrupa asillerinin kendilerini aynı zamanda şövalye olarak adlandırma isteklerini artırmaya başlamıştır. Bu sayede dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla onuncu yüzyılın başlarından itibaren şövalyelik yavaş yavaş sadece atlı savaşçıları belirten bir terim olmaktan çıkmış, aristokratların ve yüksek burjuvazinin de katılımı ve desteğiyle kurumsal bir yapı olarak kendini Avrupa toplumuna giderek artan bir biçimde kabul ettirmiştir. Şövalyelik unvanının sağladığı onur ve saygınlık nedeniyle, hayatlarında hiç savaş yaşamamış insanlar bu unvanı taşımaya başlamışlardır. Tabii ki bu gelişim bütün Avrupa'da aynı anda ve aynı hızda gerçekleşmemiştir.

1066'da Normanlar İngiltere'yi fethettiklerinde, şövalyelik kurumsallaşma yolunda Fransa'da bir hayli mesafe almış olmakla beraber, Anglosaksonlar için hâlâ sadece pratik yararları için savaşta kullanılan ve toplumsal alanda pek bir saygınlığı olmayan bir süvari birliği olmaktan öteye geçememişti. 12. yüzyılda şövalyeliğin edebiyatçılar tarafından yüceltildiğini görüyoruz. Bu dönemde ayrıca şövalyelik kabul ritüelleri, turnuvaları ve erdem anlayışıyla bir toplumsal grup oluşturmaktadır. Şöyvalyeliğin kurumsallaşması yönünde en önemli adımlardan biri de şövalyelik tarikatlarının kurulması olmuştur.

Kökeninde önemli pagan izler taşıyan şövalyelik, Hıristiyanlığın ortaçağda kazandığı etkinliğe paralel olarak dini bir boyut da kazanmış ve ilk olarak dini şövalye tarikatları haçlı seferleriyle birlikte tarih sahnesine çıkmışlardır. Bunların en önemlileri ve en popülerleri tapınak şövalyeleridir. Haçlı ruhunun revaçta olduğu yıllarda, Hıristiyanlığın en önemli askerleri olarak görünen bu şövalyeler, Haçlı savaşları ruhunun giderek Avrupa'da popülerliğini yitirmesiyle merkezi otoritelere karşı ekonomik ve politik tehdit oluşturmaya başlamışlar ve bu sayede hem monarkların hem de asillerin şimşeklerini üzerlerine çekmişler, ayrıca sahip oldukları toprakların miktarı çok büyük olduğu için, asillerin gözleri hep bu topraklarda olmuş ve kısa süre içerisinde tamamen yok edilmişlerdir.

Şövalyeliğin şeref, onur ve erdemliliğe yüklediği abartılı anlamlar o dönemde bile ironi konusu olmuş ve 1331 yılında bir grup, Deliler Tarikatı adında bir şövalyelik tarikatı kurmuştur: "The Order of the Fools" Kendisi de zaten bir tarikat olan şövalyeliğin içinde neden ayrıca yeni alt tarikatların kurulduğu sorusuna verilecek en iyi yanıt, birçok şövalyelik tarikatının diğer şövalyelerden farklı amaçlarının olmasıdır. Bu amaçları tarikat yeminlerinde dile getirirler. Yeminlerin içeriğinde genellikle dinsel, ahlaki, romantik öğeler bulunmaktadır ve bazen aşırılıklara da rastlanmaktadır. Örneğin Fransa'nın Poitou bölgesinde varlığını sürdüren, kendilerini Galois olarak adlandıran kadınlı erkekli bir grup asilin varlığından bahsedilir. Bu tarikatın yemininde ilginç bazı düzenlemeler bulunmaktadır: Yazları kürk giyerek gezmek ve kışın en sert bölümünde ise sadece ince bir ceketle dolaşmak gibi.

Ön dördüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren şövalyelerin savaştaki etkinlikleri azalmaya başlamıştır. Örneğin İngiliz okçuları, Fransız şövalyelerine karşı üstünlük sağlamaya başlamışlardır. Diğer taraftan, şövalyelerin savaştaki değerlerinin azalmaya başlaması, kurum olarak şövalyeliğin çöküşünü beraberinde getirmemiştir. Aksine, tam bu tarihlerde, şövalyelik erdemlerinin yüceltildiği dini yapılanmanın ikinci planda kaldığı yeni tip şövalyelik tarikatlarını görmeye başlıyoruz. Bunların başlıcası, İngilizlerin dük ve marki gibi yeni soyluluk kurumları üretmeyi seven kralı III. Edward veya onun yüzyıl savaşlarında Fransa'da Poitiers ve Crecy gibi önemli çatışmaları kazanmış olan oğlu Prens Edward tarafından kurulan ve tam adı "The Most Noble Order of St. George of Garter" olan tarikattır. İngilizlerin en ünlü mitosu efsane Kral Artur ve onun Yuvarlak Masa Şövalyeleri'ne canlılık kazandırma dürtüsü tarikatın kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Garter tarikatı -her ne kadar kurucu üyelerinin hepsi soyluluk unvanı taşımasalar da- daha sonra İngiltere'nin en saygın şövalyelik tarikatı olagelmiş ve kapılarını sadece bir avuç "seçkin" insana açık tutmuştur. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu soyluluk unvanını İngiltere uluslararası çıkarlarına paralel olarak da kullanmaya başlamış ve çeşitli ülke başkanlarını bu tarikata üye yapmıştır. Bilindiği üzere İngiltere'nin Disraeli başbakanlığındaki dış politikası Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü ve devamlılığı ilkesine dayanmaktaydı. Bu politikaya paralel olarak İngilizler Osmanlılarla yakınlık kurmuş ve 1856 yılında Sultan Abdülmecit'i 717. üye olarak Garter şövalyeliğine almışlardı. Bundan tam on bir yıl sonra, Sultan Abdülaziz beş yüzyıllık tarihi geçmişi olan bu tarikata 756. üye olarak kabul ediliyordu. Daha sonra Gladstone'un iktidara gelmesiyle birlite Osmanlı-İngiliz ilişkileri bozulmuş ve bu unvan başka bir Osmanlı padişahına verilmemiştir.

Her ne kadar tarih boyunca şövalyelik kurumu değişim gösterip sadece bir onurlandırma aracı haline gelse de, şövalyelik tarikatlarının doğasında bağlılık ve sadakatin ne denli önemli olduğunu en iyi gösteren örneklerden biri Japon İmparatoru Hirohito'nun durumudur. Hirohito 1929'da 876. üye olarak tarikata kubul edilmiş, daha sonra 1941'de tarikattan uzaklaştırılmış ve 1971'de tekrar kabul edilmiştir. 1941'de uzaklaştırılmasının nedeni İngiltere'ye karşı savaşa girmesidir.

Şövalyelerin savaştaki değerlerinin azalmaya başlaması, kurum olarak şövalyeliğin çöküşünü beraberinde getirmemiştir. Aksine, şövalyelik erdemlerinin yüceltildiği dini yapılanmanın ikinci planda kaldığı yeni tip şövalyelik tarikatlarını görmeye başlıyoruz.

Tolga Gümüş
Bilkent Üniversitesi

En güzeli benim olmalı! 'La Plus Belle Me Devoid Avoir', Altın Elma tarikatının mottosu

DR. ŞEFİK ATABEY İLE SÖYLEŞİ

Bir koleksiyonerin portresi

Dr. Şefik Atabey'in "Osmanlı Dünyası" adını verdiği kitap koleksiyonu 28-30 Mayıs arasında İngiltere'de müzayedeye çıkıyor. Koleksiyonun toplamı için açılış bedeli dört milyon sterlin.

Emin Nedret İşli ›

Antika kitap koleksiyonerliğiniz nasıl başladı?

Güzel kitaba daima hevesim vardı. Mesela çocukken, yedi yaşındayken, evde *Üç Silahşörler*'in tercümesini bulmuştum. Gravürlü bir tercüme nüshasıydı. Günlerce okudum. Okuduğum sayfaları dönüp dönüp bir daha okuyordum. Herkesin fotoğraf sevdiği bir çağda ben çizgi seviyordum. Gravürün o mesafesi, kesinliği, detayları ilgimi çekiyordu. Fotoğraftaki muğlaktık yoktur gravürde. Fransız okulunda İngilizce dersinde Shakespeare okunuyordu. Öğrenciler için ucuz, küçük kitaplar vardı. Ben bunlardan almadım. O zamanın parasıyla 20 liraya - 2-3 dolar gibi bir şey - nefis sarımtırak renkte dana derisinden ciltli bir Sheakespeare buldum. Onu okudum. Kitap cildinin güzelliği hoşuma gitmişti. Aradan yıllar geçti. İşe girdim. Tek tek kitap alıyordum ama buldukça güzelini alıyordum. Paris'te Hacette'ten ileride Cohen hemşireler vardı. O zamanki parayla 1300 liraya ilk esaslı büyük *bibliophilie* eseri diyebileceğim kitabı satın aldım. Böylece koleksiyonerlik başladı.

Hangi sene Fransa'ya çalışmaya gitmiştiniz?

1962 Ekim'inde çalışmaya gittim ama 1952'den itibaren iş seyahati yapardım Fransa'ya. Paris'te kitapçıların vitrinlerinin önünde ağzımın suyu akardı. O eski kitaplar, gayet güzel ciltlenmiş nefis örneklere saatlerce bakardım. Kendimi adeta cennette addederdim. O günlerde yegâne derdim, cebimdeki parayla ne alabilecegimdi. Ama kitapları tek tek alırdım ve taşırdım, çünkü kitap kadar ağır bir şey olamaz.

Kitabın kendisi kadar cildi de ayrı bir değer. Avrupa'da bu konuya yaklaşım nasıldı o zamanlar?

Cilt konusunda İngilizler burun kıvırırdı. Onlar için kitap kitaptı. En nefis ciltle harcıalem bir cilt arasındaki fiyat farkı % 10'u geçmezdi. Halbuki Fransa'ya gittiğin zaman, bir seyahatname nefis bir cilt içindeyse 5000 frank ederdi ve kimse yadırgamazdı. Cilt onlar için çok değerliydi. Artık İngiltere'de de iyi ciltlerin fiyatı arttı. Fransa'da bu zaten devam ediyor. Fakat artık eskisi gibi kitap bulamıyorsunuz. Daha hassas yaklaşılıyor ve fiyatlar çok yükseldi.

Kitapları nasıl alırdınız?

Mesela Monsieur Friedman vardı. Mısır'dan gelmiş, yerleşmiş bir Musevi. İlk Melling'i ondan aldım ve taksitle verdi. 5500 franktı. Yok, dedim, sana bir miktar vereyim, kitabı bana ayır, ödediğim zaman tamamını verirsin. Olur dedi. İlk sefer 1000 frank ödedim, kalanını üç taksitte ödedim. Üç ay sonra kitabı aldım, eve götürdüm. Hafif paslanma vardı. O paslanmayı Londra'da birisine yıkatıp temizlettim. Temizletmek için, kitaba verdiğim kadar para harcadım. 5000 frank, yaklaşık 550 sterlindi. Bugün böyle bir eser 20000 sterlinden daha ucuz değil. Çünkü gravürü bol olan eserleri kimse maalesef muhafaza edemiyor. Alıyor, parçalıyor. Gravürlerin tanesini 300-400 sterlinden, hele nefis bir çerçeve koyarsa 750 sterlinden satıyor.

1989'da, sizin de katıldığımız, Blackmer'in müzayedesine kadar Osmanlı'yla ilgili kitapların fiyatları anormal değildi. Oysa artık fiyatlar astronomik rakamlara ulaşmış durumda...

Evet. Fakat Türkiye ve Osmanlı dünyası, Türkiye'nin kendi zengini olmadığı için Avrupa çapında tamamen ihmal edilmiş bir sanayiydi ve nispeten ucuz kitap toplamak mümkündü. Buna mukabil kendi zenginlerinin tarihine merak saldığı Yunanistan'la ilgili eserler daha fazla para ediyor, çünkü çok Yunanlı zengin var. Armatörlükten yetişmiş, birtakım üniversitelere bağışlarda bulunup kendi adlarına kürsüler vakfetmiş Yunanlılar bu eserleri topluyor. Yani biz zannederiz ki Osmanlı eserlerini biz Türkler toplarız, kimse ilgilenmez. Kaldı ki Osmanlı'ya ait eserlerin bazıları tabii Arapları çok ilgilendirir, bir kısmı Yunanlıları ilgilendirir ve bunların para sorunu olmadığından on bin sterlin, elli bin sterlin demeden satın alırlar.

Sadece Araplar ya da Yunanlılar değil, bir kere de İspanyollar ile karşı karşıya gelmiştiniz...

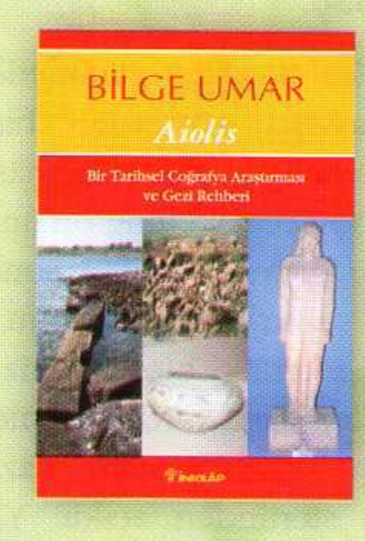
Evet, Aristizabal'ın elyazması kitabından bahsediyorsun. Yazmayı satın aldığım müzayede Osmanlı'yla ilgili değildi aslında. Hatta o müzayedede Atatürk'ün imzasını taşıyan dört satırlık bir mektup da vardı, ancak, o dönem imza, fotoğraf, yazma toplayan yoktu Türklerden. Aristizibal'ın kitabı ilginçtir. 1786'da İstanbul'u resmi ziyarete gelen İspanyol filosunun su-

İZMİR SAVAŞI
BİLGE UMAR

232 Sayfa

1919-1922 Türk-Yunan savaşımına ve bunu izleyen ünlü "mübadele"ye ilişkin olarak aydınlarımızın bilgi edinebileceği Türkçe kaynak, günümüzde hayli zengin olmakla birlikte, hâlâ önemli bir eksiklik gösteriyor: Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının anılarını aktaran bir kitabın yokluğu. İşte, elinizdeki kitap, o eksiği gidermek için size sunuluyor.

AİOLİS
BİLGE UMAR

168 Sayfa

Kitabevimiz, tarihsel kalıntılara meraklı, bu kalıntıların bulunduğu yöreleri gezmeyi seven okurlarımız için özetlenmiş, yol gösterici bilgileri içeren ve görsellikle de zenginleştirilmiş bir dizi kitap yayınlama projesini "Karia" adlı kitapla hayata geçirmiş, ardından da "Lykia", "Kilikia", "Karadeniz Kappadokia'sı", "Ionia" ve "Lydia" adlı kitapları sunmuştu okurlara. Elinizdeki kitap yine aynı yazarın, Bilge Umar'ın bir çalışması: "Aiolis"...

Bu kitapta "Aiolis"in tarihsel süreç içindeki serüvenine, yine güvenilir bilgi ve yorumlar ışığında tanık olacaksınız...

İNKILÂP
www.inkilap.com • posta@inkilap.com

Bir koleksiyonerin portresi

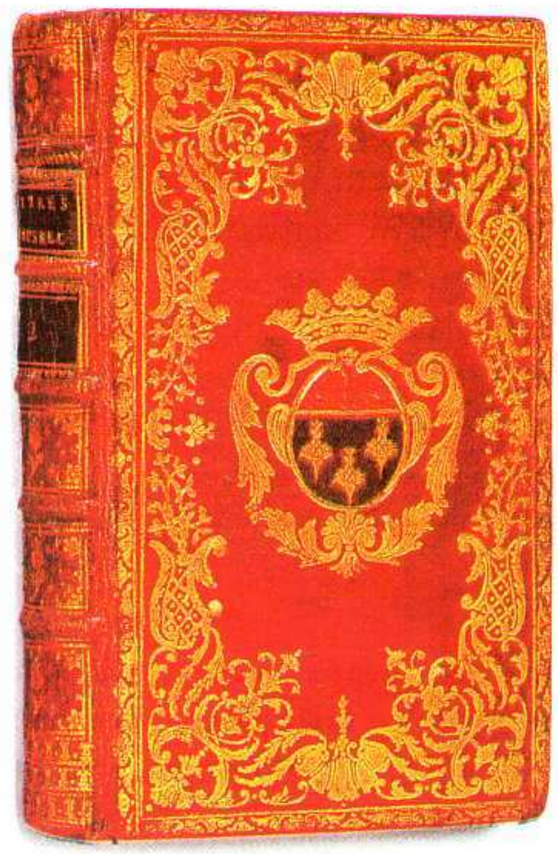

Davids, Arthur Lumley, *Grammaire Turke*, Paris, 1836.

baylarından, ama aynı zamanda bir ressam. Gerçi o dönem deniz ve kara subaylarının hepsi resim tatbik ederdi. Fotoğraf makinesi daha olmadığından keşif raporlarını doldururken bu çizimleri kullanmak durumundaydılar. Ne nedir anlatabilmek için subaylar resim dersi alırdı. Aristizibal İstanbul'a gelince Yedikule açıklarına demirlemişler ve adam hiç alışılmadık şekilde İstanbul panaroması çizmiş. Tam iki buçuk metre. Üstelik boyamış da. Çizimden anladığımız, o dönemde İstanbul surlarının tam olması. Yıkılmış kısım yok. Dolayısıyla hem bilgi veren, hem de görsel olarak muhteşem bir eser. Yazma Fransız korsanlarının eline geçiyor, oradan Napolyon'un kardeşine intikal ediyor. Fransızlar İspanyol ve İngilizlerle savaşırken, yazmayı Wellington dükü ele geçiriyor, krala sunuyor. Kral da diğer ganimetlerle birlikte, savaşta gösterdiği başarıdan ötürü yazmanın dükte kalmasını istiyor ve böylece Wellington'un kütüphanesine giriyor. Ondan sonra nasıl olduysa satışa çıkmış. Benim de, çalıştığım şirketteki hisselerimizin satışı nedeniyle, para vardı yanımda, müzayedeye katıldığımda. Yazma on beş bin sterlinden açıldı. Yirmi üç binde bende kaldı. İnanamadım, içindeki iki panaroma sadece bu rakamın birkaç misli ederdi. Daha ben müzayededen çıkmadan yanıma bir adam geldi. İspanya hükümeti adına katılıyormuş müzayedeye. Kimsenin ilgi göstermeyeceğini düşündüklerinden, bu yazma için yirmi iki bin sterlin ayırmışlarmış. Ben yazmayı alınca, hemen Madrid'le temasa geçmiş. Bana istediğim fiyattan kendilerine satmamı teklif etmişti.

Kitap koleksiyonculuğunun geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Eskiden parası olan için kitap bulunabiliyordu. Benin kitap toplamaya başladığım günlerdeki kitapların yarısı yok artık Fransa'da. Çünkü artık satacak kitap bulamıyorlar. Mesela mobilya arasan ibadullah bulursun, çünkü müzeler bunlarla dolmuştur. Müze kalitesindeki eşyaların kalanlarını kalantor adamlar alır. Kendileri öldükten sonra, çocukları modern mobilya seviyorlarsa satarlar. Böylece 4-5 senede bir, bir devridaim olur. Ama kitapta durum farklı. Artık kitabı bir yatırım aracı olarak görüyorlar. Müesseselerde bol para var. Amerikalılar büyük para veriyorlar. Üniversitelerinin kaynakları bol, kütüphanelerini zenginleştiriyorlar. Japonya gibi kültüre meraklanan, yeni harp sefaletinden sıyrılmış milletlerde bu merak vardır. Almanya harpte yıkılan yakılan kitapların yerine yenilerini koymak hevesine düşmüştür. Bütün Avrupa bu durumda, dolayısıyla müesseselere giden kitaplar geri gelmez. Yani, Türkiye'de, Avrupa'da hususi bir koleksiyoncu ölünce çocukları devam ettirmiyorsa satılır kitaplar. Ama nadirleşti bu, eskiden sık sık olagelen bir olaydı. O yüzden kitap kıtlaştı. Dekoratif nedenlerle ya da yatırım nedeniyle alanlar var. Avrupa'da, mesela mobilya, hem kullanılır he de ölüm yatağında çocukla-

De Busbecq, Ogier Ghiselin, *Letres du Boron de Busbec*, Paris, 1748

ra pay edilirdi. Adam ölmeden çocukları eşyaları alır giderler, öldüğü zaman terekede bir şey kalmazdı. Bizde daha Türkiye'de o çapta antika eşyalı ev olmadığı için maliyenin gözü açılmamış henüz. Fakat Fransa'da vergiden kurtulmak için parasını mobilyaya yatırır, çocuklarına ölmeden verirdi. Şimdi kitapta aynı şey görülmeye başlandı. Yani adam hiç anlamadan kitap almak istiyor, çünkü para ediyor. İşte son derece barbarca bir yaklaşım. Hep söylerim, bir koleksiyoncu katiyen büyük fiyat artışını istemez.

Koleksiyoncu daha fazla kitap edinmek ister. Dolayısıyla daha ucuz kalmasını ister. Yoksa kalkıp da on bin, yirmi bin sterlin fiyat artınca, eyvah der. Bu sene elli kitap alabilecekken üç tane alabileceğim, diye düşünür. Mesela benim son derece mütevazı imkânlı bir arkadaşım vardı. İnanılmaz nispette bir Türk ressamları koleksiyonu yapmıştı. Niye? Sevdiği, beğendiği, hoşlandığı bir şey olduğundan. Peşlerinden koşmuş birtakım eskici dükkânlarının, bazılarını evlerinden, terekelerinden, varisinden, şundan bundan toplayıp inanılmaz nefasette bir koleksiyon yaptı. Ama hiçbir zaman yatırım gayesiyle yapmamıştı. Sevdiği için yapmıştı, aşk için yapmıştı. Ama bugün evine gitsen gözün faltaşı gibi açılır "Aaa, servete bak!" dersin. Ama onun böyle bir hevesi yoktu. Kitap da böyleydi eskiden. Ben hiçbir zaman kitabı parayı düşünerek almış değilim.

Bu röportaj, Dr. Şefik Atabey ile Şubat 2000 tarihinde yapıldı.

***Copia di Lettera Scritta dal Compo Sotto Vienna Li 15 sttemb. et Lettera Scritta dalla Maestà del re'di Polonia al Serenissima Doge di Venezia*, Bologna, 1683.**

gençler tarih yazıyor

Toplumsal Tarih Dergisi Üniversite Öğrencileri Tarih Yarışması

Bir gelenek haline gelmesini hedeflediğimiz Gençler Tarih Yazıyor Yarışması'nın bu yıl üçüncüsünü düzenliyoruz. Amacımız üniversite öğrencileri arasında tarih bilincini ve sevgisini geliştirmek.

Yarışmaya 2001-2002 öğretim yılında üniversitelerin herhangi bir bölümünde önlisans ve lisans programlarına kayıtlı öğrenciler, kendi seçecekleri bir konuda özgün tarih araştırmalarıyla katılabileceklerdir.

Katılımcılar yarışma hakkında ayrıntılı bilgileri internet üzerinden www.tarihvakfi.org.tr/toplumsaltarih adresinden de alabileceklerdir.

Yarışma Merkezi
Valikonağı Cad. 57/2
80220 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 233 21 61 Faks: (0212) 234 32 90
www.tarihvakfi.org.tr
yayin@tarihvakfi.org.tr

Bilgi Belge Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No. 15 34460
Eminönü İstanbul
Tel: (0212) 513 52 35 Faks: (0212) 513 21 77

Ankara İrtibat Bürosu
Büyükelçi Sokak No. 14/9 Küçükesat Ankara
Tel: (0312) 426 16 54 Faks: (0312) 468 53 65

Yarışma Takvimi
Son başvuru tarihi: 28 Haziran 2002
Araştırmacıların son teslim tarihi: 18 Ekim 2002
Değerlendirme: 19 Ekim-01 Aralık 2002
Sonuçların açıklanması: 02 Aralık 2002

Arkeolojiyi gömmeyelim!

Oğuz Tekin | Dosya Editörü

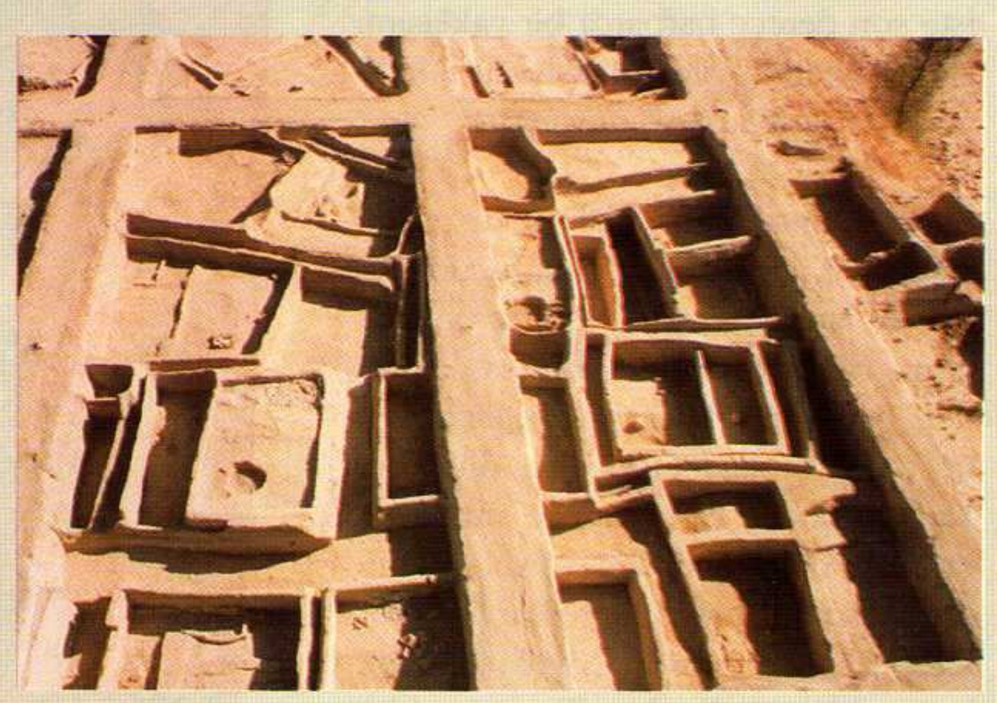
Toplumsal Tarih dergisi son bir yıldır hemen her sayısında en az bir yazıyı arkeoloji ya da eskiçağ tarihine ayırdı. Bu kez, bir dalyayı geride bıraktığımız 101. sayıda konuyu biraz daha açarak okuyucularımıza ilk kez arkeolojiyi bir dosya olarak sunuyoruz.

Arkeoloji 100 yılı aşkın bir süredir hız kesmeden gelişen nadir bilim dallarından biri. Gün geçmiyor ki yapılan arkeolojik kazılarda insanlığın geçmisine ait yeni bir iz, yeni bir bulgu ortaya çıkmasın. Türkiye açısından bakıldığında, arkeoloji, diğer bilim dalları arasında "önemce" olmasa da en azından "görsel" açıdan Türkiye'nin vitrini olma özelliğini taşıyor. Ayrıca Anadolu topraklarındaki geçmişi anlamamızda arkeolojik çalışmaların önemi küçümsenmeyecek kadar fazla. Gerçekten de dünyada hiçbir ülke Türkiye'nin sahip olduğu arkeolojik değerlere sahip değil.

Bugün Türkiye topraklarındaki arkeolojik yerleşim yeri (höyük, küçük ya da büyük yerleşimler) sayısı birkaç on bin ile ifade edilmekte. Buna karşın yerli ve yabancı ekiplerin kazı çalışmaları ise beklenenin çok altında. Özellikle baraj, yol ve metro gibi yatırımlar karşısında kültürel değerlerin kurtarılmasında zamana karşı yapılan yarışta kaybeden çoğu kez ne yazık ki kültürel değerlerimiz oluyor. Oysa çağdaş yaşamın gerekleriyle geçmiş uygarlıklara ait değerler birbirinin alternatifi görülmeden de çözüm yolları pekâlâ bulunabilir. Nitekim bilinçli ya da bilinçsiz yapılan söz konusu tahribat ve yok edilen geçmiş nedeniyle Mehmet Özdoğan, Oğuz Tanındı, Gül Pulhan, Aslı Erim-Özdoğan ve Numan Tuna dosyadaki yazılarını bu çerçevede ele aldılar.

Dosyamızı Türk arkeolojisinin önde gelen isimlerinden ve bu konuda söyleyecek bir hayli sözü olan Ufuk Esin ile açıyoruz. Ufuk Esin'e yöneltilen sorular ve alınan yanıtlar bir bakıma Türkiye'deki arkeolojinin parametrelerini veriyor; tanımdan eğitime, tahribattan korumacılığa değin pek çok konu bu söyleşide masaya yatırılıyor.

Dosyadaki bir başka ilginç konu jeoarkeloji üzerine. Uzun yıllardır bu alanda çalışan İlhan Kayan, arkeolojinin coğrafya ve jeoloji ile birlikteliğine değinerek konunun önemine dikkati çekiyor. Oktay Belli ise yirmi yılı aşkın bir süredir üzerinde çalıştığı Urartu uygarlığını son kazı ve araştırmaların ışında sunuyor bizlere. Benim kaleme aldığım Antakya depremi ise bir doğal afetin, insanları, kentlerinin adını değiştirecek kadar etkilediğine dikkati çeken kısa bir yazı. Son olarak, daha önce Hacettepe ve Mersin Üniversitelerinde yapıldığı gibi Ankara Üniversitesi'nde de Prehistorya, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ile Klasik Arkeoloji anabilim dallarının kapatılarak yerine tek bir arkeoloji programı uygulanmak istenmesine ilişkin söyleşi, tekil ve bir iç mesele gibi görünse de, diğer üniversitelere de yaygınlaştırılmak istenmesi gibi bir tehlikenin sinyalini verdiğinden, ileride, Türkiye'deki arkeoloji eğitimini derinden etkileyecek bir konu gibi görünmektedir.

Bu dosya kuşkusuz Türkiye'deki arkeolojinin sorunları, beklentileri ve geleceğini tam anlamıyla ortaya koymuş olmayacaktır; ancak, konuya dikkati çekmenin bile bizi böyle bir dosyayı hazırlamak için yüreklendirdiğini söylemeliyim. Umalım ki kültürel değerlerimize sahip çıkarken Kültür Bakanlığı gerekli hassasiyeti her zamankinden daha fazla göstersin; arkeologlar ve bilimadamları kadar aydınlarımız ve sivil toplum örgütleri de söz konusu toplumsal bilinçlenmede önemli roller üstlensinler.

Arkeolojiyi Gömmeyelim!

Ufuk Esin ile söyleşi: Eğitimden çevreye arkeoloji *Mustafa Yolaç* | Çağdaşlaşma ve Türk arkeolojisi: Arkeolojinin görmediğimiz yüzü *Mehmet Özdoğan* | Arkeolojinin yaşama şansı *Gül Pulhan* | Kültürel değerlerin tahribatı *Oğuz Tanındı* | Baraj bölgelerinde kurtarılmaya çalışılan geçmiş *Numan Tuna* | Tarihi kentler için bir kurtarıcı: İyi planlanmış metro *Aslı Erim-Özdoğan* | Anadolu'nun en görkemli uygarlığı Urartu Krallığı *Oktay Belli* | Işın Yalçınkaya ve Coşkun Özgünel ile söyleşi: Dil Tarih'te neler oluyor? *Oğuz Tekin* | Yeni bir yaklaşım: Jeoarkeoloji *İlhan Kayan* | Sikkelerin ışığında Antakya depremi *Oğuz Tekin*

37

UFUK ESİN İLE SÖYLEŞİ

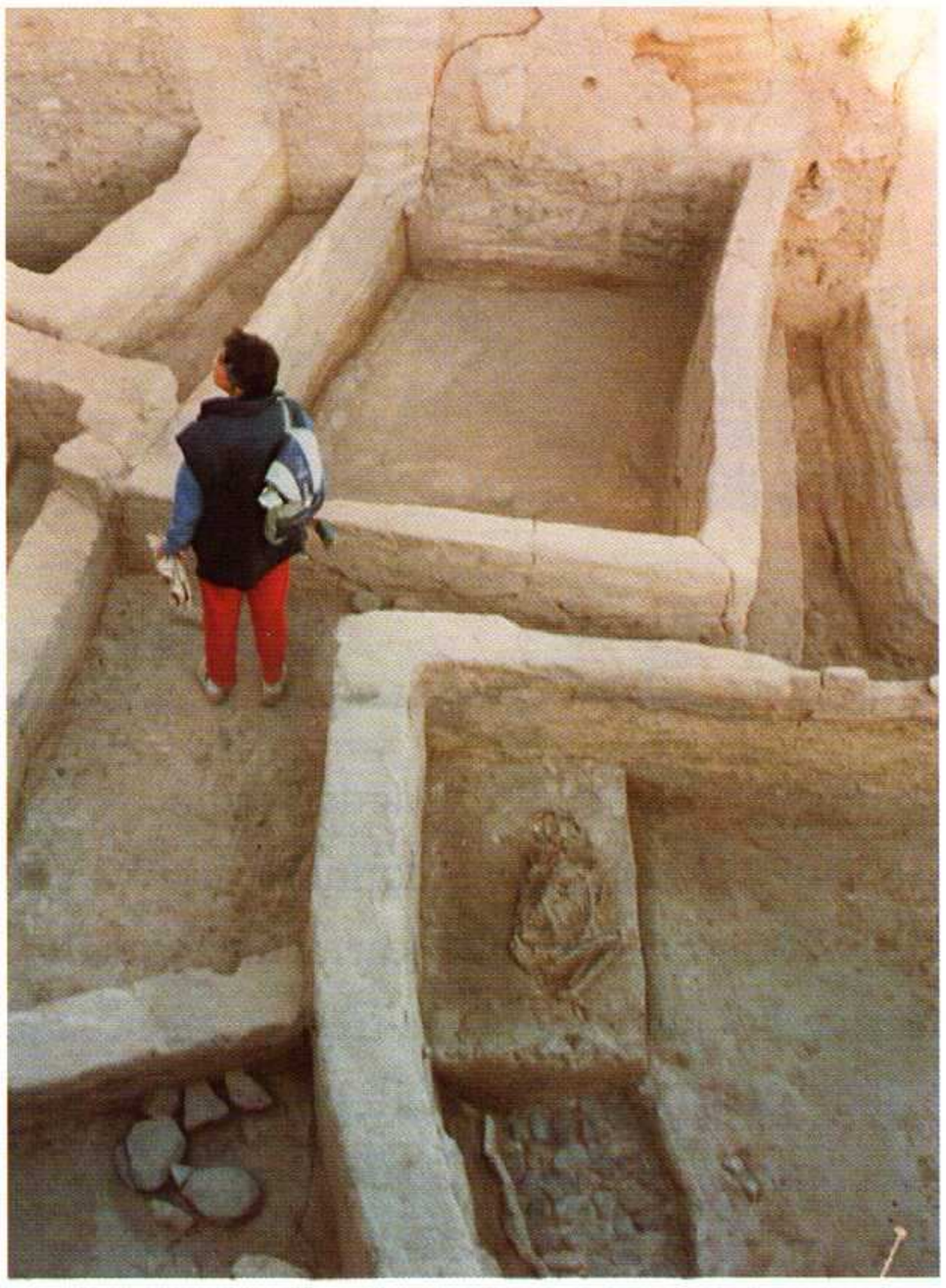
Eğitimden çevreye arkeoloji

Arkeoloji 80'li yıllardan sonra Kültür Bakanlığı'nın toplantılarıyla bir ivme kazandı. Şimdi ise bir duraklama döneminde bana kalırsa. "Biz artık her şeyi çok iyi yapıyoruz, iyi biliyoruz, çok güzel adam yetiştiriyoruz" diye düşünüyoruz, ama dünyada neler olup bittiğini de fazla araştırmıyoruz.

Söyleşi: Mustafa Yolaç ›

Türkiye'deki arkeoloji eğitimini nasıl buluyorsunuz? Bunu kazı, staj ve sınıfta yapılan dersler çerçevesinde açıklar mısınız?

Kazı yapmak bir uzmanlık alanıdır. Mesala antropologların da kazı yapmayı bilmesi gerekir. Bu iş bilinmeden yapılırsa büyük hatalar ortaya çıkıyor. Mesela paleoantropolog bir yerde kazı yapmaya başlıyor, orada –kazı sistemlerini bilmediği için– ufak ufak lokaliteler belirliyor ve buradan kemikleri ayıklamaya başlıyor. Bu, kazı olmuyor. Bu, buluntuyu mahvetmek oluyor; zira diğer disiplinlerdeki araştırmacılara konu olacak buluntuları yok edebiliyor.

Aksaray, Kızılkaya Köyü'ndeki Aşıklı kazısında 1989 yılından itibaren kurtarma kazıları yapıldı.

Arkeologlar kültürle uğraşıyorlar. Antropologlar insanla, insan evrimiyle uğraşıyorlar. Ama bu, arkeologlar –özellikle tarih öncesi arkeologları–, prehistoryacılar insanla uğraşmıyor demek değil. Aslında bütün kültürü yaratan insan. Varmak istedikleri nokta o insana varmak. Buldukları kültürel kalıntılar, maddi kalıntılarla insana varmaya, insan topluluğuna varmaya çalışıyorlar. Böyle bir anlayış. Ama bunu sadece buluntuyu bulmak ve buluntuyu sergilemek olarak; kazmak, çıkarmak ve bunu sergilemek olarak anlarsanız bu hiçbir şey olmuyor.

O zaman eğitime de bunun bir şekilde yansıması gerekiyor. Disiplinlerarası bir eğitim mümkün mü?

Arkeolojide mutlaka kazı yapmak şart değil. Kitap arkeologları da var. Yani yapılan, bulunan şeyleri yeni bir şekilde ele alıp harmanlayıp yeni yorumlar getiren insanlar da var. Ama arkeoloji tabii kazıbilimi denmiş Türkiye'de. O bakımdan arkeolog bir yerde bir kazı yapıp o kültürü araştırırken o kültüre ait kalıntıları gün ışığına çıkartmak ister. Ama her arkeoloğun kazı yapması gerekliliği yok.

Üniversitedeki eğitim iyi değil. Özellikle 1984'ten sonra, ders sisteminin farklılaşmasından sonra bu eğitimde büyük bir düşme oldu. Bunun nedeni, sınıf sistemi ve sınıf sistemi içerisinde de sınav sistemine geçilmiş olması. Böylece hoca anlatan, çocuklar da not tutan veyahut da fotokopi yapan, sınavlarda büyük bir çoğunlukla o fotokopileri okuyup ezberleyen kimseler haline geldiler.

Öğrenci profilinde bir değişiklik oldu mu?

Evet, oldu. Çünkü üniversiteye girmek isteyen öğrencideki büyük yığılma bizim payımıza da düştü. Öğrenci bir anlamda para getirecek, geleceği olan mesleklere yöneliyor. Burada kazanan kazanıyor. Ama kazanmayan, çok daha düşük kalitedeki öğrenci, bizdeki puanlar düşük olduğu için hep bize yığılıyor. Bir de bizde eskiden dil bilen öğrenci aranırdı ve onlar seçilerek alınmaya çalışılırdı. Ama bu artık mümkün değil, dil puanıyla da öğrenciyi alamıyor arkeoloji bölümleri. Ve bu gelen öğrenci dil de bilmediği için yayın da takip edemiyor ve böylelikle not alan, sınav

veren, mezun olan bir sürü insan...

Üniversite sınavı konusuna geri dönersek, 1974 yılında üniversite sınav sistemi geliyor. Sizin buradaki referans noktanız 1984'tü ilk başta, sınıf uygulamalarındaki YÖK'ün getirdiği değişiklik. Dolayısıyla siz 1974-1984 arasında ciddi bir sorun görmediniz...

Hayır, çok ciddi bir sorun görmedim. Çünkü kendi seminer sistemimizi ve ödev sistemimizi uyguluyorduk ve öğrenciyle de yakın ilişkimiz vardı. Bir de çok öğrenci yoktu. Ayrıca öğrenci dışarıdan da ders alabimeli. Ben arkeoloğum, giderim ekonomiden de ders alırım. Bu bana büyük bir kazanç sağlar. Mesela yüksek lisans öğrencilerimi mimarlık dersine yönlendirmiştim. Mimari hakkında doğru bilgileri oldu. Doğru insandan doğru şeyler öğrendiler.

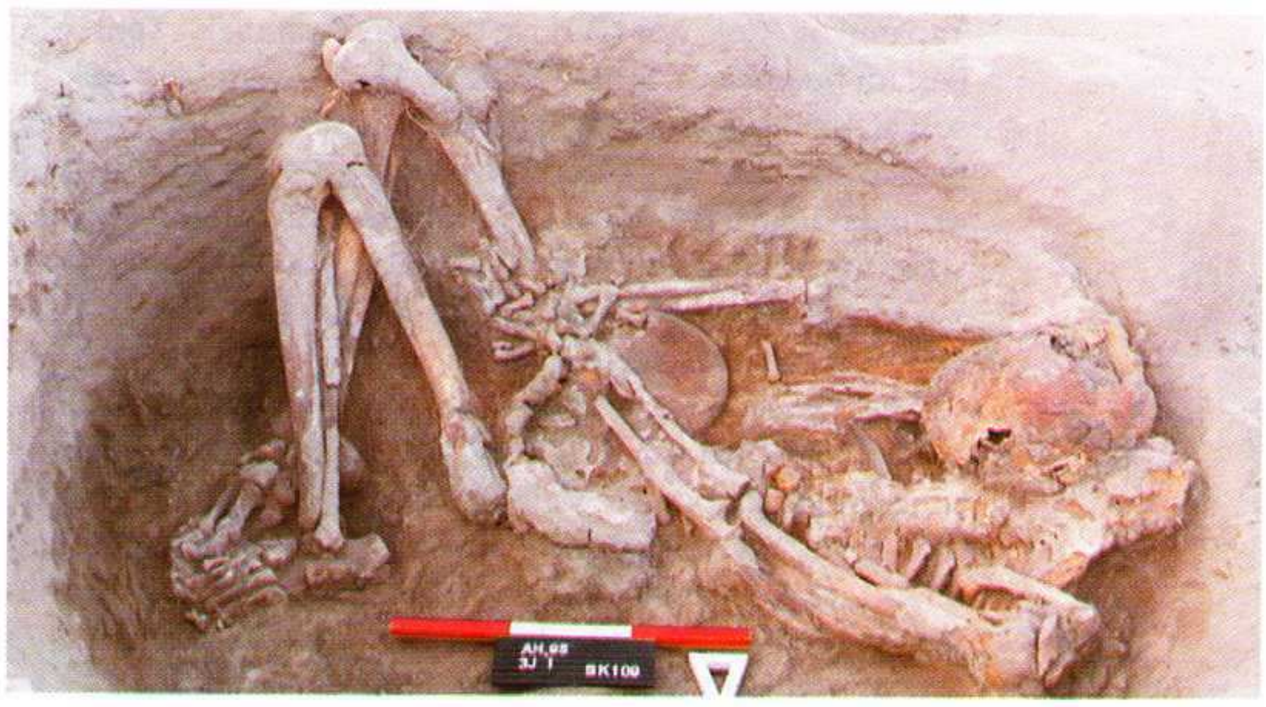
Son sorunuzda staj meselesiydi. Staja gelen öğrenci bilinçli gelmişse, orada nelerin yapılması gerektiğini biliyorsa ve buna hazırlıklıysa, bunu istiyorsa o zaman ona staj yaptırmanın bir anlamı var. Ama ne olduğunu anlamayan, nereye geldiğini bile zorlukla idrak eden bir adamı tutup da staj zorunluluğuyla kazıya götüremezsiniz.

Yaz tatilinin alternatifi gibi algılanmamalı...

Zaten istemeyen öğrenci orada o kadar sıkılıyor ki, o kadar berbat bir şey hissediyor ki... Staj olmalı, ama zorunlu olmamalı bana kalırsa. Giden öğrenci –madem ki kredi sistemi var– buradan puan kazanmalı. Çünkü aslında arkeolojik stajdan kastımız ya yüzey araştırmasına katılmaktır, ya yapmaktır, bu ikisi de çocuğa çok şey öğretir. Bir kere yöntem öğretir: Bu işler nasıl yapılıyor? Görmeyi öğrenir. Ondan sonra bütün bunların yanında sistem öğrenir, düzen öğrenir. Uyum öğrenir; insanlarla uyum sağlayarak bir ekip çalışması yapmayı öğrenir, ki Türkiye için bu çok çok önemli bir şey. Bir şey var yalnız. Birçok zaman çok fazla kitap ve makale okumayan öğrenci, bir kazıya gittiğinde bütün dünyayı o kazı zannediyor. Ve orada öğrendiğiyle mezun olduğunda da "Ben arkeoloji biliyorum, ben her şeyi biliyorum" sanıyor; ama bir şey sorulduğu vakit bilmiyor. Böyle de bir eksiklik var. Yani bu staja götüreceğiniz öğrencinin bunu kendisi istemesi lazım, kendisinin gönüllü olması lazım. Ve orada sınırlı kalmaması lazım. Çeşitli kazılara da onu göndermeniz lazım ki dünya sadece bir tek şeyden ibaret değil, bunu anlasın.

Genel durumu yurtdışındaki eğitim ile kıyaslarsak...

Türkiye'deki eğitimde genel olarak kuramsal arkeolojiden hiç söz edilmez. İÜ Prehistorya Anabilim Dalı ile zannederim Bilkent Üniversitesi'ndeki grupların dışında genelde bugün Avrupa'da ve Amerika'da kuramsal arkeoloji hiç yokmuş gibi farz ediyoruz. Kuramsal arkeoloji, çok daha farklı bilim dallarından esinlenerek, yardım alarak birtakım, arkeolojide kuramlar oluşturmaktır. Örneğin herhangi bir buluntuyu grubu için istatistik uygulamanız lazımdır. Her buluntuyu değerlendirmeye çalışmanız lazımdır. Ben bunu buldum, bu güzel, bu değerli. Oysa şuradaki bitki kalıntısını bulduysam o da değerli. Çünkü o kültürün teknolojisini, o zamanki bilgi düzeyini, yaşam biçimini vesaireyi, üretim biçimini, her şeyi, bulduğunuz kalıntılarla yeniden anlamaya çalışıyorsunuz. Bu yok. Birçok kimse, çalışan, değerli meslektaşlar birer teknisyen gibi çalışıyor. İyi çıkarıyor ama o kadar. Mesela kemik toplamıyor. Ama 4. yüzyıla ait bir antik kente yaşam biçimi nasıldı, acaba hangi şeyleri yiyorlardı, içiyorlardı vesaire. Bütün bunlar elimize geçecek kalıntılarla... Yani hayvan kemikleri toplayacaksınız, başka şeyler toplayacaksınız.... Bütün bunlar genelde yapılmıyor.

Aşıklı kazısında bulunan bir iskelet.

Bu söylediklerniz aslında mesleğin kendi içindeki özel bölümlerinin dayanışmasını gerektiriyor. Bu da kazı sorunu demek...

Evet Öyle. Bunu yapan çok az kimse var. Yabancılar bu konulara daha çok eğiliyorlar. Arkeometri dediğimiz bir bilim dalı var. Burada doğabilimciler, fenbilimciler, yerbilimciler, hepsiyle birlikte çalışıyorsunuz. Tabii ki bir mimarla çalışıyorsunuz. Şimdi artık birtakım başka yeni yöntemler var, onlarla çalışıyorsunuz. Ama bunlarla çalışabilmeniz için bir de para lazım. Türkiye'de para pek fazla yok. Yani diğer taraflarda, yabancı arkeologlar bir proje yapıyorsa herkes de projeye katkıda bulunacak ki bu parayı da getiriyor. Sponsorlar çok iyi. Bir de siz on milyarla bir kazı yaparken, örneğin Troya 450.000 markla başlıyor. O tabii genellikle her aleti de getiriyor. Mesela jeomorfolojik araştırmalar için yeni alet alabiliyor. Ben jeomorfolog arardım kendi kazıma, jeomorfolog gelemezdi, çünkü ben onun parasını ödeyemem.

> Arkeoloji 50'li yıllarda, 60'lı yıllarda pek revaçta olan bir şey değildi. Benim gördüğüm kadarıyla yurtdışına giden, orada okuyan veya orada çalışan büyük bir kitle, döndükten sonra araba sahibi oldu ve bu arabalarla Türkiye'yi gezmeye başladı. O zaman yavaş yavaş arkeolojiye karşı ilgi duymaya başladılar.

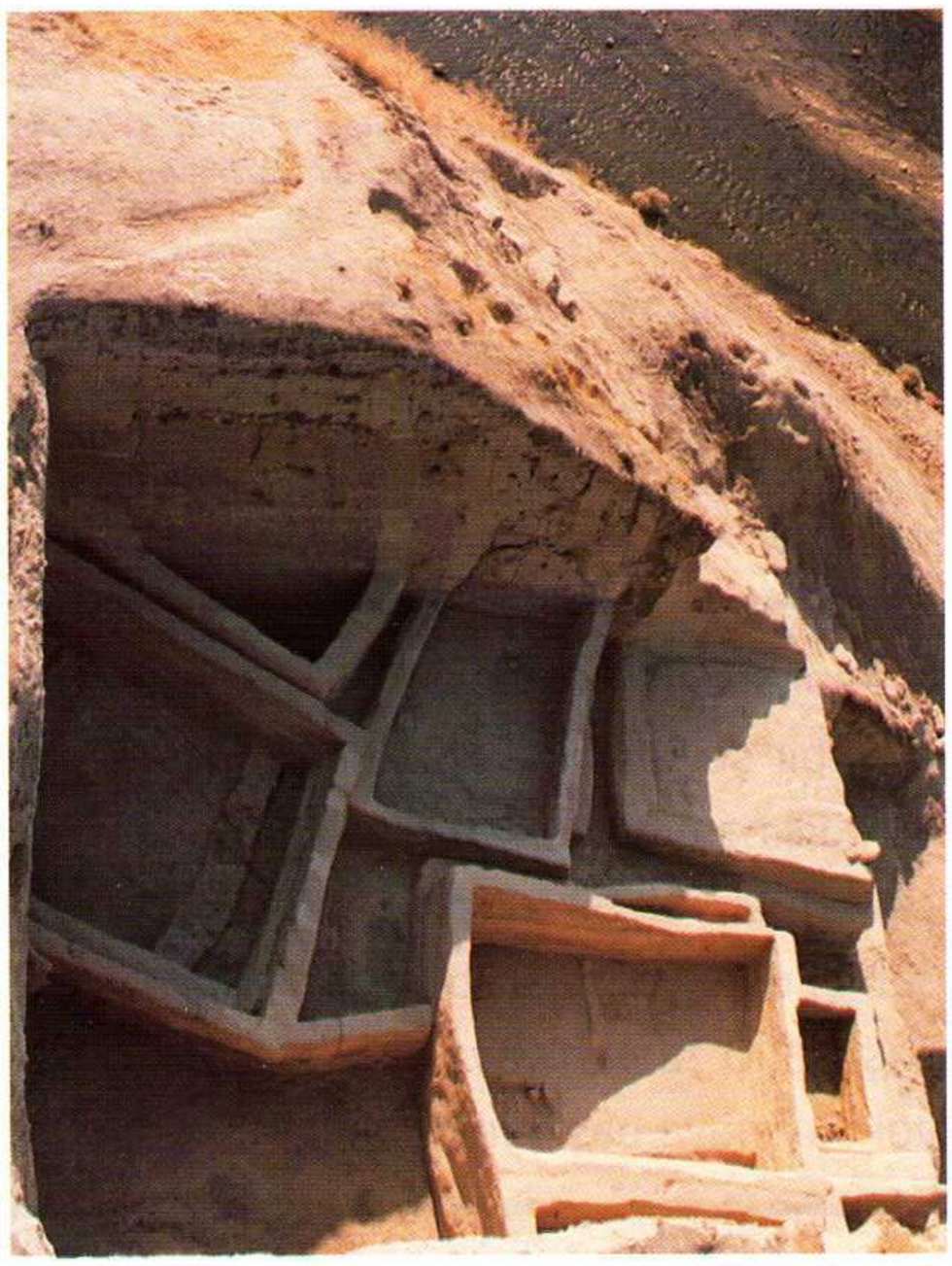
Herkes aslında kendi sınırlı kaynağını bir araya getirip ortaklaşa da bir şey yapamıyor Türkiye'de.

Eğitimden çevreye arkeoloji

Yapamıyor. Çok zor Türkiye'de bunu yapmak. Yeni yeni başladı bu. Mesela TÜBA, YÖK ve TÜBİTAK'ın müşterek bir sosyal bilimler araştırma projeleri var. Bunlar nispeten iyi paralar veriyor. Ve böylece yeni ve yeni yöntemler doğrultusunda anlayışla projeyi yapabilirsiniz. Ama bunu istemesi lazım arkeoloğun. Araştırmayı yapacak kişinin bu görüşe sahip olması lazım. Mesela bir fotogrametri yöntemi var. Uzay uydu haritalarıyla yer tespiti var, radar ile ören yeri tespiti yapılıyor, o kadar çok yöntem ve yeni yöntem var ki bunları bilenler kazıya iştirak edecek. O bilenle beraber yapacaksınız. Bunu siz bilmek zorunda değilsiniz. Yalnız bunun ne olduğunu, neye yaradığını bilmeniz lazım. O işi yapan fenbilimci, fizikçi, jeomorfolog, o bilgileri size verecek. Siz bütün bu bilgileri alıp onlardan bir bütün elde edeceksiniz. O zaman o kültürü anlayacaksınız, görebileceksiniz.

"Yeni bir arkeoloji" daha doğma evresinde o zaman...

Yeni değil aslında, bu epey eski ama hâlâ Türkiye'de hayata geçmiş değil. Ayrıca başka gelişmeler de yaşanmadı değil. ODTÜ'de bir arkeometri yüksek lisansı kuruldu. İTÜ'de, bir de Boğaziçi'nde kuruldu arkeometalurji. Daha

Aşıklı kazısında 9 m. derinliğe ulaşıldı.

sonra Çukuruva Üniversitesi'nde bir arkeometri yüksek lisansı kuruldu. Böyle gelişmeler var ama bunlar yeterli olmuyor. Efektif olmuyor. Bu da uzmanlık alanından kaynaklanıyor. Burada Boğaziçi Üniversitesi'nde kimya profesörü arkeometalurjiye ilgi duyuyor, projelerde yer alıyor ve böylece bir ünite kurabiliyor. Gene aynı şekilde İTÜ'deki bir hoca. Tabii bu arkeometri ünitesi kurulurken Türk bilimadamlarıyla bu yapılıyor. Dolayısıyla kim ilgi duyuyorsa yani böyle bir projede yer almak istiyorsa geliyor.

Yani kurumsal bir vizyon değil, kişisel çabalarla gerçekleşti.

Kişisel çabalarla ama yavaş yavaş bu kişisel çabalar kurumlaşmaya başladı, o iyi bir şey. Mesela şimdi ODTÜ'deki arkeometri yüksek lisansı hem fen bilim öğrencisini alıyor, hem arkeoloji öğrencisini alıyor. Şimdi oradan çıkan adam ne oluyor? İşsiz kalıyor. En can alıcı nokta bu. Bu tabii çok acıklı oluyor çünkü bunun sonu yok. Mesela öğrenci geliyor, ilgi duymuş yahut siz öğrencinizi oraya yönlendiriyorsunuz ama sonra bu öğrenci işsiz kalınca ne olacak? Bunu çözmek lazım.

Konuşmamızın başında 1974-84 arası dönemde hem daha az öğrenci vardı, hem de daha az öğrenci alınıyordu demiştiniz.

Evet, biz daha az öğrenci eğitiyorduk. Şimdi, iyi öğrenciler çıktığı vakit üniversitede kalabiliyorlardı, asistan olabiliyorlardı vesaire. Diğerleri müzelerde iş buluyorlardı, müzelere gidiyorlardı. Veyahut da müzelerde çok az bir ücretle çalışacakları için bankalara girip çalışıyorlardı. Genel olarak bir işsizlik var. Çünkü bu arkeoloji 50'li yıllarda, 60'lı yıllarda pek revaçta olan bir şey değildi. Benim gördüğüm kadarıyla yurtdışına giden, orada okuyan veya orada çalışan büyük bir kitle, döndükten sonra araba sahibi oldu ve bu arabalarla Türkiye'yi gezmeye başladı. O zaman yavaş yavaş arkeolojiye karşı ilgi duymaya başladılar. Yabancıların da etkisiyle; yabancılar bir şeye ilgi duyuyor, siz de bu neye ilgi duyuyor diye bakıyorsunuz.

Böylece arkeoloji 80'li yıllardan sonra Kültür Bakanlığı'nın toplantılarıyla da bir ivme kazandı. Şimdi ise bir duraklama döneminde bana kalırsa. "Biz artık her şeyi çok iyi yapıyoruz, iyi biliyoruz, çok güzel adam yetiştiriyoruz" diye düşünüyoruz, ama dünyada neler olup bittiğini de fazla araştırmıyoruz. Dünyadaki eğitim programları ne olmuş, dediğim gibi bir kuramsal arkeoloji var bugün. Bizde kuramlar yok, yeni öneriler getirenler yok, bir duraklama var. Bir duraklama değil belki ama bir duraksama. Yeni atılım bekleniyor. Hiç değilse ben bekliyorum. Bir tarihçi gözüyle, bir şeyden sonra ya düşersiniz, ya çıkarsınız.

Çevrecilik ama salt doğal çevre değil, kültürel çevrecilik ekseninde konuya bakışınız nedir?

Mesela Avrupa'da çevrecilik, yani ekoloji vesaire büyük bir şey; kültürel çevre... Her şey içinde. Ama arkeoloji de bunun içinde. Yani arkeoloji ayrı bir bilim şeklinde değil ve Avrupalı arkeologlar şimdi onun mücadelesini yapıyorlar. Yani arkeolojiyi çevreyle beraber ama ayrı değeri olan bir şey olarak da kanıtlamaya çalışıyorlar. Avrupa Arkeologlar Birliği filan kuruluyor bu yüzden. Böyle bir mücadelesi var. Türkiye'dekilerin bundan haberi bile yok. Kendi meslek problemleri çok fazla.

Türkiye'deki çevreciliğin politik açılımlarına baktığımızda...

Bu aslında çok basit. Çevrecilik, Türkiye'deki depolitizasyondan kaynaklanmış olabilir. Çünkü 80'den sonra çocu-

MÖ 8000'e ait Orta Anadolu'da ilk köy yerleşmesi Aşıklı.

ğun siyasetle ilgilenmesi tabu. Çevrecilik aslında dünyadaki büyük teknolojinin harabiyetine karşı, yani mahvedişine karşı çıkmış bir şey. Mesela Almanya'daki ormanların bütün hepsi hastalandı. Onların sağlıklarına kavuşturulması için büyük projeler yapıldı. Ve bu projelerle Alman ormanları kurtuldu bugün. Dediğim gibi, bu yeni bir teknoloji getirdi, yeni bir teknoloji üretti. Böyle şeyler burada pek algılanmıyor. Bayrak asıyorsun, bilmem neye karşı çıkıyorsun, Bergama hikâyesi... Ama sizin çevreniz, mesela İstanbul'un çevresi ne oldu, kültürel çevre ne oldu? Bütün bunlar fazla insanları ilgilendirmiyor. Dillerinde var ama kalplerinde yok daha. Bilgilerinde de yok. Yani bilinçlenmiş değiller benim gördüğüm kadarıyla. Oysa çevre çok önemli bir şey. Avrupa Birliği'nde arkeolojinin çevrenin içine konmasının nedeni, kültürel çevrenin korunması dolayısıyla.

Türkiye'de arkeolojinin finansmanı ve sponsorluk yapısı nasıl? Süreklilik gösteriyor mu? Ve tabii kurumsal mıdır bu sponsorluklar ya da o kurumların sahiplerinin, başındaki kişilerin özel ilgi alanı olduğu için mi gerçekleşiyor?

Ben bu tip sponsorlarla çalışma mutluluğuna erişemedim. Çok az bağışlar aldım galiba. Ama şöyle bir şey var, bir kere, bazı sponsorlar... Türkiye'de Türk bilimadamları yerine yabancılara sponsorluk yapmayı tercih ediyorlar.

Mesela... Çatalhöyük kazısı. Ian Hodder kazıyor. Çok uğraştı ve çok iyi bir propaganda sistemi kurdu. Bir anda Türk entelijansiyası mı artık, entelektüel grubu Çatalhöyük'e gidip kazıyı görmeyi bir prestij meselesi haline getirdiler ve bu kazıya sponsorluk yapmak da çok önemli oldu. Böyle şeyler var. Bizim kazılarımızın bu şekilde bir halkla ilişkiler yapması mümkün değil. Para yok çünkü, hiçbir para yok. Türkiye'de iki tane bu işi çok iyi başarmış çalışma var. Bir tanesi Troya kazısı. Troya'nın şöhretinden yararlanarak çok iyi bir halkla ilişkilerle iyi bir şekilde buayarladı. İkincisi de benim bildiğim, Çatalhöyük. Ama genelde Türk kazılarına, Türk özel sektörü, sponsorları ilgi duymuyorlar. Tanıdık vasıtasıyla. Mesela ben sizin babanızı tanıyorum, babanız da çok zengin, beni de iyice bir bilimadamı olarak biliyor, eh buna da bir elli bin lira verelim diyor, öyle alıyorum. Ama gelecek sene ne olacağını da bilmiyorum. Bir kültür araştırmasına para verme anlayışı yavaş yavaş geliyor. Gene de oluyor, iyi ki oluyor. Ama araştırmacıların aslında bilim kurumlarına verilen imkânlardan projeler şeklinde yararlanmaları iyi olur diye düşünüyorum. Mesela Amerika'daki National Foundation

Diğer ülkelerin arkeologları bütün dünyada çalışıyorlar, bütün dünya onların araştırma alanı. Biz ise sadece Anadolu'yla yetinmek durumundayız.

veya National Geographic gibi kurumların verdiği burslar veya sponsorluklar. Bunlar büyük vakıflar. Bu vakıflar bir tek kişiye vermiyorlar, birçok projeye veriyorlar. O zaman birçok insan çalışabiliyor ve yalnız bir yerde çalışmıyorlar. Mesela hiçbir Türk yurtdışında kazı şey yapamıyor. Sadece Orta Asya'da bazı şeyler yapılıyor. Orhun Kitabeleri filan.

Sponsoru kim?

Türk devleti veriyor, bunun sponsorluğunu yapıyor ama mesela burada da Orhun Kitabeleri çok kötü durumda. Yerinden alınıyor daha bir çevre planlaması yapılmadan. kurtarıcılar ellerinden geleni yapıyorlar ama ne dereceye kadar doğru şeyler? Bütün bunlar hep sorgulanacak şeyler. Ama dünyada diğer ülkelerin arkeologları bütün dünyada çalışıyorlar, bütün dünya onların araştırma alanı. Biz ise sadece Anadolu'yla yetinmek durumundayız.

ÇAĞDAŞLAŞMA VE TÜRK ARKEOLOJİSİ

Arkeolojinin görmediğimiz yüzü

Arkeolojinin, uygulama ve değerlendirme dışında, düşünsel bir boyutu da vardır. Bu boyut, yaşama bakış, kimlik arama, öğrenme ve bilgiden yararlanma gibi farklı girdileri içerir.

Mehmet Özdoğan ›

Arkeoloji, Batı'da gelişimini tamamladıktan sonra bize ithal olarak gelmiş olan bir kavramdır. Doğu düşünce sisteminde "geçmiş", söylencelere dayalı, belirsiz, masalsı bir anlatımdır. Aydınlanma çağı ile birlikte Batı düşünce sistemine giren arkeoloji ise, geçmişin, somut verilere ve bir zaman ölçeğine bağlı olarak incelenmesidir. Batılılaşma süreci ile birlikte Osmanlı aydınları arkeolojiye ilgi duymaya başlamış ve çok başarılı uygulamalar da yapmıştır. Bu süreç Cumhuriyet döneminde yeni bir ivme kazanmış ve Türkiye bu alanda saygın bir yer edinmiştir. Ancak, Batı'dan ithal ettiğimiz diğer birçok alanda olduğu gibi, arkeolojiyi de bir bütün olarak değil, bazı yönleriyle almış, geri kalanını görmezlikten gelmişiz.

Bizde arkeoloji daha çok uygulama ve sonuçların bilimsel olarak değerlendirilmesiyle sınırlı kalmıştır. Oysa Batı'da beş yüzyılı aşkın bir gelişim süreci olan arkeolojinin, uygulama ve değerlendirme dışında, düşünsel başka bir boyutu daha vardır. Bu, yaşama bakış, kimlik arama, öğrenme ve bilgiden yararlanma gibi farklı girdileri içerir. Arkeolojinin ayrı bir dal olarak gelişmesini sağlayan da asıl olarak budur. Bu boyutunu bir yana bırakırsak arkeoloji, geçmiş dönemlerden günümüze kadar kalabilen ilginç, güzel ya da değerli nesneleri toplamaya yönelik bir "hobi"den, koleksiyonculuktan öteye gitmez.

Osmanlı aydınlarının arkeolojiye ilgi duymaya başladığı 19. yüzyıl, Batı dünyasının "Grecism" olarak tanımlanan, Hellenistik kültürlere hayranlık ölçüsünde ilgi duyduğu bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan ilk Batılı arkeologlar da Hellenistik-Roma kültürlerinden kalan büyük anıtlara ve heykellere ilgi duymuşlardır. Bu bağlamda, Batılılaşma süreci içinde bulunan Osmanlı aydınları da, arkeolojiyi ve özellikle klasik arkeoloji olarak adlandırılan Hellenistik-Roma arkeolojisini Batılılaşma sürecinin olmazsa olmaz bir gereği olarak görmüştür. Nitekim ilk Osmanlı müze yapısı olan bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi binası da bunun bir göstergesidir. Avrupa'da büyük devlet mü-

Boğulan geçmiş: Birecik Barajı göl alanı.

Yapılaşan geçmiş, Tekirdağ, Toptepe Höyüğü, 1989.

zelerinde olduğu gibi, Osmanlı müzesinin de eserle doldurulması bir misyon olarak görülmüş ve "esere yönelik" bir arkeoloji anlayışı köklü bir şekilde yerleşmiştir.

Türk arkeolojisinin temelini oluşturan ikinci bir etken de, Osmanlı topraklarından eski eser toplayan ya da arkeoloji adı altında casusluk yapan Batılılara duyulan tepkidir. Bu tepki Türk arkeolojisine yön veren güçlü bir motif olarak yerleşmiş, yalnızca yabancıların değil tüm arkeologların potansiyel bir suçlu gibi görülmesine neden olmuştur. Bu nedenle ülkemizde arkeoloji ile ilgili yasa ve yönetmelikler, arkeolojinin gelişmesi için değil, bu tepkiyi yansıtan sıkı bir denetim getirme esasına göre düzenlenmiştir. Kuşkusuz, bu güçlü tepkinin oluşumunda yakın zamanlara kadar Batılıların yanlış davranışları kadar, küçük düşürücü tutumları da etken olmuştur. Günümüzde casusluk için arkeologlara hâlâ gerek duyacak bir ülkenin varlığını düşünmek bile güçtür. Ancak henüz, arkeolojik çalışmaları polisiye bir olay olarak görmeyen, teşvik etmeyi, geliştirmeyi öngören bir anlayışı oluşturamadık. Dünyadaki kültür mirasıyla ilgili gelişmeleri dışlayan durağan tutumumuz geniş ölçüde bundan kaynaklanmaktadır.

Oysaki Batı'da arkeolojinin, bize yansıyan tatsız yüzünün yanı sıra, yukarıda kısaca değinilmiş olan başka boyutları da vardır; bunların başında bilgilenme ve kimlik oluşumuna katkı gelir. Batı, müzelerine topladığı eserleri yalnızca koleksiyonları zenginleştiren nesneler olarak görmemiş, bunlarla uygarlığın gelişim sürecini incelemiş, düşünce sistemine "zaman laboratuvarı" olan yeni bir boyut katmış ve bu mesajı da toplumuna aktarmıştır. Kendi topraklarındaki tarihi birikimi de özenle korumuş, bundan, geriye baktığında övüneceği bir kimlik yaratmıştır. Arkeolojinin bu boyutları bize pek yansımamıştır. Batılı turistlerin ilgisi, yani turizmin ekonomik girdisi olmasaydı, müzelerimizdeki nesnelerle yetinip, ören yerlerimizi, höyükleri, tarihi yapıları, evleri, birkaç seçme örnek dışında, kısa erimli kazanımların önünde engel olarak gördüğümüz tüm arkeolojik ve tarihi mirasımızı yok etmeyecek miydik? Çoğunu da zaten yok etmedik mi? Geçmişin bu şekilde ortadan kaldırılmasından kaygılanan kaç kişi oldu ve bugüne kadar ne yapıldı?

Arkeoloji ya da kültür mirasını, parasal değeri olan değerli nesneler olarak görmeye devam ettik. Geçmişe bakış açımızın temelini, geçmişin "anlaşılması", "yorumlanması" değil "eser" oluşturmuştur, Türk arkeolojisi de bu çizgi üzerinde gelişmiştir. İstisnalar bir yana bırakılırsa, "eser" elde etmek, bunu kataloglamak ve tanımını yayımlamak bilimsel çalışmanın özünü oluşturmuş, bu bağlamda da iyi bir düzeye erişilmiştir. Yasa ve yönetmeliklerimiz de gene aynı esasa göre düzenlenmiş, bilgi tümüyle göz ardı edilmiştir. Yasalarımız arkeolojik kazılarda ortaya çıkan tüm güzel ve değerli nesneleri "eser", geri kalanları ise "etütlük eser" olarak tanımlamaktadır. Bu tanım kapsamında, altın bir vazo da, bulunan bir hayvan kemiğinin kırığı da aynı başlık altına girmekte, bu da arkeolojik kazı bulgularından bilgi üretilmesinin önüne bürokratik bir engel olarak çıkmaktadır.

Geçmişe eser olarak bakmanın doğal sonucu, geçmişi merak etmemek, yok olan bilgiye üzülmemektir. Geçmiş dönemlerden günümüze kalan her arkeolojik dolgu bir bilgi bankasıdır; geçmişin, uygarlığın gelişim sürecini anlamamız için gerekli olan verileri içerir. Bunların bilgiye dönüşmeden ortadan kalkması kimseyi üzmemiş, endişelendirmemiştir. Yok olan her arkeolojik merkez, eğer daha önceden araştırılmamış, bilgiye dönüştürülmemiş ise, insanlığın ortak geçmişinin bilmediğimiz ve ne olduğunu öğrenemeyeceğimiz bir kısmının ortadan kalkması anlamına gelir. Zeugma olayında olduğu gibi yalnızca eserler için yakınmaktayız. Hatta bazen, eğer eserler zengin görselliği ya da parasal değeri olan eserler değil ise, ona da üzülmeyip, nasıl olsa daha çok var diye kendimizi avutmaktayız.

Arkeolojinin görmediğimiz yüzü

Kesilen geçmiş; Birecik, Girlavik Höyüğü.

Geçmişin Sahibi Kimdir?

Giden, yok olan eserlere üzülürken bunların bir bilginin oluşmasını sağlayacak veriler olduğu kaçımızın aklına geldi? Gelseydi bu tahribatın, yalnızca yurtdışına eser kaçmasının engellenip yurtiçinde özel koleksiyonlara kazandırılmasıyla çözüleceğini ileri sürebilir miydik?

Zengin bir kültür mirasına sahip olmanın, bunlarla övünmek kadar getirdiği bazı sorumluluklar, yükümlülükler de vardır. Bunların başında, bu birikimi tüm insanlığın, konunun uzmanı olsun ya da olmasın, yararlanabileceği "bilgiye" dönüştürmek gelir. Bir toprak yığını ya da yıkıntı, ölü, aktif olmayan bir birikimdir. Bu yığın, arkeolojinin yöntemleriyle ele alındığında bilgiye dönüşür ve bir anlam kazanır. Bu birikimden, yalnızca "turistlerin" ya da yabancıların yararlanmasını amaçlamamalıdır. Kendi kimliğimizi oluşturmamıza katkıda bulunmalı, bu birikim ile birlikte aynı toprakta yaşayan insanların kendilerini, başka yerlerde yaşayanlara göre ayrıcalıklı hissetmelerini sağlamalıdır.

Hızlı bir kentleşme, endüstrileşme sürecini yaşayan ülkemiz, bu gelişmenin gereği olan yatırımlar nedeniyle kültür mirasının çok büyük bir kısmını yitirmiş, gene aynı süreç içinde, tarihi kentlerimiz kimliğini yitirerek sıradanlaşmıştır. Kentlerimizin, yaşadığımız çevrenin kimliksizleşerek sıradanlaşması, o bölgelerde yaşayanları doğrudan ilgilendiren bir konudur. Ancak, kültür mirasının yok olması tüm insanları ilgilendirir. Yakın zamanlara kadar bir höyüğün, bir ören yeri ya da tümülüsün araştırılmadan, belgelenmeden yok edilmesi, çeşitli gerekçelerin arkasına sığınarak göz ardı edebileceğimiz bir konuydu. Ancak, uygar dünyada giderek gelişen eğilim, geçmişin tüm insanların ortak mirasını oluşturduğu, bu nedenle de bunu her isteyenin istediği gibi yok etme hakkına sahip olmadığı şeklindedir. 1990 yılından sonra yapılan uluslararası toplantılarda da bu konu ağırlıklı olarak gündeme gelmiş ve bu bağlamda giderek ülkeleri bağlayıcı kararlar alınmaya başlamıştır. Uluslararası antlaşmaların en belirleyici olanı, Avrupa Konseyi üyeleri için bağlayıcı olan 1992 Malta-Valetta Sözleşmesi'dir. Bizim parlamentomuzda ancak iki

Arkeoloji ya da kültür mirasını, parasal değeri olan değerli nesneler olarak görmeye devam ettik. Geçmişe bakış açımızın temelini, geçmişin "anlaşılması", "yorumlanması" değil "eser" oluşturdu. Türk arkeolojisi de bu çizgi üzerinde gelişti. Geçmişe eser olarak bakmanın doğal sonucu, geçmişi merak etmemek, yok olan bilgiye üzülmemektir. Geçmiş dönemlerden günümüze kalan her arkeolojik dolgu bir bilgi bankasıdır.

buçuk yıl önce onaylanarak yürürlüğe giren bu antlaşmanın, değil uygulanması, ne anlama geldiğinin anlaşıldığını söylemek bile güçtür.

Oysaki Malta Sözleşmesi, Batı dünyasında son 20 yıl içinde, kültür mirasıyla ilgili olarak ortaya çıkan yeni oluşum, tanım ve kavramları yansıtan çok önemli bir belgedir; ancak, Malta belgesinin esas önemi ileriye yönelik projeksiyonların ipuçlarını vermesidir. Batı ülkeleri düşünsel anlamda yeni bir oluşum süreci içine girmiştir; yeni yeni kavramlar üretilmekte, eskisinden çok farklı bakış açıları ortaya çıkmaktadır. Bunlar bir süre tartışıldıktan sonra hızla tanımlı bir kimlik kazanmakta ve kurumsallaşmaktadır. Türkiye ve özellikle bürokrasimiz bu platformun öylesine gerisine düşmüştür ki, artık yeni gelişen terminoloji bile anlamsız, yabancı bir sözcükler yığını durumuna gelmiştir. Bu denli zengin bir kültür mirasına sahip olan ve bunun korunmasıyla ilgili bu kadar sorunu olan bir ülkenin, bu tartışma ortamının gerisinde değil önünde olması, yönlendirici bir rol üstlenmesi gerekmez miydi?

Yeni Yaklaşımlar

Geçmişe yeni bir bakış açısı getirme çabaları, yalnızca Avrupa Birliği ile Avrupa Konseyi tarafından sürdürülmemektedir; kültür mirasıyla ilgili tüm uluslararası oluşumlar da artık bu alana yönelmiş, yeni ilkeler, tanımlar ve uygulamalar geliştirmeye başlamışlardır. Biz görmek istemesek de, çok yakın bir gelecekte bu kararlar bize yansıyacaktır. Dünya Bankası gibi yatırımlar için kredi veren kurumların son yıllarda aldığı kararlardan, bu gidişin belirgin işaretlerini okumak mümkündür. Ancak, kısa erimli çıkardan, açgözlülükten kaynaklanan siyasal miyopluğumuz bu gidişi görmemezi engellemektedir. Bu gidişle herhalde pek yakında kültürel mirasa saygı, çağdaş gelişmenin "olmazsa olmaz" önkoşulu olarak önümüze konacaktır; o zaman da olasılıkla bir süre "yabancıların dayatmasıdır" diye karşı çıkmak için çeşitli yollar aramaya çalışacağız.

Küreselleşen Dünyada Kültür Mirası ve Arkeolojinin Yeri

Küreselleşen bir dünyada, arkeoloji yeni bir değer olarak ortaya çıkmış, yeni işlevler yüklenmiştir. Bunlar, insanlığı bugüne taşıyan ortak değerlerin göstergesi olmak ve bu bileşimi oluşturan yerel kimliklerin korunmasını sağlamaktır. Arkeoloji artık geçmişe bir şeyler bulmak için değil, bu iki amaca yönelik olarak düşünüldüğünde destek bulabilmektedir. Ortaya konan bu yeni hedefler, arkeologların geçmişe yalnızca kendi dar çerçevelerinin içinden bakmaktan vazgeçmelerini, bu işi esas olarak insanlığın, uzman olsun ya da olmasın tüm toplumun yararlanması için yapmalarını gerektirir.

Burada son olarak, uygar dünyada gelişmekte olan yaklaşımları, birilerinin ilgisini çeker umuduyla, hiç değilse ana başlıklar olarak sıralamakla yetineceğiz:

- Kültürel miras ile çağdaş gelişme, birbirlerinin uzlaşmaz karşıtları değildir; birbirlerini tamamlamaları, zenginleştirmeleri gerekir. Biri, diğeri için feda edilemez.
- Kültürel mirasın bir bütünlük içinde, tarihi ve kültürel çevreyle bütüncül olarak ele alınması, korunması gereklidir.
- Kentler geçmişten gelen birikimin yansımasıdır; kentlere yapılan her türlü müdahale ve planlamada kentin birikimi göz önüne alınmalı ve kentsel arkeolojinin geliştirilmesine özen gösterilmelidir.
- Geçmiş dönemlerden kalan arkeolojik dolguların içerdiği bilgi hiçbir şekilde feda edilemez. Çağdaş yaşamın gelişmesi için bunlara müdahale gerektiğinde, bilginin kaybolmaması, ortaya çıkartılması ve yayınlanması için gerekli kaynak ve zaman sağlanmalıdır.
- Kültürel mirasın korunması, değerlendirilmesi, toplum yararına sunulması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında devlet uygulayıcı değil, özendirici, denetleyici ve düzenleyici olmalıdır. Sivil toplum örgütleri, yerel girişimler, meslek kuruluşları daha etkin duruma gelmelidir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi, üzerinde bulunduğumuz coğrafyanın geçmişi tüm insanlığın ortak geçmişinin bir parçası, günümüze nasıl gelindiğinin göstergesidir. Böylesine zengin bir mirasa sahip olmanın, bununla övünmek kadar getirdiği yükümlülükler de vardır. Ancak genellikle görmek istemediğimiz ya da anlayamadığımız, sorumluluğun gereği olan bu yükümlülüklerdir.

Boğulan geçmiş, Tilbes Höyük, Birecik Baraj Gölü.

Mehmet Özdoğan, Prof. Dr.
İstanbul Üniversitesi

Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri Işığında

Arkeolojinin yaşama şansı

Türkiye'de yalnızca höyük sayısı yirmi beş bindir. Bir yandan arkeoloji müzelerinin yeniden düzenlenmesi ve modernizasyonu için kaynak yaratılmakta ve çok başarılı çalışmalar yapılmakta, öte yandan bekçi sayısı yetmediği için İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin bile çok önemli galerileri ziyarete açılamamaktadır.

Hasankeyf Kalesi.

Gül Pulhan ›

Türkiye'nin de içinde yer aldığı Yakındoğu coğrafyasında arkeoloji ondokuzuncu yüzyılın başlarında Batılı gezginlerin, din bilginlerinin, alimlerin ve "varlıklı meraklıların" seyahatleri ve keşifleriyle başlamıştır. Sömürgeci yayılmanın bir uzantısı olarak da değerlendirilebilecek bu çalışmaların kısa vadedeki hedefleri British Museum, Louvre, Berlin gibi müzelerin koleksiyonlarını zenginleştirmek hatta Yakındoğu eserleri anlamında kurmaktı. Bugünün ideal kazısının olmazsa olmaz standartlarından bir hipotezi test etme, sistematik kazı yapma, cevap aranan sorulara göre veri toplama, her veri grubuna eşit derecede önem verme gibi kavramlar bu ilk çalışmalarda var olmamakla birlikte, yapılan araştırmaları dönemin beklentileri içinde yayınlamada, kamuoyunun ilgisini çekmede ve bir uzak geçmiş bilinci oluşturmada öncüydüler.

Kutsal kitaplarda adı geçen şehirleri toprak altından çıkarıp, gerçekliklerini kanıtlama hedefinden toplumların geçirdiği gelişme süreçlerini anlamaya ve açıklamaya doğru iki yüzyıl içinde uzun bir yol kateden arkeoloji disiplini bugün hem dünyada hem de Türkiye'de varlığını sürdürebilmek için mücadele vermektedir. Napolyon'dan beri Batı'nın gözbebeği olan ve taş tapınakları ile mezarları olanca görkemiyle ayakta duran Mısır'ı ve "vaadedilmiş toprakların" yeni bir siyasi meşruiyet kazanmak zorunda olduğu İsrail'i hariç tutarsak hem Avrupa'da hem de Kuzey Amerika'da Yakındoğu arkeolojisi için ayrılan kaynaklar küçülmekte, üniversitelerdeki öğretim üyelerinin sayısı azaltılmakta ve giderek daha az sayıda öğrencinin yöneldiği bu konularda sürekliliği olan bir iş bulabilmek çok zorlaşmaktadır.

Kültürel mirasının ve özellikle arkeolojik kalıntılarının zenginliği her fırsatta dile getirilen Türkiye'de ise arkeolo-

ji bir bilim dalı olarak henüz altın devrini ve takip eden gerilemeyi yaşamadığı için ilk bakışta batıdaki kaynak küçülmesi ve akademik daralma bizim için bir endişe konusu değilmiş gibi durmaktadır. Hatta, tam tersine Türkiye'de son yıllarda yeni kurulan üniversitelerde yeni arkeoloji bölümleri açılmakta, dolayısıyla arkeoloji öğrencisi ve öğretim üyesi sayısı artmaktadır. Ama her yıl sayısı artan arkeoloji mezunlarının konularında iş bulabilme şansı çok azdır. Yeni bir arkeoloji araştırma sahası olarak yaygınlaşan sualtı kazılarında görevlendirmek üzere dalgıçlık eğitimi verip özel eleman yetiştirmek isteyen Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, eğitime gönderebileceği otuz yaş altı elemanı olmadığını çaresizlikle fark etmektedir.

Yapılan kazı ve araştırma sayısının her geçen yıl arttığından arkeoloji bürokrasisinde hafifçe şikâyetle söz edilmekte, eleman yetmemesi nedeniyle yüz elli civarındaki kazı sayısı baş edilmez olarak nitelenmekte ve yeni kazılara olumlu gözle bakılmamaktadır. Oysa, sayısını tam bilememize rağmen, Türkiye'de tahmin edilen yalnızca höyük sayısı yirmi beş bindir. Bir yandan arkeoloji müzelerinin yeniden düzenlenmesi ve modernizasyonu için kaynak yaratılmakta ve çok başarılı çalışmalar yapılmakta, öte yandan bekçi sayısı yetmediği için İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin bile çok önemli galerileri ziyarete açılamamaktadır. Birbiriyle çelişkili gibi görünen bu saptamalar, Türkiye'de arkeoloji ile uğraşan herkesin bildiği ve üstesinden gelmek zorunda olduğu gerçeklerdir.

Arkeolojinin İki Temel Meselesi

Kanımca Türkiye'de arkeolojinin iki temel meselesi vardır: kaynak ve koruma. İki kelimeye indirgemeye çalıştığım bu devasa konuların birincisi arkeoloji çalışmalarının her alanında ve aşamasında karşımıza çıkan para sorunu, ikincisi ise Türkiye'nin kültürel mirasının tümüne, ama özelde konumuz olduğu için arkeolojiye yönelik tahribatla mücadele zorunluluğudur. Çok boyutlu tahribat olgusunu üç temel başlık altında özetleyebiliriz: gelişme, bilinçsizlik ve kötü niyet. "Gelişme" sözcüğünü İngilizce'de aynı kavram için kullanılan "development" kelimesinin içerdiği pozitif bakış açısı nedeniyle özellikle tercih ettim. Gelişmek, yani ekonomik üretimin ve refahın artması ve şehirleşme pek çok yıkım ve inşaat faaliyetini beraberinde getirmektedir. Bu hem kaçınılmaz, hem de kaçınılmasını istemediğimiz bir gerçektir. Türkiye'de sıklıkla büyük baraj çalışmaları nede-

Öğrenci ve Mezunların Görüşleri

Deniz Öztürk *(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Klasik Arkeoloji 3. Sınıf)*
Arkeoloji okumayı bilinçli olarak tercih etmiştim. Bu ana kadar birçok olumsuzlukla karşılaştım. Derslerin ve eğitim olanaklarının yetersizliği, Kültür Bakanlığı'nın arkeolojiye ilgisizliğine (Zeugma ve sonrasında Allianoi'un sulara gömülecek olması, ören yerlerine ve kazılara yetersiz ilgi...) okul sonrası iş olanaklarının yetersizliği de eklenince arkeoloji başlığı altında birçok olumsuzluk görebiliyor insan. Her şeye rağmen bildiğim bir şey var ki bütün olumsuzluklarına ve zorluklarına karşın bu mesleği çok seviyorum.

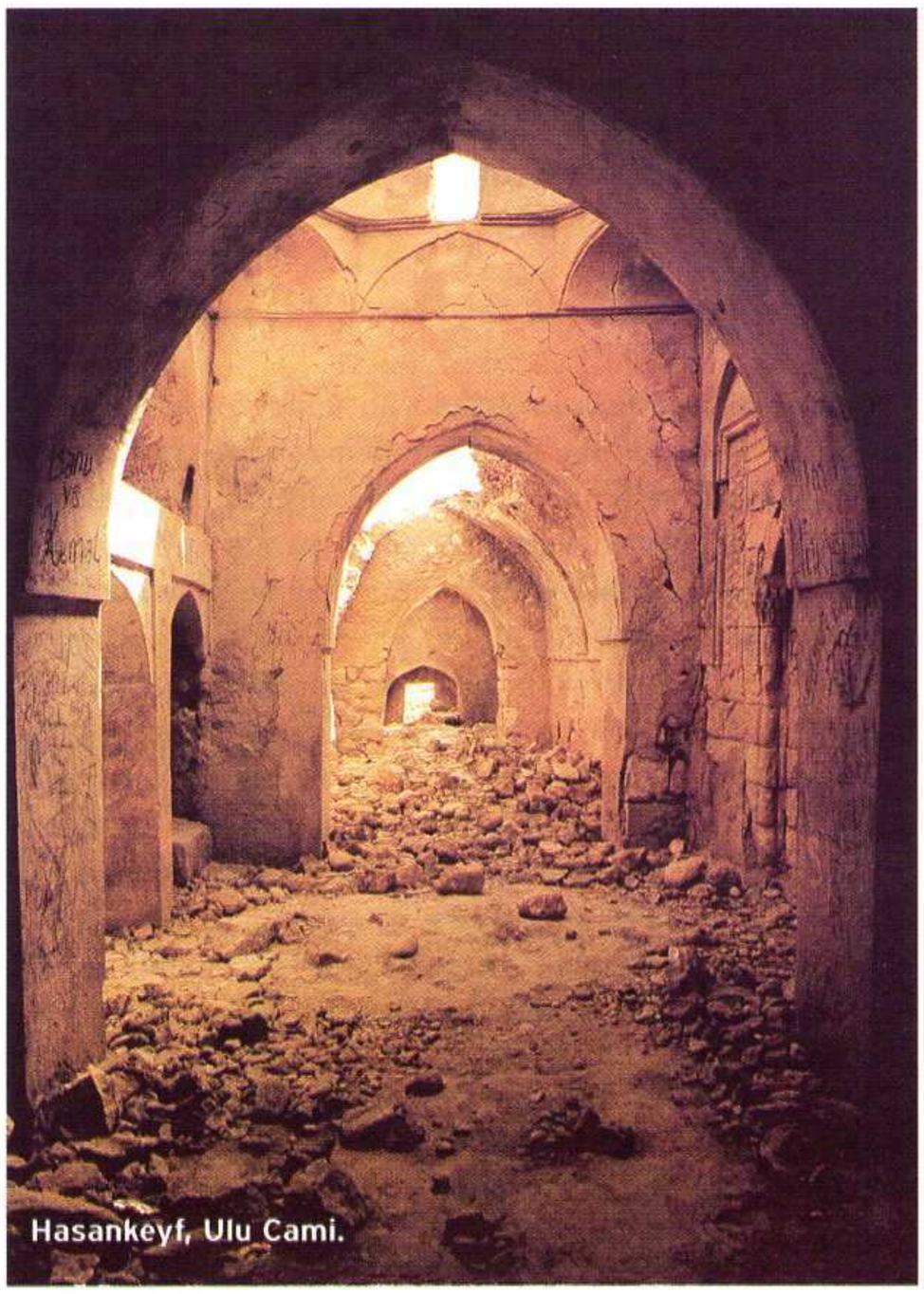
Alper Gökalp *(İstanbul Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi 3. Sınıf)*
Protohistorya'da diğer arkeoloji disiplinleriyle çoğunlukla benzer sorunları yaşıyoruz hepimiz. Yeterli kaynak bulmak çok zor, bulunanlar da genelde yabancı dillerde. Kütüphane sıkıntısı, üzerinde durulması gereken bir konu. Fakülte kitaplıkları da kapandıktan sonra artık tamamen yetersiz merkezi kütüphanelere kalıyor işimiz; bir de farklı ülkelerin ülkemizde açtıkları arkeoloji enstitülerine. Bu enstitüler, konsolosluk binalarının içinde yer aldığından kimliklerimiz alınıp üstlerimiz aranmadan bilgiye ulaşmamız mümkün değil.

Hemen hemen tüm sosyal bilimler bölümlerinde olduğu gibi, baştan yanlış konulmuş bir sistemin ezberci, sorgusuz ve bağlantı kurmaktan yoksun eğitim modeli çıkıyor karşımıza. Hoca-öğrenci ilişkisi kişiden kişiye göre değişse de, belli kalıpları kıramamış bir mesafeyle yürüyor. Gerçekten yaptığı işi seven öğretim üyeleri olmasa gelecek kaygısıyla yaşamaya mahkûm kalmış onca öğrenci, yaptıkları işin bilimsel anlamdaki önemini kavrayamadan mezun olacaklardı.

Günder Varinlioğlu *(Pennsylvania Üniv.doktora öğrencisi)*
Türkiye'de arkeoloji eğitimindeki temel sorunlardan birisi, arkeolojinin öğrencilere kalıntıları ortaya çıkarmak, betimlemek, sınıflandırmak ve tarihlendirmekten ibaret bir meslek dalı olarak öğretilmesi. Bu anlayış nedeniyle, "envanter arkeolojisi"nin ötesine geçerek, yerel ya da daha büyük ölçekli sorunları ve kavramları tanımlama ve ortaya çıkmış verileri bu sorular çerçevesinde değerlendirerek bilgiye dönüştürme aşaması nadiren gerçekleştiriliyor. İkinci bir sorun, eğitimde arkeoloji teorisi ve yöntemlerindeki gelişmelere yer verilmemesi. Türkiye'de ne yazık ki hâlâ 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başındaki yaklaşımlar, yöntemler ve tanımlar hüküm sürmekte. Arkeolojik araştırmalara bilgisayar temelli teknik gereçlerin girmiş olması da bizi aldatmasın yaklaşımı değişmedikçe, "arkeolojinin amacı nedir" sorusu, uluslararası bilim dünyasında bu konuda yapılan tartışmaları izleyen öğretim üyeleri tarafından irdelenip öğrencilere aktarılmadıkça, Türkiye'de arkeoloji eğitiminin içinde bulunduğu durağanlıktan kurtulması zor.

Banu Çorbacıoğlu *(Arkeolog)*
Ege Üniversitesi Klasik Arkeoloji bölümünden 3 sene önce mezun oldum. Şu anda, babama ait eczanede çalışmaktayım. İçimde her zaman ukte kalan mesleğimden gittikçe uzaklaştığımı hissettiğim bu sene, yüksek lisansa girmeye karar verdim. Bunun için dil bilgimi ilerletmem gerekiyordu. Fakat İngiltere'ye giderek İngilizcemi ilerletmek arzum vize alamamam yüzünden yarım kaldı. Zira arkeoloji bölümünü bitirip üç senedir mesleğim dışında bir iş yapıyor olmam, ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal zorluk ve sıkıntı halinin konsolosluk yetkililerine verdiği güvensizlik durumu, benim yüksek lisans yapma isteğimi de engellemiş oldu.

Arkeolojinin yaşama şansı

Hasankeyf, Ulu Cami.

niyle gündeme gelen bu olgu aslında bütün dünyanın sorunudur ve bugünü inşa etmekle geçmişi yok etmemek arasında yapılan tercihler, kurulan dengeler, bulunan ve bulunacak olan çözüm yolları arkeologların temel düşünsel faaliyetleri arasındadır ve artarak da böyle olacaktır.

Tahribatın ikinci nedeni bilinçsizliktir. Bu ikinci tür tahribatın boyutu ülkelerin eğitim düzeyine, topraklarındaki tarihin maddi kalıntılarıyla aralarında kurdukları ilişki ve onu sahiplenme derecelerine, ülkedeki yasa ve yaptırımların gücüne ve insanların vicdanına göre değişmektedir. Türkiye bu ikinci tür arkeolojik tahribattan da nasibini fazlasıyla almaktadır. Köylerdeki tarım, ev yapma ve toprak çekme faaliyetleri bu çeşit tahribata fazlasıyla neden olmaktadır. Anadolu'da pek çok köy eski yerleşmelerin üstüne veya çok yakınına kurulmuştur. Buralarda yaşayan insanlar günlük hayatlarını sürdürürken, çoğu zaman istemeden, arkeolojik kalıntıları tahrip etmektedir. Ama kilisedeki resimlerin üstüne isim kazımak, bir ören yerini gezerken duvarların üstünde yürümek ya da binyılların izini ve ipuçlarını taşıyan yerleşme isimlerini Türkçe değil diye değiştirip geçmişle bağlarını kopartmak da bilinçsiz tahribatın kapsamındadır. Bu tür tahribatı önlemek belki de en zorudur ve hem uzun vadeli, hem de çok kapsamlı bir çabayı gerektirmektedir.

"Kötü niyet" başlığı altında topladığım tahribat türü, aslında yasal olarak da suç kapsamına giren eski eser kaçakçılığı amacıyla yapılan kazılardır. Şahısların ya da kurumların yasal ya da yasal olmayan koleksiyonlarına eser kazandırmak amacıyla yapılan bu kazılar varlıkları bilimsel olarak bilinen ve bilinmeyen arkeolojik yerleşmelere büyük zarar vermekte ve eserleri kontekstini yok ederek toprak üstüne çıkardığı için bütün bilimsel veriyi yok etmektedir. Büyük kazançların elde edilmesi ve hem yurtiçinde hem de yurtdışında talepkâr bir piyasanın varlığı bu tür tahribatı çok yoğunlaştırmıştır. Yasal düzenlemeler çerçevesinde meşru olarak var olan ama mantık sınırları içinde açıklamakta zorlandığım "definecilik" faaliyetleri de bu tahribatı katlamaktadır. Zaten kaçakçılık ile definecilik arasındaki sınırı çizmek de çok zordur.

Toplumun Ulaşabildiği Bilgi

Yukarıda özetlemeye çalıştığım sorunların ve bilinçlenmetahribat sarmalının kırılmasında en etkili yolun arkeoloji bilgisinin yaygınlaştırılması olduğuna inanıyorum. Geçmişinde var olmuş uygarlıklarıyla sık sık övündüğümüz Türkiye'nin bugün yaşayan halkının bu bilgiye ulaşabilmesi lazımdır. Uzman olmayan kişiler geçmişle ve arkeolojik bilgiyle anlayabildikleri ve bugünle ilişki kurabildikleri oranda ilgilenirler. Kitap, ders, film, televizyon, müzeler ve geziler bu amaca hizmet etmek için kullanılabilir. Arkeoloji, tarih, müze gibi kavramların ulaşılmaz, sıkıcı olmaktan çıkıp günlük yaşamın bir parçası haline gelmesi insanların çocukluklarından itibaren bunlara aşina olmasına bağlıdır. İlk ya da ortaöğretimde Anadolu uygarlıklarını ana hatlarıyla anlatan bir ders turizm dersinden çok daha faydalı olabilir. Standart bir programı hazırlanabilecek olan bu ders arkeoloji bölümü mezunları ya da başarılı son sınıf öğrencileri tarafından gerekirse gönüllü olarak verilebilir. Müzelere açıklamalı geziler düzenlenebilir, ören yerlerine yakın olan yerlerde arkeolojik yerleşmeler gezilerek anlatılabilir.

Türkiye arkeolojisini yeni bilgilerle anlatan genel, sentez yapan, fotoğraflı, haritalı kitaplara uzman olan ve olmayan herkesin ihtiyacı vardır. Sayıları son yıllarda artan arkeolojik rehber kitapların yanı sıra kapsamlı bir ansiklopedik arkeoloji sözlüğü bu amaca hizmet edebilir. Arkeoloji belgeselleri hem eğitim de hem de televizyonda başarıyla kullanılabilir. Müzenin bir kültür kurumu mu yoksa hoş vakit geçirip alışveriş etme alternatifi mi olduğu tartışması pek çok dünya müzesinin gündemini zorlayan bir konu olmakla birlikte Türkiye müzeleri bu tartışmanın çok uzağındadır. Tam tersine müzeler açık oldukları saatleri uzatmaktan tematik, farklı sergiler düzenlemeye, hediyelik eşya satmaktan konferans düzenlemeye kadar geniş bir yelpazede aktif olarak kendilerini çekici hale getirmek zorundadırlar. Bu çabaların her biri sonunda mali olarak kendi kendini finanse eder hale gelmekte ve bilimsel araştırmalar ve yayınlar için de kaynak yaratmaktadır. Arkeoloji turizmi ise (birçok bilim insanınca zararlı görülse de) arkeoloji disiplininin ayakta kalmasına ve gelişmesine en çok hizmet edecek olan sahadır. Doğru bilgi yaygınlaştırıldığı oranda arkeoloji uzak, fantezi bir bilim dalı olmaktan çıkacak geçmişimizi, bugünümüzü ve kültürlerin sürekliliğini ortaya koyacaktır. Türkiye'de arkeoloji ile uğraşan bilim insanları bilgi üretmek kadar bunu ulaşılabilir kılmaktan ve yaygınlaştırmaktan da sorumlu olmalıdırlar.

Gül Pulhan, Dr.

Kültürel değerlerin tahribatı

■ Geçmişi bilmeden geleceğe bakmanın mümkün olmadığı günümüzde, ancak zengin bir kültürel birikime sahip çıkanlar geleceğini kurabilecektir.

Oğuz Tanındı ›

Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-TAY Projesi, 9 yıldır, Anadolu ve Trakya'da tespit edilmiş tüm arkeolojik yerleşmelerin envanterini oluşturmakta; 1800'lü yılların başından günümüze kadar gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmekte olan kazı ve araştırmalara dayanan bu çalışma, dağınık verileri toplayarak, bilgiyi ulaşılabilir ve güncel kılmaktadır. Projenin ilk aşamasında, eldeki tüm veriler, ilk çağlardan günümüze kadar kronolojik olarak derlenip sınıflandırılarak, arkeolojik yerleşmelerin ayrıntılı dökümleri, basılı ortamda-güncellenebilir klasörlerde toplanarak yayınlanmakta; aynı veri havuzu TAY Projesi'nin internet sitesinden de (http://tayproject.org) bilim dünyasının, tarih, arkeoloji öğrencilerinin ve kültür emanetlerine sahip çıkan tüm kesimlerin kullanımına sunulmaktadır.

TAY Projesi, 2000 yılında başlattığı ve 1. aşaması dört yıl sürecek olan, projenin 4. ayağı TAYEx (TAY Keşif Gezisi / TAY Expedition) ile, bir yandan tüm yerleşmelerin uzaysal konumları, boyut bilgileri ve yerleşme düzeni içerisindeki yerlerini vd. saptarken, diğer yandan da günümüzde oluşan tahribatın izini sürmekte ve bunları kamuoyu ile paylaşmaktadır. TAYEx kapsamı içerisinde, 2000-01 yıllarında Marmara, Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Paleolitik dönemden İlk Tunç Çağı'nın sonuna kadar olan yerleşim yerleri taranmış; 2002-03 yıllarında ise İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin araştırılması planlanmıştır.

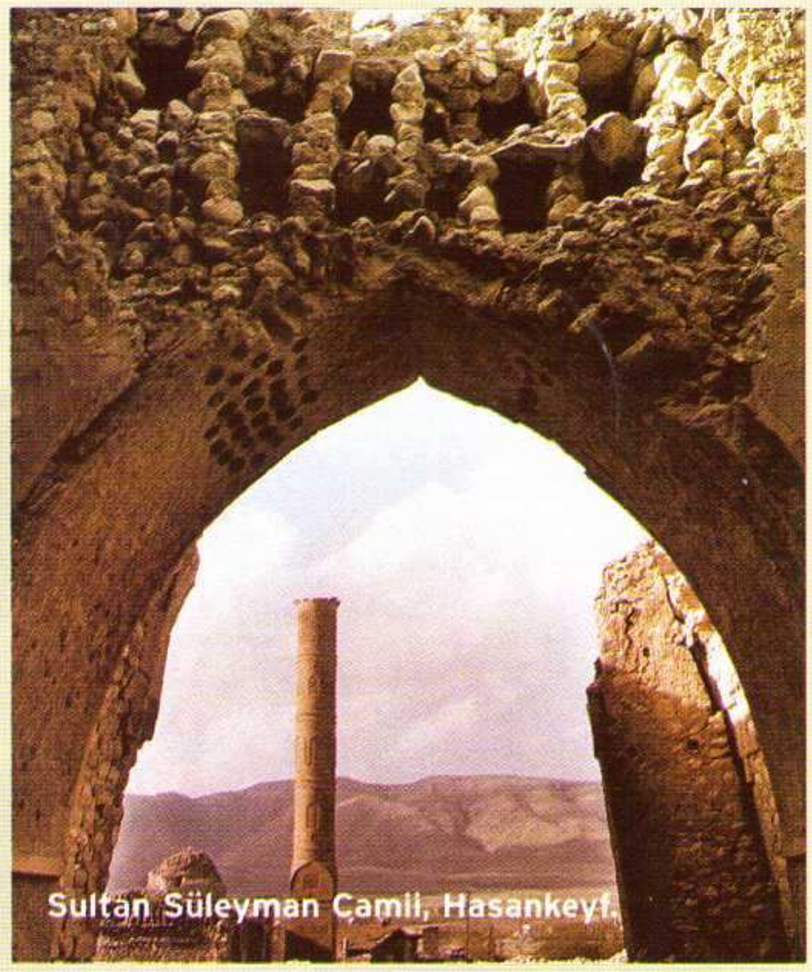
Bu ilk iki yıl boyunca yapılan arazi çalışmaları, arkeolojik yerleşmeler üzerinde yapılan tahribatın boyutunun vardığı noktayı, ülkemizdeki kültürel değerlerin bir bir yok oluşunu açıkça ortaya koymuştur. Tahribatın, bugüne kadar sanıldığının tersine, yoğun olarak tarımsal faaliyetlerden kaynaklandığı; yapılaşma, definecilik/kaçak kazı, maden/ocak, yol ve baraj yapımının da bu tahribatın oluşmasında ana etkenlerden bazıları olduğu saptanmıştır.

Bu konuda araştırma deneyimlerimizden ve gözlemlerimizden yola çıkarak birkaç noktayı belirtmekte yarar var:

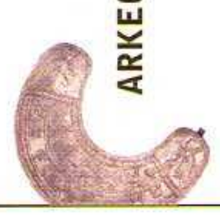
- Bilinen ve görülür büyülükteki kimi höyüklerin bile tescilli olmadığı tespit edilmiştir.
- Tescil edilmiş kimi yerleşmeler, korumaya yönelik hiçbir önlem alınmayışından dolayı tahribata açık duruma gelmiş, bazı yerleşme yerlerinin de tescil değeri düşürülerek yapılaşmanın önü açılmıştır. Aynı zamanda kazısı bitmiş yerleşmelerin korunmaması, defineci tahribatını kolaylaştırmaktadır.
- Bu yerleşmeler üzerinde/yakınında süren tüm faaliyetler, kültürel varlıkların ayrılmaz bir parçası olan bitki ve hayvan dünyası gibi doğal varlıkları da hızlı biçimde yok etmektedir.
- Ülkemizde kültür, yerel yönetimler, bayındırlık, köy hizmetleri ve tarımla İlgili devlet birimleri arasında, kültürel emanetlerin korunmasına ilişkin koordinasyonun bulunmaması ana sorunlardan biridir.
- Buradaki önemli noktalardan birisi de, korumacılık anlayışının, bazı çevrelerce, bilinen birkaç anıt ve ören yerinin ya da belirli bir yapılaşma türüne bağlı olan bir grup yerleşmenin kurtarılması olarak aksettirilmesi ve kamuoyunda da böyle kabul görmesidir. Oysa höyük, mağara gibi tarihöncesi çağlara ait, görselliği fazla olmayan değerler, en az toprak üstü ve daha geç dönem kalıntıları kadar kültürel öneme sahiptir. Türkiye'de kültürel emanetlere, arkeolojik kalıntılara yönelik tahribat, belirli bir bölgeye ya da yapılaşma türüne has değil, yaygın, yoğun ve süreklidir.

Bir daha ele geçemeyecek ve yerine konamayacak bu emanetler için, bugünden itibaren, herkes tarafından acil önlemler geliştirilmeli ve alınmalıdır (Bu konudaki önerilerimiz her yıl yayımlanan Tahribat Raporlarında ve internet sitesinde [http://tayproject.org/rapor.html] yer almaktadır). TAY Keşif Gezisi, belgeleyerek geçmişin durumunu saptamak üzere çalışmalarını sürdürmektedir; izlenimlerini, gözlemlerini, önerilerini, yapıcı çalışmalara zemin hazırlamak amacıyla her kesime duyurarak paylaşmayı görev addetmektedir.

TAY Projesi'nin başlangıcında ortaya attığı ve bugüne dek uyguladığı "yaygın/dağıtık ağ içerisinde paylaşılabilen, kolay ulaşılabilir ve müdahele edilebilen bilgi" yaklaşımı, kültür emanetleri konusunda tüm kesimlerin ortak görüşü olan eğitimin ilk, önemli ve vazgeçilmez etabıdır. Bu yaklaşım, arazi çalışmalarımızın ilk aşamalarında da doğrulanmış, bilim üreten kurumların halktan kopuk olduğu, üretilen bilginin kamuoyuna yeterince aktarılmadığı gerçeği birçok yerde karşımıza çıkmıştır. Projenin yarattığı verihavuzu, basılı ve elektronik yayın standartları bu sorunun çözümüne, Türkiye kültür envanterinin oluşturulma çalışmalarına öncü olmuş, katkıda bulunmaktadır. TAY Projesi, içinde bilimselliği, eğiticiliği, katılımcılığı, paylaşımcılığı barındıran çok yönlü bir çalışmadır. Burada sunulan ise bu bütünün yalnızca bir parçasını, ancak sonuçları açısından oldukça karanlık bir parçasını oluşturmaktadır. Yapılan ve bundan sonra da yapılacak olan, bu karanlığa çözüm üretmenin yollarını aramaktır.

Sultan Süleyman Camii, Hasankeyf

‹ *Oğuz Tanındı*
İstanbul Üniversitesi

ILISU VE KARKAMIŞ BARAJ BÖLGELERİNDE

Kurtarılmaya çalışılan geçmiş

1980'li yıllarda ivme kazanan tarımda modernleşme, kentleşme ve altyapı yatırımlarının GAP bölgesinde kültür varlıklarına olan yıkıcı etkilerini 1990'lı yıllarda çarpıcı şekilde izledik. Güneydoğu Anadolu'nun uygarlık tarihi içindeki önemine karşılık, buradaki kültür varlıklarının çok yetersiz belgelenmiş olmaları nedeniyle modernleşme sürecinde her gün neleri yitirdiğimizi bilemediğimiz ortamda kültür mirasının kötü yönetimiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Numan Tuna ›

Karkamış ve Ilısu Barajları göl alanlarında ilk belirlemelere göre, doğrudan ve dolaylı etkilenecek 250 arkeolojik yerleşim yeri saptanmıştır. Proje çalışmaları başladığında Karkamış Baraj Gölü altında kalacak bölümde bilinen arkeolojik yerleşim yerlerinden önemli olan 16 merkezde kurtarma kazılarının sürdürülmesi için iki yıl gibi bir süre kalmış olduğu bilinmekteydi. Bu durum göz önüne alınarak, projede yer alan uluslararası ekiplerin 2001 yılına kadar söz konusu bölgede faaliyetlerini yoğunlaştırmaları, daha sonra ise daha çok Ilısu baraj bölgesindeki merkezlerde çalışmaları planlanmıştır. Projenin başladığı dönemde DSİ tarafından uluslararası kredi kuruluşlarıyla görüşmelerin sürdürüldüğü ortamda Ilısu bölgesinde baraj gölünün su tutmaya başlamasına 8-10 yıllık bir sürenin bulunduğu göz önüne alınarak çalışmalara başlanmıştır. Bu dönem içinde anıt-kent Hasankeyf de dahil olmak üzere, bilinen 30 kadar önemli arkeolojik merkezde arkeolojik kazılar, diğerlerinde ayrıntılı araştırma ve sondaj çalışmaları yapılması öngörülmüştür.

Akarçay Tepe Neolitik mimari.

Arkeolojik kültür varlıklarının korunmasında ilk aşama olan koruyucu envanter çalışmalarının, bu kültür mirası için alınacak önlemlerde olduğu kadar, insanlık tarihinin anlaşılmasında gerekli bilgilerin elde edilmesi için de yapılması gerekli olduğu düşünülmüştür. Proje yönetimi tarafından arkeolojik kurtarma çalışmalarında izlenecek strateji için gerekli kültür envanteri çalışmaları, ilk aşamada başlatılmış ve her yıl da güncellenmiştir. Bunun için, Dr. G. Algaze başkanlığında 1988-90 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının ön-sonuçları ile ilgili yayınlar GIS destekli kültür envanteri çalışmalarında temel veri olarak kullanılmıştır. Söz konusu yayınlardaki önemli bilgi eksiklikleri (yüzey buluntularının dönemi, büyüklüğü vb.) 1998-99 tarihlerinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında giderilmeye çalışılmış, özellikle buluntu alanlarının konumları ve dağılımları hakkında yeni veriler derlenerek kültür envanteri çalışmalarının genel yapısı için altlık oluşturulmuştur. Bu çalışmalar 2000-2001 yılı faaliyetleri içinde de yer almış, koruyucu envanter veritabanı sürekli olarak güncellenmiştir.

Proje kapsamında Karkamış Baraj Gölü alanında 2001 yılı itibarıyla kazı sayısı azalmış, ancak, kazısı devam eden merkezlerde özellikle Teleilat, Seraga Höyük ve Zeytinlibahçe merkezlerinde uzun bir çalışma sezonu ile sonuçlar verimli olmuştur. Karkamış Barajı 1999 yılı sonu itibarıyla su tutmaya başladığından ilk aşamada Harabebezikan Höyük'ün tamamı, Seraga Höyük'ün ise alt kültür katmanları su altında kalmıştı. Önümüzdeki çalışma mevsimine kadar, Karkamış Barajı'nın sedde yapımının Aralık 2002 tarihine ertelenmesi söz konusu olduğundan, Seraga Höyük üst katmanlarıyla diğer merkezlerin önemli bölümlerinde kurtarma kazıları ve arkeolojik belgeleme çalışmalarının sürdürülmesi mümkün olacaktır.

Yeni Bir Neolitik Mekân: Teleilat

Karkamış bölgesinde Anadolu arkeolojisi açısından önemli sonuçlar elde edilmiştir; özellikle Teleilat Höyük ve Akarçay Tepe merkezlerinde belirgin mimarisi ile açığa çıkarılan Akeramik Neolitik kültür katmanları Mezopotamya-Anadolu ilişkilerini daha anlaşılır kılmıştır. 4000 m^2'lik bölümü kazılan Teleilat Höyük'ün İÖ 8. binyıl- İÖ 5500 arası Neolitik dönemin bütün evreleriyle temsil edilen büyük bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmıştır. Neolitik yerleşimin üzerine oturan Demir Çağları başlarına ait Assur ve Pers dönemi sarayları Anadolu'da bilinen en iyi korunmuş mimarisi ve diğer kültür verileriyle bölgenin az bilinen dönemlerini aydınlatmıştır.

Bölgenin en önemli merkezlerinden biri olan Zeytinlibahçe Höyük'te Geç Uruk-Erken Tunç Çağı I tabakalaşması ile bölgede Uruk yayılımının anlaşılması açısından ilginç veriler ele geçmiş, ETÇ I dönemi kent planı elde edilmiştir. Höyüğün zirvesini oluşturan konik tepede ise Erken Demir Çağı'nda bölgeye özgü toplu gömünün yapıldığı anıtsal tümülüs kazısına devam edilmiştir. Hemen bitişikte yer alan Fıstıklı Höyük'te küçük boyutlu Halaf dönemi yerleşimine ait verilerin değerlendirilmesi için daha çok malzeme çalışması yapılmıştır. Gre Vrike'de ise, Erken Bronz dönemine ait 35x55 m. boyutlarında kerpiç döşeme ve teraslardan oluşan anıtsal yapının atalar kültünün kutsandığı bir kompleks olduğu anlaşılmıştır.

Astarte figürinleri-Akarçay Höyük.

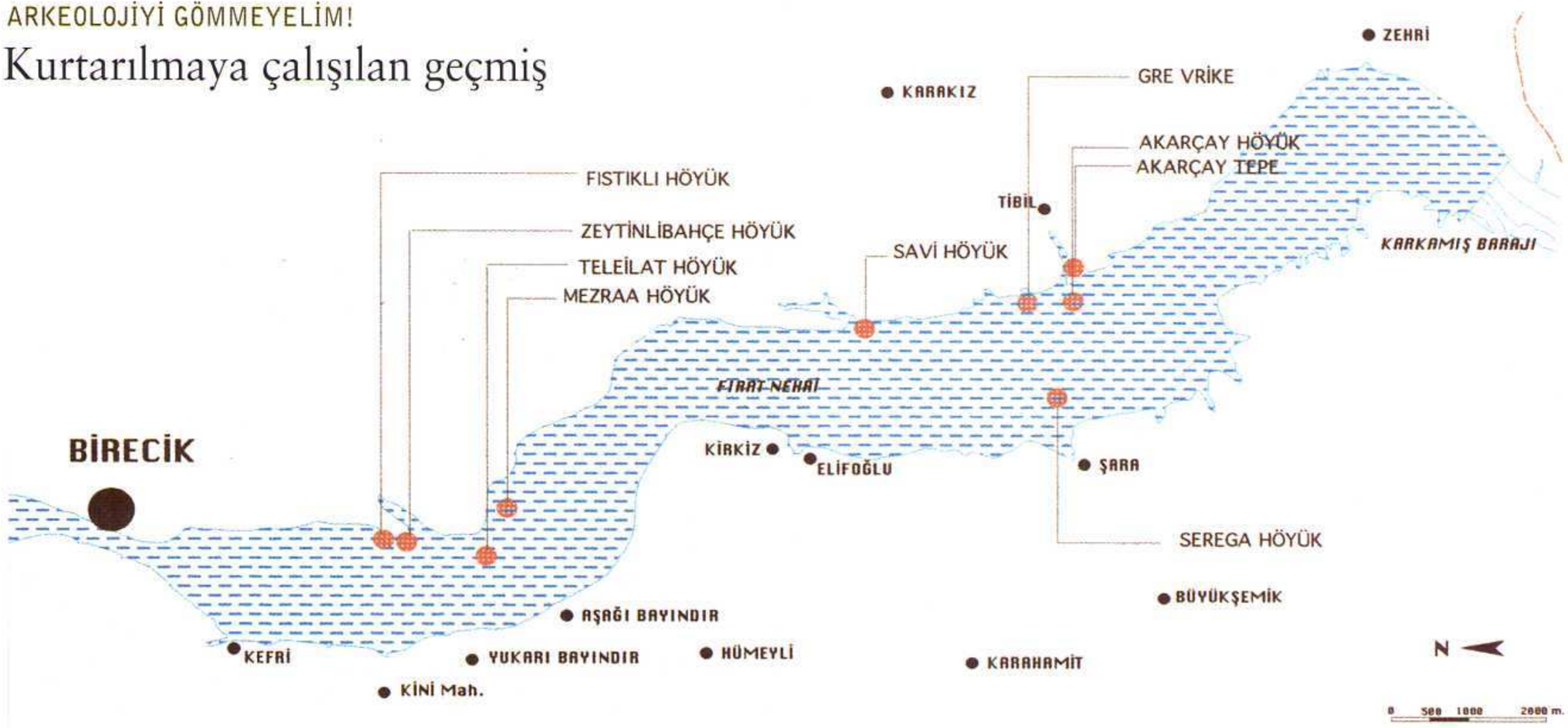
Seraga Höyük'te, 1999 yılı sonu itibarıyla Kalkolitik ve Erken Bronz Çağı yapı katları belgelenemeden sular altında kaldığından, özellikle Orta Bronz Çağı savunma duvarları ve Geç Bronz Çağı kutsal yapı kompleksi geniş açmalarla çalışılmış, batı açmalarında Fırat sellerinin neden olduğu tabakalar incelenmiştir. Ayrıca, Hellenistik-Roma Çağı katmanlarının kazılarına devam edilmiştir.

Ilısu baraj havzasında önceki yıllarda Hasankeyf, Salat Tepe, Gre Dimse, Ziyarettepe, Kenantepe, Giricano, Müslümantepe, Aşağı Salat ve Kortik Tepe merkezlerinde başlatılan arkeolojik kazı ve araştırmalara ek olarak, 2001 yılı için öngörüldüğü gibi Hakemi Use Tepe, Kavuşan Tepe gibi yeni merkezlerde de çalışılmıştır. Ayrıca, Ilısu baraj alanında arkeolojik yüzey araştırmalarına devam edilmiş, paleolitik yüzey araştırması alt-projesine de başlanmıştır. Paleolitik yüzey araştırmaları, Diyarbakır ili, Bismil ilçesi ile Bat-

Projeye Katılanlar

1990'lı yıllarda GAP kapsamında yapım sürecine giren Karkamış ve Ilısu baraj projeleri etkilenme alanlarında kalan kültür varlıklarının kurtarılması amacıyla 22 Temmuz 1998 tarihinde Kültür Bakanlığı, Devlet Su İşleri ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi arasında imzalanan protokol çerçevesinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (ODTÜ TAÇDAM) yönetiminde "Ilısu ve Karkamış Baraj Alanlarında Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi" çalışmalarına başlanmıştır. Projeye Türkiye'den İstanbul, Ankara, Hacettepe, Bilkent, Anadolu, Ege ve Dicle Üniversiteleri'nin yanı sıra, yurtdışından Binghampton, Utah, Akron, Münster, Münih ve Roma Üniversiteleri ile Türkiye ve yurtdışında faaliyet gösteren Praha Oriental Institute, Amerikan İlmi Araştırmalar Enstitüsü (ARIT), Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü gibi bilim kurumlarından kısa zamanda geniş bir katılım sağlanmıştır.

Kurtarılmaya çalışılan geçmiş

Karkamış baraj alanı ve 2001 yılında çalışılan arkeolojik merkezler.

man ili arasında kalan ve Dicle nehrinin kuzey kıyısını oluşturan yaklaşık 150 km²'lik bir alanı kapsamıştır. Yoğun taranan bu bölgede toplam 19 adet Paleolitik dönem buluntu yeri saptanmıştır. Buluntu yerlerinin büyük bir kısmı tekno-tipolojik olarak Alt Paleolitik, az bir kısmı da Orta Paleolitik dönemin tipik buluntularını vermiştir. 2001 yılında başlatılan kazılardan Hakemi Use Tepe'de İslami ve Yeni Assur tabakaları altında Kalkolitik ve Neolitik yapılaşmaya ulaşılmış, Kavuşan Höyük kazılarında ise Yeni Assur ve İÖ II. binyıl tabakasından sonra olasılıkla İÖ III. binyıl tabakası da ele geçmiştir.

GAP Bölgesi kapsamında baraj projelerinin arkeolojik kültür varlıkları için yarattığı tehlikelere karşılık bu projelerin bütçesinden sağlanan kaynaklarla Baraj Gölleri ve etki alanlarında arkeolojik kazı ve araştırmaların yapılması olanaklı duruma gelmiştir.

Assur metinlerinde Tushan ismi ile anıldığı bilinen Ilısu baraj alanında en önemli merkezlerden Ziyaret Tepe, Aşağı Şehir kesiminde büyük bir eve ait kalıntılar kazılmış ve küçük bir saraya ait 15 m. uzunluğunda siyah-beyaz mozaikli duvarlar ortaya çıkmıştır. Yukarı şehirde ise Assur dönemine verilen, çakıl taşlarından oluşan avlusu ve kerpiç duvarları olan halkın kullandığı bir yapı kalıntısı ele geçmiştir. Basamaklı açmalarla kazılan bu bölümde stratigrafik açıdan en üstte Yeni Assur, hemen altta Orta Assur tabakası yer almakta olup, en altta Mitanni dönemine ait (İlk Tunç Çağı) izler bulunmuştur.

Bölgede bir diğer önemli merkez olan Kenan Tepe'de yapılan kazılarda höyüğün Erken Obeid döneminden itibaren iskân edilmiş olduğu ve bu dönemde (Geç Kalkolitik) önemli bir merkez olarak yakın çevresine egemen olduğu anlaşılmıştır. Höyüğün Erken Tunç Çağı'nda önemli endüstriyel faaliyetlere sahip olduğu, Aşağı Şehir'de yapılan üretim faaliyetlerinin Yukarı Şehir'deki konut alanlarından farklılaştığı görülmüştür.

Daha küçük boyutlu Giri Cano Höyük'te ise, en üst kısmında Bizans dönemi mezarları ve bu kısmın hemen altında Demir Çağı'na ait çoğunlukla tahrip olmuş tabakalar yer almaktadır. Demir Çağı'nı takip eden Orta Assur tabakasında ise, iyi korunmuş tabanlar ve bu tabakanın erken safhaları basamaklı açmalarla ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün batı bölümünde ise, bir önceki yıl açığa çıkarılan çivi yazılı tabletlerden belgelenen "Ahuni"ye ait olan çiftliğin devamı açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Salat Tepe çalışmalarında gerçekleştirilen uzun basamaklı açma ile höyüğün stratigrafisi elde edilmiştir: En üst bölümde Assur sur duvarı ele geçmiştir; bu duvar 2,5 m. kalınlığında ve 25 m. aşağı doğru devam etmektedir. Kerpiç dolgu zemine sahip bu yapılanma bir Assur kalesinin duvarı olmalıdır. Höyükte İÖ IV. ve V. binyıldan itibaren, Geç Obeid ve Geç Tunç tabakalaşmasına ulaşılmıştır. Ayrıca, güneyde höyüğün etek kesiminde Geç Obeid ve Halaf dönemleri kil dolgusu ile bol miktarda Kalkolitik malzeme de ele geçmiştir.

Aşağı Salat'ta nekropol ve doğu sektöründe gerçekleştirilen kazılarda, höyüğün Kalkolitik ve Erken Bronz I dönemlerinde sürekli yerleşim görmüş olduğu, daha sonra Demir Çağı'na kadar su taşkını sonucu terk edildiği anlaşılmıştır.

Müslüman Tepe kazıları, tepe ve mezarlık alanı olmak üzere iki farklı alanda 2000 yılından beri sürdürülmektedir; Tepe'de ortaçağ yapı katının Geç Assur tabakasının blokajı içine yapılmış olduğu saptanmıştır. Burada Geç Assur tabakası ortaçağ tahribatından arındırılarak, tabana kadar açığa çıkarılmıştır. Nekropol alanında ise, İÖ III. binyıla ait gömütler zengin armağanları ile ele geçmiştir. Burada, İÖ III. binyıl mezar seviyesinin altından İÖ IV. binyıl sonuna ait (Kalkolitik Çağ) Geç Uruk yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Buna göre, alanın İÖ IV. binyılda iskân edildiği, İÖ III. binyılda ise, buradaki iskân alanı terk edilerek höyükte devam edilip merkezileştiği anlaşılmaktadır.

Kortik Tepe'nin ise, Ilısu baraj bölgesinin en Erken Neolitik dönemine ışık tutacak nitelikte bir merkez olduğu anlaşılmıştır. 2001 yılında ele geçen bulgular Güneydoğu Anadolu ve yakındoğu arkeolojisi Neolitik dönemine önemli katkılar

getirmiştir. Yerleşik düzene geçişin ilk aşaması olan Neolitik dönem Kortik Tepe'sinde sadece gündelik gereksinmeleri karşılamaya yönelik yapılanmaların olmadığı, dinsel, sosyal ve kültürel amaçlı yapılanma ve organizasyonların da gerçekleştiği anlaşılmıştır. Sanatsal kaygılarla biçimlendirilmiş eserlerin ele geçtiği Kortik Tepe'de –çağdaşı merkezlerle karşılaştırıldığında– daha ileri ve gelişkin bir kültürün merkezi olduğu görülmektedir. Özellikle sürtme taş yöntemiyle üretilmiş ve sanat değeri yüksek eserler Yakındoğu konteksi içinde eşsiz örnekler arasında yer almaktadır.

Hasankeyf

Hasankeyf'teki kazı ve kurtarma çalışmaları, önceki yıllarda başlatılan sektörlerle beraber 2001 yılında toplam 6 sektörde sürdürülmüştür: Merkezi kazı alanında han ve mescit önü; Süleyman Camii kuzeybatı bitişiğindeki anıtsal bina kalıntısı (Zaviye?); Koç ve Süleyman Camileri arası; Kızlar Camii güneyindeki küçük külliye; Salahiye bahçelerindeki kalıntılar; kentin kuzeyinde, Dicle kıyısında "Cami-i Mardinike" denilen anıtsal kalıntı kazılarak açılmış ve havuzlu meydan ve avlular, kanallı caddeler, anıtsal revak ve hücreler, blok taş döşeli avlular, seramik fırın ve atölyeleri, çini ve alçı kabartma bezemeli büyük bir saray yapısı gün ışığına çıkarılmıştır.

Prof. Dr. Oluş Arık tarafından yürütülen "Aşağı Şehir" kazılarında, Kızlar Camii güneyindeki kalıntı tümseğinde girişilen kazı sonucunda, küçüklü büyüklü külliyeler bulunduğunu gösteren bir harabe ortaya çıkarılmıştır. Oluş Arık'ın değerlendirmesine göre, "küçük bir mescit, türbe, anıtsal ön-avlu ve ek binalardan oluşan bu külliye aynı zamanda, bir cami-türbe tipinin Artuklulardan sonra 'şablon' gibi tekrarlanarak 'bölge özelliği' oluşturduğuna da örnektir."

Hasankeyf'te 1986 yılından beri kazıları sürdürülen "merkezi kazı alanı"nda ortaya çıkan 6 büyük yapının ilişkileri açıklık kazanmaya başlamıştır. Burada, ilk yıllarda ortaya çıkan ortası kanallı caddenin boydan boya devam ettiği belirlenmiştir; mescit-han-Koç Camii önüne rastlayan bölümde belki de daha eski bir anıtsal avludan dönüştürülen, havuzlu bir meydan gün ışığına çıkarılmıştır.

1980'li yıllarda ivme kazanan tarımda modernleşme, kentleşme ve altyapı yatırımlarının GAP bölgesinde kültür varlıklarına olan yıkıcı etkilerini 1990'lı yıllarda çarpıcı şekilde izledik. Güneydoğu Anadolu'nun uygarlık tarihi içindeki önemine karşılık, buradaki kültür varlıklarının çok yetersiz belgelenmiş olmaları nedeniyle modernleşme sürecinde her gün neleri yitirdiğimizi bilemediğimiz ortamda kültür mirasının kötü yönetimi ile karşı karşıya kalınmaktadır. 1980'li yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalarda saptanan arkeolojik alanların 1990'lı yılların sonlarında özellikle Birecik ve Bismil ilçeleri itibarıyla % 30 kadar bölümünün tahrip olduğu görülmüştür. Aynı şekilde, anıtsal kent Hasankeyf sit alanında da yeterli kaynak ve proje yönetimi sağlanamadığından Yukarı Şehir'in alt kapısı çökmüş, uluslararası ilgi sonucu Yukarı Şehir kalıntıları insan etkisiyle tahrip olmaya başlamıştır.

GAP bölgesi kapsamında baraj projelerinin arkeolojik kültür varlıkları için yarattığı tehlikelere karşılık bu projelerin bütçesinden sağlanan kaynaklar ile baraj gölleri ve etki alanlarında arkeolojik kazı ve araştırmaların yapılması olanaklı duruma gelmiştir. Böylece, etkilenme bölgesinde arkeolojik kültür varlıklarının yüzey araştırmaları ve kazılar

Ziyaret Tepe kazıları, 2001.

ile belgelenmesi ve kurtarılması çalışmaları ivedi olarak başlatılabilmiştir. Dolayısıyla, 1992 yılında Malta'da aralarında Türkiye'nin de bulunduğu üye ülkelerce imzalanan "Avrupa Arkeolojik Kültür Mirasını Koruma Sözleşmesi" hükümlerinde yer alan bütünleşik koruma yaklaşımına göre, kamu yararı bulunan büyük projelerin uygulanmasında her türlü kültür varlığını belgeleyerek koruma ilkesi göz önüne alınarak, sürdürülebilir gelişme sağlanabilmektedir.

Numan Tuna, Prof. Dr.
ODTÜ

Kaynakça

Salvage Project of the Archaelogical Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs, Activities in 1998, Derl. N. Tuna ve J.Öztürk, ODTÜ TAÇDAM, Ankara, 1999.
Salvage Project of the Archaelogical Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs, Activities in 1999, Derl. N. Tuna, J.Öztürk, J. Velibeyoğlu, ODTÜ TAÇDAM, Ankara, 2001.
Salvage Project of the Archaelogical Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs, Activities in 2000, Derl. N. Tuna, J. Velibeyoğlu ve J.Öztürk, ODTÜ TAÇDAM, Ankara, (baskıda).
Salvage Project of the Archaelogical Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs, Activities in 2001,CD-ROM Derl. N. Tuna ve J.Velibeyoğlu, ODTÜ TAÇDAM, Ankara, 2001.
WEB sayfası için bakınız: (http://www.metu.edu.tr/home/wwwmuze)

TARİHİ KENTLER İÇİN BİR KURTARICI:

İyi planlanmış metro

Ulaşım projelerinin planlanması ve hayata geçirilmesinde büyük tartışmalar ve sorunlar yaşanmaktadır. Gerek ulaşımın tıkanması, gerekse büyükşehir belediye başkanlarının ya da konudan sorumlu dairelerin görüşlerinin ağır bastığı küçük çıkarlar ve siyasal hesaplar yüzünden sorunlar daha büyümektedir.

Aslı Erim-Özdoğan ›

Erk sahiplerinin çoğunlukla tarihi kentsel dokuları hiçe sayarak yaptığı planlamaların getirdiği çarpıklıklar, ulaşım projelerini tam bir yaz-boz tahtasına çevirmiş ve geriye dönülmesi zor tahribatlara yol açmıştır. 14-16 Mart 2002 tarihleri arasında gerçekleşen İstanbul I. Kentiçi Ulaşım Şurası toplantılarının da ortaya çıkarttığı gibi, yetki karmaşası ve çoğunlukla kısa vadeli planlama kriterleri de sorunu işin içinden çıkılmaz bir boyuta sokmuştur. Şu anda birçok kentte yürütülen imar planı çalışmalarında da çoğu zaman bu kriterler ön plandadır. Genel eğilim raylı sistemin ulaşımda ağırlık kazanması yönünde olmakla birlikte, ne yazık ki söz konusu sorunlar bu projelere de yansımaktadır. Oysa iyi planlanmış metro ağı ve tramvay, tarihi kentler için kurtarıcı, hatta kentin güzelliklerini daha da öne çıkartan bir işleve sahiptir. Aynı zamanda tarihi kentin içine yığılan trafik yükünü dışarı taşıyıcı bir rol üstlenmektedir.

Tarihi kentler, yüzlerce hatta binlerce yıldır oluşmuş değişik kültürlerin izlerini yansıtmaktadırlar. Bu bağlamda imar planlarındaki yaklaşımın rant kriterlerinden arındırılarak kentin tarihi ve arkeolojik kimliğinin korunmasında belirleyici rol oynaması, planlama ve uygulamaların büyük bir titizlikle yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde evrensel miras niteliğindeki söz konusu yeraltı ve yerüstü dokuların yitirilmesi kaçınılmazdır.

İstanbul, Şişhane metro kazısı, 4 Kasım 2000.

Arkeolojik Dokunun Korunması

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arkeolojiye bakış değişmiş, kullanılan yöntemler de çok çeşitlenmiştir. 1950-60'lı yıllarda, daha çok mimari, müzelik eser ve sadece göze hoş gelen çanak parçalarını toplamaya yönelik bir anlayış söz konusuyken, yeni yaklaşımla, çıkan her türlü nesne, buluntu durumu ve aralarındaki ilişkiyle ayrıntılı olarak belgelenerek toplanmaktadır. Bu belgeleme yöntemi doğal olarak farklı disiplinlerin bir araya geldiği kapsamlı bir çalışmayı doğurmuştur. Bu yöntem, mimari, arkeobotani ve arkeozooloji (hayvan kemikleri, bitki kalıntılarından çıkartılan ekolojik çevredeki değişkenlik, beslenme alışkanlıkları vb.), fiziki antropoloji (çeşitli insan topluluklarının yaş, cinsiyet, hastalıklar, DNA testleri vb.), kimya (carbon 14, toprak analizleri vb.) jeofizik, jeomorfoloji gibi alanları içermektedir.

Gerek Türkiye'de, gerekse dünyadaki birçok arkeolojik kazıda bu bilim dallarından yararlanılmaktadır. Ancak, ülkemizde tüm bu bilimsel çalışmalara karşın dünyada benzeri olmayan bir "arkeolojik araştırma" kavramı halen geçerliliğini korumaktadır. "Temel altı sondaj kazıları" adı altında gerçekleştirilen bu tür çalışmalar, aslında kent arkeolojisi içinde kapsamlı olarak ele alınması gereken, ama kazı makineleri kenarda beklerken genellikle biraz da müteahhitin ve tapu sahibinin insafına bağlı olarak, ivedilikle bir şeyleri kurtarmaya yönelik, yarı bilimsel, ancak çoğu kez sadece eserleri toplamaya yönelik kazılardır. Oysa, hızlı kentsel yapılaşma ve bayındırlık atılımlarının yaşandığı 21. yüzyılda, kültür ve doğa varlıkları açısından son derece zengin olan

Türkiye'de "kent arkeolojisi" ve "koruyucu arkeoloji" kavramlarının çoktan yerleşmiş olması gerekirdi. Çünkü tarihi bir kentin dokusuna her kazma vurulduğunda "bir bilinmeyenle" karşılaşma olasılığı oldukça yüksektir. Bu "bilinmeyen", anıtsal bir yapı, çok az şey bildiğimiz bir uygarlığa ait çanak parçaları ya da atık malzeme olarak da karşımıza çıkabilir. En ufak bir buluntunun bile çeşitli arkeometrik yöntemlerle çok ilginç bilgilere/verilere dönüştürüldüğü günümüzde bir çanak parçası ya da bir kemik kalıntısı, bir mezar ya da bir sütun başlığı aynı değerdedir.

"Koruyucu arkeoloji" bu anlamda, bayındırlık projelerinin planlama aşamasında, arkeologların da yer aldığı bir uzmanlar grubu tarafından alanın ayrıntılı taranıp kültür ve doğa varlıklarının bulunup bulunmadığının saptanması ve korumaya yönelik önlemler almasıdır. Saptama çalışmalarının sonucuna göre projelendirme yapılır. Bu tür bir uygulama hem proje sahibinin, hem de kültür ve doğa varlıklarını korumakla yükümlü kamu kuruluşlarının yararına, gerek parasal gerekse zamansal açıdan oldukça ekonomiktir. Eski kültür dokusuyla ilgili her tür veriyi korumayı ve belgelemeyi hedefleyen kentsel arkeolojiyle, kentin tarihi kimliğinin modern yapılaşma içinde yaşaması amaçlanır. Bu kavramların Türkiye arkeolojisi ve bürokrasisi bünyesine yerleşmemesinden kaynaklanan çelişki ve eksiklikler ÇED raporlarına ve alınan kurul kararlarına da yansımaktadır.

İzmir metrosu inşası sırasında ortaya çıkan antik kalıntılar (üstte ve altta).

Özellikle yeraltı çalışmalarında arkeolojik dolguların tahribinden kaçınılması, planlamada öncelikli olarak yer almalı, güzergâh değişikliği yapılamıyorsa kapsamlı arkeolojik kazılarla kentin geçmişini belgeleyen bilgilerin sağlanması yönünde yeterli zaman ayrılmalıdır.

Örneğin, İTÜ tarafından hazırlanan "Boğaziçi Tüp Demiryolu Geçişi ve İstanbul Metrosu Arkeolojik, Tarihi ve Kültürel Eserlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi Raporu"ndaki Tarihi Yarımada ile ilgili arkeolojik veriler sadece tarihi kaynaklardaki mevcut bilgilerin aktarımıyla sınırlı kalmıştır. Değişik nitelikteki sistematik kazılar, özel parsellerdeki sondaj çalışmaları, inşaat hafriyatları sırasında tesadüfen ortaya çıkan ve müze tarafından saptanan buluntularla ilgili tutulmuş raporlar ve yayımlanmış makalelerden yararlanılmamıştır. Söz konusu araştırmalar 20. yüzyıl başlarından itibaren gerek yangınlar, gerekse bayındırlık projeleri

İyi planlanmış metro

İstanbul, Süleymaniye Küçükpazar semtinde, metro inşaatının yarattığı ranttan istifade ederek kaçak inşa edilen otopark.

Yarımada'nın çok değişken kalınlıktaki arkeolojik dolgularını da hesaba katacak olursak, metro ve öngörülen tüpgeçitin bu alana girmesi vahim bir hata, daha da ötesi kente karşı işlenmiş bir suçtur.

ve Suriçi'nin dokusuyla uyuşmayan derin temelli yapılar nedeniyle yok olan pek çok veri karşında, yetersiz de olsa, elimizde kalan kalan son belgeler olması açısından, İstanbul'un tabakalanma süreci ve dolgu niteliğine ilişkin en kıymetli bilgilerdir. Ayrıca rapor kapsamındaki çalışmalarda hiçbir arkeologun yer almaması, "arkeoloji" sözcüğü içeren konunun başlığıyla çelişmektedir

Tüm bunlar göz önüne alındığında, kentin kimliğini etkileyecek büyük boyutlu ulaşım projelerinin çok daha hassas bir şekilde planlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle yeraltı çalışmalarında arkeolojik dolguların tahribinden kaçınılması, planlanlamada öncelikli olarak yer almalı, güzergâh değişikliği yapılamıyorsa, kapsamlı arkeolojik kazılarla kentin geçmişini belgeleyen bilgilerin sağlanması yönünde yeterli zaman ayrılmalıdır. Başka bir deyişle, arkeolojik kazı, buluntuların tesadüfen kepçeye takılması sonucu olmamalıdır. Planlama aşamasındaki arkeolojik kazı ve araştırma çalışmaları metronun farklı bir nitelik kazanmasını da sağlayabilir. En iyi örneğini yakın zamanda bitirilen Atina metrosunda gördüğümüz gibi, ele geçen buluntular, istasyonlarda oluşturulacak küçük müzeler veya sergileme salonlarında teşhir edilebilir. Oldukça küçük ölçekli Atina'da bu gerçekleştirilebiliyorsa, çok daha zengin arkeolojik malzeme sunacak, binlerce yıllık tarihe sahip İstanbul ve İzmir gibi kentlerde benzeri uygulamanın gündeme getirilmesi beklenirdi. Çünkü buradaki sorun yetişmiş adam gücünün eksikliğinden, teknik ve parasal olanaksızlıklardan kaynaklanmamaktadır. Eksik olan, planlamadaki bakış açılarının darlığı ve kültür seviyesinin düşüklüğüdür.

Öte yandan kırsal ve kentsel yapılaşmanın tehdit ettiği arkeolojik mirasın korunması amacıyla geliştirilen Avrupa Konseyi üyesi devletler ile Avrupa Kültür Sözleşmesi'ne taraf diğer ülkelerin 16 Ocak 1992'de Malta'da imzaladıkları, Türkiye'nin de 13 Ekim 1999 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlayarak yürürlüğe koyduğu "Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Avrupa Sözleşmesi" bize bu konuda tartışmasız yükümlülükler getirmektedir.

İstanbul Metrosu

Yenikapı, 1936'lardan beri, limanıyla birlikte ana arterlerin kesişme noktası olarak planlandığından, daha sonra öngörülen metro güzergâhları da bu çerçevede ele alınmıştır. İstanbul metrosunun ilk kez gündeme geldiği 1950'li yıllarda kentin nüfusu ve dağılımı, yerleşim düzeni ve ileri dönük olarak hazırlanan imar planı bugünkünden çok farklıydı. Hatta Taksim-Yenikapı metrosunun yapımının ilke olarak kabul edildiği 1990 yılından bu yana pek çok değer değişmiştir. Bunun yanı sıra, 1995 tarihli nazım planının öngördüğü hedeflerin çoğu günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.

İstanbul, Süleymaniye Küçükpazar semti. Kaçak otoparkın belediye tarafından yıkılan kısmı (solda). Karaköy-Azapkapı'da antik yapının hemen yanına kurulan metro şantiyesi.

Bu bağlamda, bugün 15 milyona varan nüfusuyla İstanbul'un kent ulaşım sisteminin merkezini Suriçi'ne kaydırmak, kısa vadede var olan tarihsel ve arkeolojik kimliğini yitirmesi tehlikesini beraberinde getirecek ve Tarihi Yarımada'yı ranta açacaktır. Her şeyden önce güzergâhın rantable olarak işleyip işlemeyeceği burada çok önemli bir soru olarak çıkmaktadır; çünkü Tarihi Yarımada 1950'lerde planlandığı gibi bir kent merkezi niteliğini yitirmiştir.

Öte yandan ekonomik boyut da göz ardı edilmemesi gereken bir olgudur. Hakkı Devrim'in *Radikal* gazetesindeki 4 Kasım 2000 tarihli yazısında aktarıldığı gibi, İstanbul, yılın yedi-sekiz ayı güneşli, yarımadalar üzerinde devamlı gelişen bir kenttir. Metro ise kış mevsimi uzun, büyük sanayi metropolleri için düşünülmüş bir ulaşım aracıdır. Sekiz kilometresi 650 milyon dolara mal olduğu belirtilen metro yerine deniz ulaşımına ve yerüstü raylı ulaşım sistemine ağırlık verilmesinin daha sağlıklı ve ekonomik olacağı açıktır.

Yarımada'nın çok değişken kalınlıktaki arkeolojik dolgularını da hesaba katacak olursak metro ve öngörülen tüpgeçitin bu alana girmesi vahim bir hata, daha da ötesi kente karşı işlenmiş bir suçtur. Bu nedenle metro, kesinlikle sur dışına taşınmalıdır. İstasyonlar da yüzyıllardır kullanılan kent kapılarının yakınında yapılmalı, planlama yeni yerleşim alanlarıyla tarihi kentin ilişkisinin kurulması yönünde geliştirilmelidir. Örneğin, mevcut yol güzergâhı korunarak tramvay, ring yapan otobüslerle yapılacak bağlantılar ulaşımı rahatlatacağı gibi kentsel dokuyu tahrip etmeden insanlara güzel bir kent içinde günlük yolculuk yapma olanağı da tanıyacaktır.

Sonuçta, yer seçimi titizlikle yapılmış bir metro ağı, tarihi bir kenti rant baskısından kurtararak koruyacağı gibi ulaşımı da kolaylaştıracaktır. İstasyonlar ise kentin bu tarihi kimliğini tanıtıcı bir işlev üstlenecek şekilde planlanmalıdır.

Aslı Erim-Özdoğan, Y. Doç. Dr.
İstanbul Üniversitesi

İstanbul Metrosu ile İlgili Seçilmiş Kaynakça

Bayçın, N., "Suriçi'nde Neler Oluyor? Tarihi Yarımada'da Metro" yazısı kapsamında yer alan röportajlar, *İstanbul* 35, 2000, s. 35-45.

Batur, S., *Boğaziçi Tüp Demiryolu Geçişi ve İstanbul Metrosu Arkeolojik, Tarihi ve Kültürel Eserlerin Tesbiti ve Değerlendirilmesi Raporu* (yayımlanmamış), 1986.

Çaykara, E., "Şehrin Altındaki Şehir", *Tempo,* S. 655, İstanbul, 2000, s. 50-54.

Ercan, A., *İstanbul Metrosu Yenikapı-Unkapanı arası Şehzadebaşı Durağı Alanında Tarihi Eser Kalıntısı Jeofizik Araştırması* Yeraltı Aramacıllık Ltd. (yayımlanmamış), 2000.

Erim-Özdoğan, A., "Suriçi'nde Neler Oluyor? Tarihi Yarımada'da Metro", *İstanbul, S.* 35, 2000, s. 35-45.

Erim-Özdoğan, A., "İstanbul'un En Büyük Höyüğünde Arkeologsuz Kazılar, Tarihi Yarımada'da Metro", *Idol,* S. 7, 2001, s. 14-19.

Fıratlı, N., "New Discoveries Concerning the First Settlement of Ancient İstanbul-Byzantion", *Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology,* 565 vd. 2001.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Planlama Müdürlüğü. *İstanbul I. Kentiçi Ulaşım Şurası Raporu* (Taslak), 2002.

Sayar, M. ve C. Sayar, "İstanbul'un Surlar İçindeki Kısmının Jeolojisi", İTÜ Maden Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1962.

Tuna, N., *T.C. Ulaştırma Bakanlığı, Gebze-Haydarpaşa, Sirkeci-Halkalı Banliyö Hattı İyileştirme Etüdü, Boğaziçi Tüp Geçiş Bağlantısı, Doğal ve Kültürel Varlıkların Etki Değerlendirme raporu ve ek raporu* (yayımlanmamış), 1997.

"Arkeolojik esere rastlarsak dururuz.", *Hürriyet,* İstanbul, 13 Eylül 2000.

ANADOLU'NUN EN GÖRKEMLİ UYGARLIĞI

Urartu Krallığı

Meher Kapı (Halıdı Kapısı) önünden

Urartu Krallığı üç asır boyunca Doğu Anadolu Bölgesi'ne altın çağını yaşatmıştır. Doğu Anadolu'nun engebeli coğrafi yapısına karşı verilen mücadelenin başında sulama tesislerinin ve karayollarının yapılması gelmektedir. Birbirinden yalıtılmış bölgelerde kurulan yönetim merkezleri arasındaki bağlantı, krallar tarafından yaptırılan düzenli yollarla sağlanmıştır. Anadolu'nun ve hatta dünyanın en eski karayolları ilk kez Urartu Krallığı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Oktay Belli ›

Orta Anadolu Bölgesi'nde Hitit İmparatorluğu'nun güçlü bir biçimde egemenliğini sürdürdüğü MÖ XIII. yüzyılın başlarında, Doğu Anadolu'da boy ve budunlardan oluşan Hurri kökenli halklar yaşamaktaydı. Çeşitli beyliklerden oluşan bu topluluklar, henüz merkezi bir yönetim altında birleşmemişlerdi. İlk kez Assur Kralı I. Salmanassar (MÖ 1274-1245) bu ülkeden Uruatri olarak söz etmekte ve 8 ayrı beylikten oluştuğunu belirtmektedir. Daha sonraki döneme ait çivi yazılı Assur belgelerinde, bu bölgede sayıları 60'a ulaşan krallardan nasıl çeşitli madenlerin haraç olarak alındığı anlatılmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde hüküm süren kuraklık yüzünden bu beyliklerin çok büyük bir kısmı yarı göçebe yaşam biçimini sürdürüyordu. Ekonomik üretimlerinde, küçükbaş hayvan besiciliği ön plandaydı. Beyler küçük kalelere, halk ise kalelerin eteklerine yerleşmişti. Yerleşim merkezleri ile mezarlıklar iç içeydi. Kalelerin eteklerinde bulunan yerleşim merkezlerindeki konutlar dağınıktı ve Urartu Krallığı döneminde görülen düzgün planlı kentlerin ilk örneğiydi. Ön girişli olan oda mezarlar, aile mezarları olarak kullanılıyordu.

Bölgede yapılan kaçak kazılarda ele geçen ve yurtdışına kaçırılan karışık yaratıkların betimlendiği pektoral, Münih Prehistorya Müzesi.

Toprak altına yan duvarları bindirme tekniğiyle yapılan oda mezarların üzeri, büyük ve ağır kapak taşlarıyla kapatılıyordu. Ölülere beraberinde armağanlar bırakılmaktaydı. Zengin ölü armağanlarının büyük bir kısmını, demirden yapılmış çeşitli alet, silah ve takılar oluşturuyordu. Mezarların bir başka ilginç özelliği, insanların ölen köpeklerini de aynı aile mezarlarına gömmeleriydi. On binlerce küçükbaş hayvanı koruyan köpekler, o dönemde insanların en büyük yardımcı gücüydü. Bu tür mezarlar gelişmiş Urartu oda mezarlarının ilk örneği durumundaydı.

Maden ve hammadde yatakları yönünden çok fakir olan Mezopotamya'da Assur Kralları MÖ XIII. yüzyılın ortalarından beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki beyliklerden maden haracı almaktaydı. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki beylikler, bazen Uruatri, bazen de Nairi konfederasyonu altında birleşmekte ve Assur krallarının baskısına karşı koymaktaydı. Sonuçta IX. yüzyılın ortalarında Lutupri oğlu Sarduri, Urartu Krallığı'nın başkenti Tuşpa'yı yalçın Van Kalesi kayalıkları üzerine kurdu. Urartular kendilerine Bianili demekteydiler. B ile V harfinin değişmesi sonucunda, Van sözcüğü oluşmuştur. Yani bugünkü Van sözcüğünün kökeni 3000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Urartu adı ise can düşmanları Assurlular tarafından verilmişti.

Bugünkü Türkiye'nin yarısı kadar bir coğrafi bölgeye yayılan krallığın sınırları kuzeyde Ermenistan ve Güney Gürcistan'a, kuzeybatıda Erzincan'a, güneydoğuda Urmiye Gölü'nün güney kıyılarına, batıda Fırat Irmağı'na, doğuda da Hazar Denizi kıyılarına değin uzanıyordu. Urartu kralları tarafından ele geçirilen bölgelerde askeri ve ekonomik amaçlı birçok kale kurulmuştur. Kalelerle birlikte yaptırılan baraj, gölet ve sulama kanalları, verimli topraklarda yapılan tarımın başarılı olmasına ve halkın refah düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Ancak, ne yazık ki MÖ VII. yüzyılın sonlarında Urartu Krallığı kuzeyde Kafkasya ve kuzeydoğuda da Kuzeybatı İran Bölgesi'nden bir çekirge sürüsü gibi gelen İskitler tarafından yıkıldı. Kaleleri ve yerleşim merkezleri yakıp yıkan İskitler, yıkımdan arta kalan hemen her şeyi acımasızca yağmaladılar. Bu vahşice yıkımdan kaçan halkın bir kısmı, engebeli ve yüksek dağların eteklerine çekilerek canların zor kurtardı.

Başkent Tuşpa'yı kuran Kral I. Sarduri'nin Van Kalesi'nin kuzeybatı ucunda 13x47 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olarak yaptırdığı anıtsal yapı, Sardur Burcu olarak adlandırılmaktadır. Kutsal su kaynaklarının üzerinde yapılan ve görkemli Van Kalesi'nin girişini koruyan bu yapı 4 m. yüksekliğinde ve her biri 8-10 ton ağırlığında düzgün işlenmiş kalker taşlardan yapılmıştır. Kalker taşların üzerine yazılan toplam 6 adet çivi yazılı metnin üç tanesi doğu yüzünde, üç tanesi de batı yüzündedir. Hemen hepsi aynı içeriğe sahip olan ve Assur diliyle kaleme alınan yazıtlar, Urartu Krallığı'nın ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin ilk çiviyazılı belgesini oluşturmaktadır. Yazıtta kendisini "Evrenin Kralı" olarak tanımlayan I. Sarduri, Assur Krallığı'na meydan okumaktadır. Yazıtın son tümcesinde Sarduri, bu iri taşların Alniunu kentinden getirilerek bu duvarın yaptırıldığını belirtmektedir. Doğu Anadolu'nun en büyük taş atölyesini oluşturan Alniunu kenti, Van Kalesi'ne 17 km. mesafede bugünkü Edremit bucağının hemen doğusunda yer almaktadır.

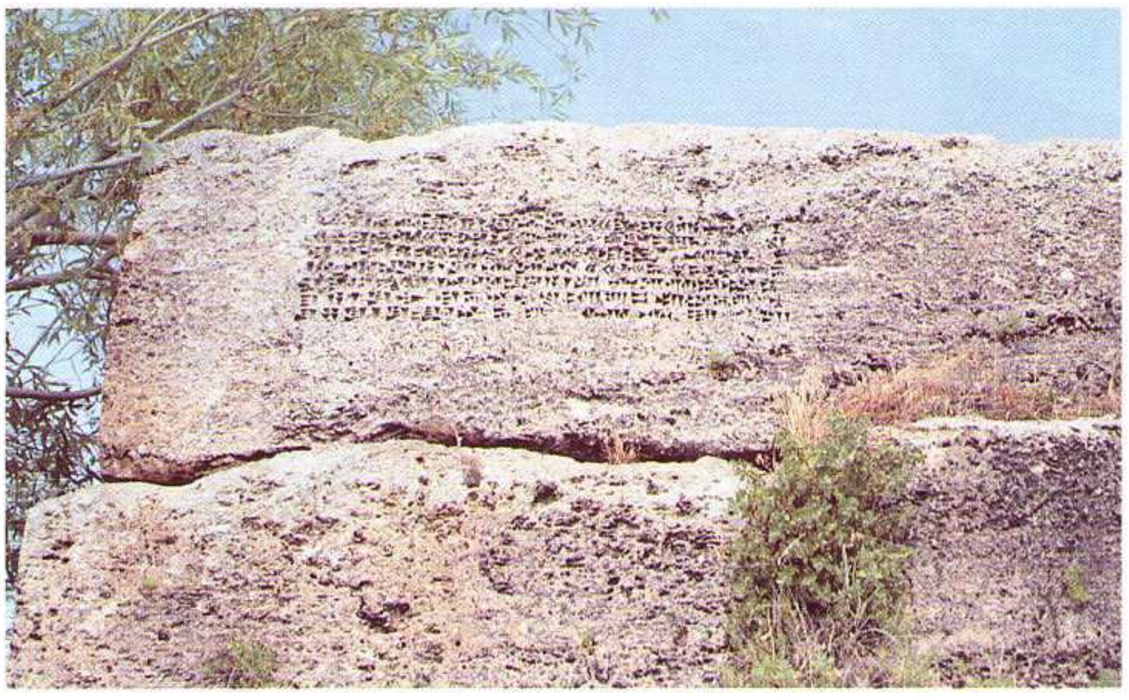
Başkent Tuşpa

Van Ovası'ndaki Urartu başkenti Tuşpa (Van Kalesi), Eski Doğu'nun en görkemli mimarlık anıtlarından birini oluşturmaktaydı. Assurluların Turuşpa dedikleri Tuşpa, doğu-batı doğrultusunda uzanan 1200 m. uzunluğunda, ortalama 90 m. genişliğinde ve 80 m. yüksekliğinde kalkerden oluşan yalçın bir kayalık üzerine kurulmuştu. Kayalığın üzerinde ve eteklerinde saray, tapınak, depo odaları, kült merkezleri, çeşitli yapılar ve kral mezarları yer almaktaydı. Kaledeki kral mezar odaları, dünyanın en erken ve anıtsal kaya mezar anıtlarını oluşturmaktadır. Van Kalesi kayalığının güney kesiminde yer alan bu anıtsal mezarlar, geniş ve yüksek bir salon ile bunun çevresindeki odalardan oluşmaktadır. Kayalığın güneybatı cephesinde yer alan ve Kral I. Argişti'ye ait olan mezar girişinin cephesi, kralın siyasi ve askeri eylemlerini anlatan çiviyazısıyla kaplıdır. Zaten Van Kalesi'nin bir başka önemli özelliği, Urartu Krallığı'nın siyasi tarihini anlatan çok sayıdaki çiviyazısına sahip olmasıdır. Kayalıkların içine oyularak yapılan mezar odalarına cesetler, yüksek sekiler üzerine ya da tekneler içine taş, tunç veya pişmiş toprak sandukalar içinde yatırılarak zengin armağanları ile birlikte bırakılıyordu. Bunun yanı sıra bazı cesetler de yakılmış ve külleri vazolara konarak saklanmıştır. Kalenin doğu ucunda, içine yalnızca yakılan kimselere ait külleri içeren vazolar konmuş bir mezar bulunmaktadır. Kayalığın orta kesiminde güney tarafın düzeltilmesiyle yan yana yaptırılan çok büyük iki mezar-

Yukarı Anzaf Kalesi (Van) şarap ve susam yağı küpleri.

Urartu Krallığı

Urartu Krallığı'nın ilk kuruluş yazıtı (Madır Burç-Sardur Burç, Van Kalesi).

dan batıda olanının "Kurucular"ın, diğerinin de Kral Menua'nın mezarı olduğu anlaşılmaktadır. Van Kalesi kayalığını ikiye ayıran doğu hendeğinin güneydoğusundaki anıtsal mezar da, II. Sarduri'ye aittir. Her üç mezarın da anıtsal bir görünüme sahip olan cephesi, ana kayanın düzeltilmesiyle oluşturulmuştur. Kalenin kuzeydoğu yamacında ise, Kral II. Sarduri'nin yaptırdığı bir kutsal alan bulunmaktadır. Düzelti-

Urartu Krallığı Doğu Anadolu Bölgesi'nin ilk kuyumcu toplumuydu. Doğu Anadolu'da bulunan zengin maden yatakları, ilk kez Urartular tarafından yoğun olarak işletilmişti.

len kayanın kuzey yüzüne yan yana yapılan üstü bombeli iki anıtsal nişe, halk ilginç görünümlerinden dolayı Analıkız adını vermektedir. Nişlerin içinde bazalttan yapılmış dikilitaş üzerine Kral II. Sarduri askeri başarılarını çiviyazısıyla anlatmaktadır. Kaya platformunun kuzey ucuna, tanrılar için kesilen hayvanların kanının akması için geniş ve derin bir kaya oluğu açılmıştır. İlginçtir ki günümüzde bile halk perşembe günleri buraya gelip hayvan kesmekte ve dileklerinin olumlu sonuçlanması için kanaldan kaymaktadır. Özellikle evlenmek isteyen insanların yüzlerce yıldan beri kanaldan kayması sonucunda kanalın yüzeyi cilalanmıştır.

Urartu Krallığı'nın resmi devlet dini konusunda en ayrıntılı bilgiyi, kayalıklara oyularak yapılan Meher Kapısı içindeki yazıttan öğrenmekteyiz. MÖ IX. yüzyılın son çeyreğinde yaptırılan ve Urartu Krallığı'na ait tüm tanrıların bir sıra düzeni içinde sınıflandırıldığı bu önemli yazıtta, başkent Tuşpa'da tanrılara ne zaman ve hangi tür hayvandan kaç adet kesileceği tek tek belirtilmiştir. Meher Kapısı, Tuşpa'nın 7 km. kuzeydoğusunda ve ikinci başkent Rusahinili'nin de 600 m. batısında bulunmaktadır. Zımzım Dağı kalker kayalıklarının güney yüzüne oyulan dikdörtgen biçimli kaya nişinin içi, iki ayrı çerçeve ile çerçevelendirilmiştir. 4 m. yüksekliğinde ve 2,6 m. genişliğindeki kaya nişi görünümünden dolayı halk tarafından "Taş Kapı", "Yalancı Kapı" veya "Kör Kapı" olarak adlandırılmaktadır. Urartu Krallığı döneminde de bu tür kaya nişlerine "Haldi Kapısı" adı verilmekteydi. Eski Doğu dünyasında bu tür kaya kapılarını yapma geleneğinin yalnızca Urartulara özgü olduğu anlaşılmaktadır. Urartular dönemindeki inanca göre dağların kapısı olan bu tür kaya nişleri içinden tanrıların çıkacağına inanılmaktaydı. İlginçtir ki günümüzde bile halk günün birinde bu tür kaya kapılarının açılacağını ve içinden tanrıların çıkacağına inanmaktadır. Kapının iç yüzünde 47 satırdan oluşan asıl metin, tahrip edilmeye karşı bir önlem olmak üzere iki kez yinelenmiştir. Yazıtta yaklaşık olarak 79 tanrı ve tanrıça ile birlikte bu tanrıların önem ve niteliklerine göre sığır, manda, koyun ve kuzu gibi hayvanlardan ne zaman ve kaç adet kesileceği belirtilmiştir. Tanrıların dörtte üçünü erkek asıllı tanrılar, 16 tanesini tanrıçalar, bir kısmını ülke, dağ, dağ geçitleri, göl gibi eski totem inançlarını yansıtan tanrılar, bir kısmını da baş Tanrı Haldi'nin soyut ve somut nitelikleri oluşturmaktadır. Ulusal Tanrı Haldi sefere çıkan kralı kutsayan bir savaş tanrısıydı. Ölüm saçan büyük bir mızrakla simgelenen bu tanrının savaşta daima ordunun önünde gittiğine inanılıyordu. Gerçekten de Yukarı Anzaf Kalesi'nde Haldi Tapınağı'nın batısında bulunan bronz bir kalkan parçası üzerindeki ilginç resim sahnesinde, Tanrı Haldi ölüm saçan kutsal mızrağı ile düşmana karşı en önde gitmektedir. Bunun arkasında ise arslan, boğa ve karışık yaratıklar üzerinde ayakta duran ve her biri çok farklı silahlar taşıyan Teişeba, Şiuini ve diğer tanrılar gelmektedir. Tanrı Haldi'ye adak olarak sunulan silahlar, tapınaklarda saklanıyordu. Hurri kökenli olan Fırtına ve Gök Gürültüsü Tanrısı Teişeba'nın simgesi üç şualı şimşek demetiydi. Tanrı, savaştan kaçan düşmanları şimşekleriyle öldürüyordu. Güneş Tanrısı Şiuini'nin simgesi ise güneş kursuydu.

Önemli Bir Merkez: Çavuştepe

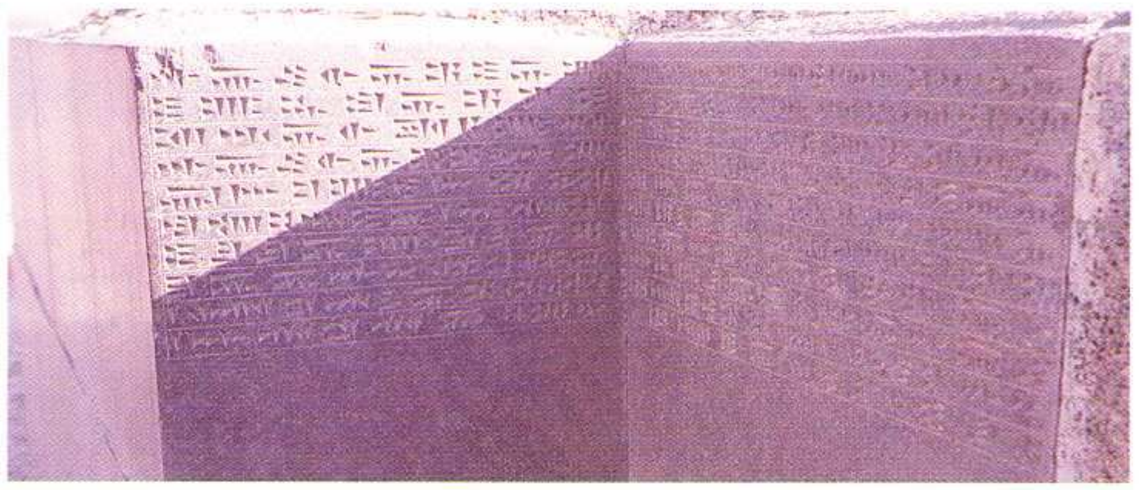
Tuşpa'nın 24 km. güneydoğusunda yer alan Çavuştepe Kalesi, Urartu Krallığı'nın en görkemli ekonomik ve askeri yönetim merkezleri arasında yer almaktaydı. Kral II. Sarduri tarafından kurulan bu kaleye, kurucusundan dolayı Sarduriheinili adı verilmişti. Gürpınar Ovası'nda doğu-batı doğrultusunda uzanan kayalık bir tepe üzerine kurulan kale, hem Kuzeybatı İran Bölgesi'nden gelen tarihi yolu korumaktaydı, hem de verimli topraklara sahip Gürpınar Ovası'ndan elde edilen tarım ürünlerinin depo edildiği bir yerdi. Bunun yanı sıra kale, bu bölgenin en önemli dinsel yönetim merkeziydi. Bu görkemli kalenin doğu ve batısı ise kayalıklara oyulan hendeklerle koruma altına alınmıştı. Kale, Yukarı ve Aşağı Kale'den oluşmaktaydı. Yukarı Kale tümüyle ulusal Tanrı Haldi'ye ithaf edilmiş kutsal bir alan niteliğindeydi. Baştanrı Haldi için yaptırılan kare planlı tapınağın önünde geniş bir avlu ve arka kısmında da direkli bir salon bulunmaktaydı. Daha alçakta 430 m. uzunluğunda ve ortalama 75 m. genişliğinde Aşağı Kale bulunmaktaydı. İki kaleyi ortada ana giriş kapısı birleştirmekteydi. Üç Kale önü yapılarından sonra, duvarları çok özenli yapılan Üç Kale'ye ulaşılmaktadır. Batıya doğru ilerlendiğinde, pithoslar içinde şarap ve yağın saklandığı depo odaları ile karşılaşılmaktadır. Depoların batısında, bu bölgenin yerel tanrısı İrmuşini için yaptırılan kare planlı tapınak yer almaktadır. Tapınağın cephe-

sinde II. Sarduri'nin inşa yazıtı yer almaktadır. Tapınağın doğusundaki atölye odaları, kuzeyde bir koridora açılmaktadır. Buradan batıda yer alan saray kesimine geçilmektedir. İki katlı olan sarayın ilk katında hizmet odaları, mutfaklar, kilerler, depolar ve tuvaletler; iki sıra paye ve yan odalardan oluşan büyük bir salon bulunmaktadır. Salonun tabanına ana kaya içine oyularak açılan üç büyük oda, kışın yağmur ve kar sularını depolayan birer sarnıç, aynı zamanda yazın yiyecekler için soğuk hava deposu görevini görüyordu. Kuzeybatı uçtaki yuvarlak oda, tuvalet olarak kullanılıyordu. Saraydaki tuvalet ve fosseptik çukuru, şu anda dünyanın en eski tuvaletini oluşturmaktadır.

Dünyanın En Eski Barajları

Ekilmemiş toprakları değerlendirmek ve elde edilen tarım ürünleriyle kış mevsiminde nüfusun besin gereksinmesini karşılayabilmek için, çok sayıda sulama tesisi yapılmıştı. Kurak geçen yaz aylarında sulama yapmaksızın tarım yapmak hemen hemen olanaksızdır. Bugüne değin saptanan ve sayıları 80'i geçen sulama tesisi, Doğu Anadolu'yu bir "Barajlar Bölgesi" durumuna getirmiştir. Ne Anadolu'nun diğer coğrafi bölgelerinde, ne de dünyanın öteki coğrafi kıtalarında bu kadar çok sulama tesisinin varlığına rastlanılmaktadır. Bu yüzden Urartu Krallığı'nı dünyanın en büyük "hidrolik uygarlığı" olarak tanımlamak gerekir. Yaptırılan baraj, gölet ve sulama kanalları, günümüzde Doğu Anadolu'da modern araçlarla yaptırılan sulama tesislerinin ilk örneğini oluşturmaktadır. Depreme karşı alınan bilinçli önlemler sayesinde sulama tesislerinin bir kısmı günümüze değin, yani 2800 yıldan beri çalışmaktadır. Bunlardan en önemlisi 54 km. uzunluğundaki ünlü Menua Sulama Kanalı'dır. Arazinin elverişli olmayan yerlerine örülen yüksek destek duvarlarıyla güçlendirilen bu kanalın çeşitli yerlerine toplam 15 adet inşa yazıtı konulmuştur. Bu yazıtlar kanalı aynı zamanda bir yazıt anıtına dönüştürmüştür. 2800 yıldan beri kesintisiz çalışan bu ünlü kanal, halkın türkü ve söylencelerine konu olmuştur. Geçirmiş olduğu küçük onarımlarla günümüze değin çalışan bir başka önemli baraj Kral II. Rusa tarafından yaptırılan Rusa Barajı'dır (bugünkü Keşiş Göl). Van Ovası'nın doğusunu yarım ay şeklinde çevreleyen Erek Dağı'nın üzerindeki barajın deniz seviyesinden yüksekliği 2544 m.'dir. Urartu su mühendisliğinin bir şaheseri durumunda olan baraj, Van Ovası'nın kuzey ve güney bölümlerindeki tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'ne ilk çiviyazısını, Urartu Krallığı getirmiştir. Assurca'dan alınan çiviyazısı hecelerden oluşmaktadır. Urartuların kullandıkları resim yazısı fazla gelişmemişti. Resim yazısını batıdan, daha çok Geç Hitit Beylikleri'nden almışlardı. Urartu dili Hint-Avrupa ve Sami dil ailesinden değil, Doğu Kafkasya dil ailesine mensup Hurrice ile akrabaydı. Çivi yazısı taş ve kayalıklar üzerine, kil tabletler, tunç eserler büyük depo küpleri ve mühürler üzerine yazılıyordu. Urartu Krallığı Doğu Anadolu Bölgesi'nin ilk kuyumcu toplumuydu. Doğu Anadolu'da bulunan

İrmuşini tapınak yazıtı (Çavuştepe Kalesi, Van).

zengin maden yatakları, ilk kez Urartular tarafından yoğun olarak işletilmişti. Urartu kuyumcularının altın, gümüş ve tunçtan yapmış oldukları küpe, gerdanlık, elbise ve saç iğnesi, düğme, çengelli iğne (fibula) ve bilezikler, günümüzde bile büyük bir hayranlıkla izlenmektedir. O dönemde çok yaygın bir moda olan bilezikler, kadınların yanı sıra erkekler tarafından da kullanılmaktaydı. Tunçtan dövme ve döküm tekniğiyle yapılan eşya, alet, takı ve silahlar, büyük bir endüstriye ulaşmıştı. Tunçtan yapılan kült eşyaları ve hayvan heykelcikleri, boğa başlı büyük adak kazanları, üç ayaklı şamdanlar, çeşitli büyüklükteki kaplar, araba kaplamaları, kalkanlar, sadaklar, miğferler, ok uçları, kama ve kılıçlar, Doğu Anadolu'nun gereksinmesini karşılamasının yanı sıra, batıda Ege dünyasına ihraç edilmişti. Urartular Anadolu ve dünyanın en büyük demirci ustalarıydı. Demir madenciliği Urartulardan önce Van bölgesinde Erken Demir Çağı'nda gelişmişti. Zaten Urartu Krallığı'nın kısa süre içinde kurulmasında ve o dönemin güçlü devleti olan Assur Krallığı'na karşı koymasında, demir madenciliğinde göstermiş olduğu olağanüstü gelişmenin birinci derecede etkisi olmuştur. Bunlardan da önemlisi silahlar çelikleştirilmişti. Bu yüzden Grekçe çelik anlamında kullanılan halib sözcüğü, Urartuların demir metalurji tekniğinde ulaşmış olduğu yüksek seviyeden etkilenerek alınmıştır.

Oktay Belli, Prof. Dr.
İstanbul Üniversitesi

Van Ovası'na su sağlayan Rusa Barajı (bugün Keşiş Gölü).

IŞIN YALÇINKAYA VE COŞKUN ÖZGÜNEL İLE SÖYLEŞİ

Dil Tarih'te neler oluyor?

AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde "yeniden yapılanma" gerekçesiyle Prehistorya, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ile Klasik Arkeoloji Anabilim Dalları kapatılarak tek bir arkeoloji programı uygulanmak isteniyor.

Oğuz Tekin ›

Fakülteniz dekanlığının hazırlamış olduğu "Yeniden Yapılanma Proje Taslağı'nda ne amaçlanmaktadır?

Prof. Dr. Coşkun Özgünel (CÖ): Taslağın görünürdeki temel amacı fakültemizdeki anabilim dallarının ortadan kaldırılmasıdır. Ancak, gerekçesini ya da gerekçelerini tam anlamıyla anlamak mümkün olmamıştır.

Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinin bir tepkisi söz konusu oldu mu? Görüşünüz dikkate alındı mı?

(CÖ): Bu yaklaşım, bölümümüzün öğretim elemanlarının tümü tarafından yoğun bir tepkiyle karşılanmıştır. Zira, arkeoloji alanındaki eğitim-öğretim ve bilimsel çalışmaların doğası, böyle bir yapılanmaya kesinlikle uymamaktadır. Nitekim, taslak gündeme getirilir getirilmez bölüm akademik kurulumuz toplanmış ve toplantının sonucunda itirazımız dekanlığa gerekçeleriyle birlikte yazılı olarak bildirilmiştir. Ne var ki, anabilim dallarının kapatılması geçtiğimiz günlerde tekrar fakülte çapında, arkeoloji bağlamında hiçbir değişiklik yapılmaksızın oylamaya açılmıştır. Bir başka deyişle, görüşümüz asgari düzeyde dahi dikkate alınmamıştır.

Böyle bir taslak, program değişikliğini de zorunlu kıldığından, ÖSYM kılavuzunda anabilim dallarının gösterilmemesi, kontenjan gibi, bu konudan YÖK'ün de bilgisi olması gerekir. Taslak YÖK'ün isteği doğrultusunda mı sunulmaktadır?

(CÖ): Doğrusunu söylemek gerekirse, dekanlığın farklı söylemlerinden ötürü, taslağın kimin doğrultusunda hazırlanmış olduğu, tam anlamıyla anlaşılmış değildir. Zira, dekan kişisel görüşmelerde anabilim dallarının kaldırılmasını YÖK'ün istemediğini ifade etmesine karşın, Arkeoloji bölümünün son yapılan akademik toplantısında taslağın arkasında ne rektörün ne de YÖK'ün bulunmadığını, bunun tamamen kendisinin ve hazırlayanların projesi olduğunu belirtmiştir.

Diyebiliriz ki taslak gerçekleştiğinde, –2002-2003 eğitim-öğretim yılından itibaren– fakültenizde Prehistorya, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ve Klasik Arkeoloji Anabilim Dalları kapanmış ve Arkeoloji adı altında tek bir bölüm ve tek bir program uygulanmaya konulmuş olacaktır.

(CÖ): Taslak, içinde bulunduğumuz eğitim-öğretim yılı içinde üst kurullarda onaylanacak olsa dahi, ders programlarının düzenlenmesi, öğrencinin programlara alınış ilkeleri gibi teknik konular büyük belirsizlikler taşıdığından, yeni yapılanma taslağı tüm yönleriyle planlanmadığından, 2002-2003 öğretim yılında yaşama geçirilmesi olanaksızdır.

Biliyorsunuz Avrupa'da birkaç yıldan beri uygulanmakta olan Sokrates/Erasmus eğitim-öğretim projesi var. Taslağın bu projeye uyum için gerekli olduğu söylenebilir mi?

Prof. Dr. Işın Yalçınkaya (IY): Bilindiği gibi, Sokrates şemsiyesinin yüksek öğretim ayağı olan Erasmus, üniversiteler arası işbirliği çerçevesinde öğrenci ve öğretim üyelerinin hareketliliği ve tematik ağların oluşturulması ilkeleri üzerine oturtulmuştur. Burada amaç, kaliteli insan kaynaklarının oluşturulmasında bilimsel buluşlar yoluyla ortaya çıkan gelişmiş bilgilerin paylaşılması ve bu yolla gelecek nesillerin Avrupa boyutu içinde yetiştirilmesidir. Bu ise öğrenci hareketliliğini ön plana çıkarmaktadır. Bunun sağlanabilmesi ise "kredi transfer sistemi"nin kurulmasını ve diploma denkliği esasını gerektirmiştir. Durum böyle olunca da, Erasmus programı eğitim-öğretimde çeşitlenmeyi gerektirmektedir. Oysa, anabilim dallarını kaldırmak amacını güden fakültemiz taslağı, iddia edilenin aksine, kalıplaşmış bir sistemi dayatmaktadır. Şu halde Erasmus'un mantığı ile örtüşmek bir yana, çelişmektedir.

O halde ABD mi model alındı?

(IY): Kesinlikle Amerika Birleşik Devletleri modeli de değildir. Zira Amerika Birleşik Devletleri üniversitelerinde de tek düze bir model söz konusu değildir. Kaldı ki, oradaki hiçbir modele de uymamaktadır. Bu model "Nev'i şahsına münhasır"dır.

Taslak gerçekleştiğinde diğer üniversitelere de yayılma potansiyelini görüyor musunuz?

(CÖ): Dekanın fakülte akademik kurullarındaki söylemi dikkate alınacak olursa, bu modelin Türkiye'nin diğer üniversitelerindeki edebiyat ve fen-edebiyat fakültelerine örnek olaçağı ve öncülük edeceği söylenebilir.

Son olarak, anabilim bazındaki mevcut yapılanmada arkeoloji eğitiminin sorunları nelerdir?

(IY): Arkeoloji Bölümü mensupları olarak Erasmus'un genelinde ve arkeoloji özelinde son derece ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Bu bağlamda, eğitim-öğretim programlarımızı Avrupa'daki örnekleriyle karşılaştırdık ve sonuçta anabilim dalı bazında uygulamakta olduğumuz programların, mezunlarımıza, çeşitlendirilmiş formasyon kazandırma yönünden daha özgün ve zengin olduğunu gördük. Ne var ki, Avrupa örneklerine bakarak, tek ancak önemli eksikliğin kazıda eğitim ve müzede stajın "zorunlu" olarak ders programlarımızda yer almayışıdır. Bu eksikliğin giderilmesi zorunludur.

Yılda Bin Arkeolog Yetişiyor, On Arkeolog İş Bulabiliyor!

Halihazırda 17 üniversitede toplam 25 arkeoloji programı açık olup 19 yeni programa ise önümüzdeki yıllarda öğrenci alımına başlanacaktır. 2001-2002 eğitim-öğretim yılında arkeolojiye ayrılan öğrenci kontenjanı 870'tir. Ancak, Bilkent Üniversitesi 160 öğrencilik kontenjanının sadece % 20'sini doldurabildi. Bu da Türkiye genelindeki kontenjanı 750'ye düşürüyor. Böylece 750x 4 yıl/sınıf= 3000 öğrencinin arkeoloji programlarında öğrenim gördüğü anlaşılıyor. Her yıl bu sayının 1/4'ü, yani yaklaşık 750 arkeoloji öğrencisi mezun oluyor. Önümüzdeki birkaç yıl içinde halihazırda açık olan bazı programlara da öğrenci alınmaya başlandığında Türkiye genelindeki yıllık kontenjan yaklaşık 1000 öğrenciye çıkacak ve bu da yıllık mezun öğrenci sayısını verecektir. Mezunlar, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, DÖSİM, Orman Bakanlığı gibi kamu kurum ve kuruluşlarıyla üniversitelerde iş bulabiliyor. Ancak bu oran ne yazık ki yıllık % 1'i aşamamaktadır. Birkaç yıl içinde 1000'e ulaşacağı göz önüne alınan mezun sayısı, eğitim ve istihdam alanlarında acil önlemler gerektiriyor.

Adnan Menderes Üniversitesi (Aydın)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji 30

Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Akdeniz Üniversitesi (Antalya)
- Klasik Arkeoloji 40

Anadolu Üniversitesi (Eskişehir)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji 30

Ankara Üniversitesi (Ankara)
- Prehistorya 15
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi 20
- Klasik Arkeoloji 20

Atatürk Üniversitesi (Erzurum)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji 30
- Klasik Arkeoloji 30

Bilkent Üniversitesi (Ankara)
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi 155
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Burslu) 5

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji 40

Çukurova Üniversitesi (Adana)
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Dicle Üniversitesi (Diyarbakır)
- Klasik Arkeoloji 45

Dokuz Eylül Üniversitesi (İzmir)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji 30
- Ortaçağ Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)

Ege Üniversitesi (İzmir)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi 30
- Klasik Arkeoloji 30

Erciyes Üniversitesi (Kayseri)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji (Öğrenci almıyor)

Gazi Üniversitesi (Ankara)
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Hacettepe Üniversitesi (Ankara)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi 20

Harran Üniversitesi (Şanlıurfa)
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

İstanbul Üniversitesi
- Prehistorya 30
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi 30
- Klasik Arkeoloji 30

Kafkas Üniversitesi (Kars)
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Mersin Üniversitesi (İçel)
- Arkeoloji 20

Mimar Sinan Üniversitesi (İstanbul)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji 20

Muğla Üniversitesi
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Mustafa Kemal Üniversitesi (Hatay)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi 30
- Klasik Arkeoloji (Öğrenci almıyor)

Niğde Üniversitesi
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Pamukkale Üniversitesi (Denizli)
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Selçuk Üniversitesi (Konya)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji 50
- Klasik Arkeoloji (İkinci Öğretim) 50
- Sualtı Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)

Süleyman Demirel Üniversitesi (Isparta)
- Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Öğrenci almıyor)

Trakya Üniversitesi (Edirne)
- Klasik Arkeoloji 40

Uludağ Üniversitesi (Bursa)
- Prehistorya (Öğrenci almıyor)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)
- Klasik Arkeoloji (Öğrenci almıyor)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Van)
- Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Öğrenci almıyor)

Arkeoloji, Jeoloji ve Coğrafya

Yeni bir yaklaşım: Jeoarkeoloji

Yeryüzü, insanların yaşamak için gerçekleştirdikleri her türlü etkinliğin mekânıdır. Bu nedenle, geçmişte de, bugün de yeryüzündeki her türlü oluşum ve özellik insan yaşamını etkilemekte, yaşama biçimini şekillendirmektedir.

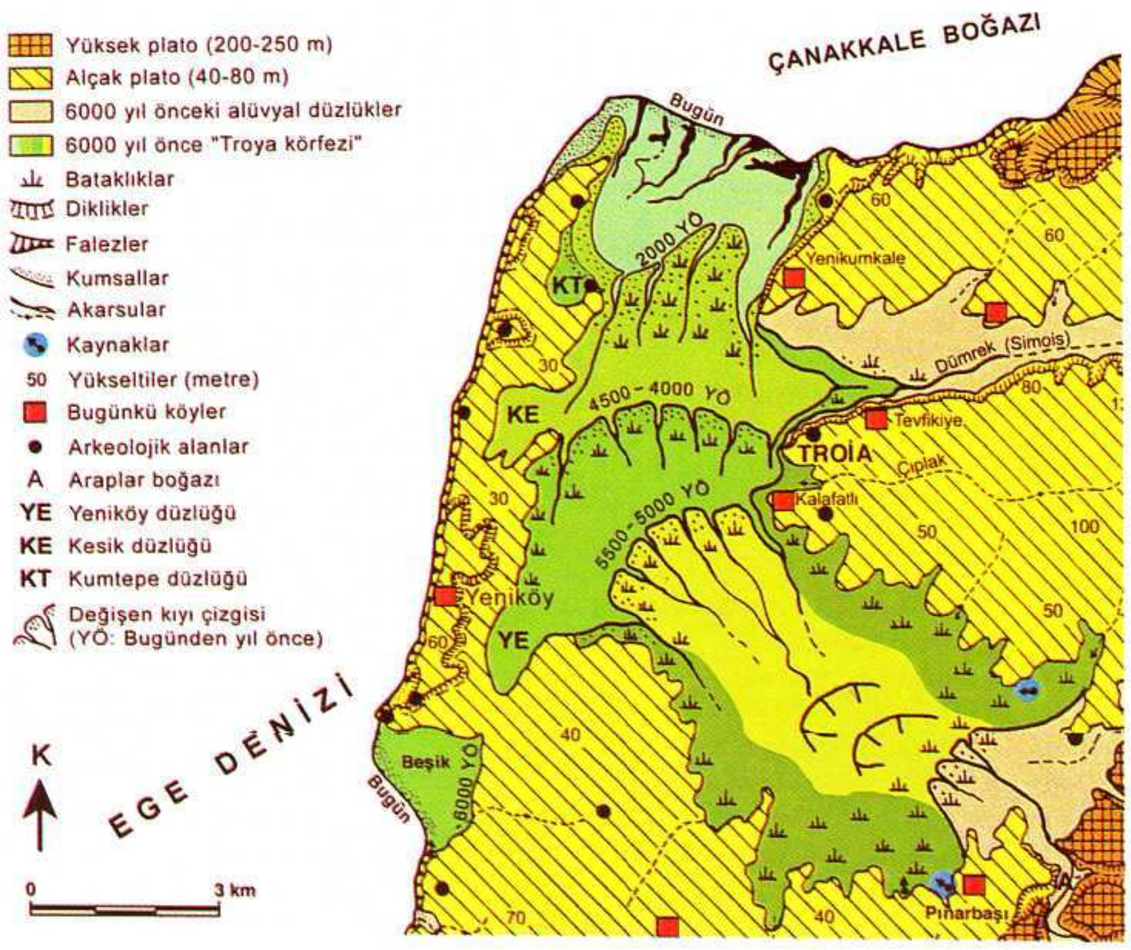
İlhan Kayan ›

Arkeolojinin bilgi aracı, aslında insanların yaşama biçimlerini yansıtan, onların nesnel eserleridir. İnsanların yaşama biçimini şekillendiren ise öncelikle üzerinde yaşadıkları yeryüzünün özellikleridir. Tarih öncesi çağlarda en eski insan topluluklarının bir alanda varlığı doğrudan oradaki yeryüzü özelliklerine, yani o alanın coğrafyasına bağımlı olmuştur. Örneğin yerşekilleri (jeomorfolojisi), iklimi uygun olmayan, yeterli su ve besin kaynakları bulunmayan alanlarda insanların barınması düşünülemez. Yerleşme öncesi insan topluluklarının yaşama düzeni bir yana, özellikle bunların bir yere yerleşmesinin, üretim yapmasının ön koşulu doğrudan uygun doğal ortam ve doğal kaynaklara bağlı olmuştur. Sonra da farklı alanların coğrafi çeşitliliği, oralarda yaşayan insanların yaşama biçimlerini, kültürlerini etkilemiş ve çeşitlendirmiştir. Böylece bir alandaki arkeolojik buluntularla o alanın coğrafi özellikleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Buna göre, arkeolojik araştırmalarda gerekli olan bilgi jeolojik olmaktan çok coğrafidir. Coğrafya yeryüzü bilimidir. Burada yeryüzü, jeolojinin konusu olan yerkabuğunun yüzeyidir. Bu yüzey, üzerinde iklim olaylarının, hayatın kaynağı olan suyun dolaştığı, insanın yaşadığı, etkinliklerini gerçekleştirdiği canlı (dinamik) bir alandır. Arkeolojinin araştırdığı eski kültürleri şekillendiren de buradaki dinamik sistemdir. Bu nedenle yeryüzünün dinamik niteliği arkeolojik bakımdan da büyük önem taşımaktadır. Böylece zaman ve zaman içinde çeşitli etkileşimlerle meydana gelen değişmeler, arkeolojide ve yer-doğa bilimlerinde önemle üzerinde durulması gereken ortak unsurlardır.

Öte yandan arkeoloji ve arkeolojik araştırmalara ilginin belirgin bir artış gösterdiği yaklaşık son yarım yüzyıllık dönemde arkeolojik araştırmaların yöntem ve niteliğinde önemli gelişmeler olduğu dikkati çekmektedir. Bunların çoğu kendi içinden bakıldığında arkeoloji ile doğrudan ilgisi görülemeyen fizik, kimya, biyoloji gibi doğal bilim alanlarında geliştirilmiş araştırma yöntemleridir. Arkeoloji araştırmalarında bunlardan yararlanılabileceği görülmüş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca arkeoloji bu yeni yöntemler için adeta bir uygulama, deneme ve gelişme alanı olmuştur. Bunlardan çoğu jeoloji veya yerbilimleri ile de doğrudan ilgili değildir. Ancak yere, yer araştırmalarına uyarlandıkları için arkeolojide hepsi "jeoarkeoloji" içinde toplanmakta veya algılanmaktadır. Bunlar bu yazının çerçevesine sığmayacak kadar çok çeşitli konular ve yöntemlerdir. Aşağıda bunlardan başlıcalarına örnekler verilmekle yetinilecektir.

Kuşkusuz arkeoloji araştırmalarının temel yöntemi kazılardır ve eski kültürlerin değerlendirilmesi için gerekli olan insan eseri nesnelere ulaşılmasının bugün için başka bir yolu da

Troya ve çevresi.

yoktur. Ancak, günümüzde kazı yapmadan da yeraltındaki bazı insan eserlerini belirlemek mümkün olabilmektedir. Örneğin bir arkeolojik alanda uzaktan algılama (remote sensing) yöntemleriyle yapılan taramalarla yüzey ve yüzey altına ait bazı bilgiler sağlanabilmektedir. Bunun için havadan alınan fotoğrafların (hava fotoğrafları), özellikle toprağın nem ve bitki örtüsünün farklılık gösterdiği değişik zamanlarda çekilmiş olanların karşılaştırmalı incelenmesi yüzey altındaki örtülü yapı izlerinin belirlenmesinde ve kazı için uygun yer seçiminde yararlı olabilmektedir. Son yıllarda özel uydulardan alınan görüntülerle veya çeşitli yer radyasyonu kayıtlarıyla (image) da geniş alanlar taranabilmektedir.

Arkeolojide uzaktan algılama yöntemlerinin önemli bir bölümünü jeofizik ölçümler oluşturmaktadır. Bunlar amaç ve yerin özelliklerine göre sığ yüzey altı katmanlarının radar ve elektrik, manyetik, sismik araştırmalar gibi yöntemlerle taranmasına dayanmaktadır. Böylece üstü örtülmüş yapı temelleri, genel olarak kent dokusu, yollar, savunma sur veya hendekleri, su yolları, çanak-çömlek veya maden işleme atölyeleri kazı yapılmadan belirlenebilmektedir.

Son yıllarda gelişen bilgisayar teknolojisi, yüzeye ait birçok bilginin üst üste çakıştırılması, ilişkilendirilerek yorumlanması imkânlarını artırmıştır. Bu yöntem GIS (Geographical Information Systems) veya Türkçe olarak CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) adıyla en geniş anlamda her türlü bilginin değerlendirilmesinde büyük kolaylık sağlamaktadır. Yine hızla gelişen GPS (Global Positioning System) yöntemi uydularla bağlantı kurularak topografik ölçümlerin büyük bir hassasiyetle yapılmasını sağlamakta ve gerek yüzey araştırmalarında, gerekse kazı alanlarında ölçüm işlerini büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Uzaktan algılama yöntemleri yüzey altına ait yararlı bilgiler vermekle birlikte, bunlar büyük, daha çok mimari kalıntılarla sınırlı kalmaktadır. Kültür alanının dağılışı, özellikle üstü örtülerek derinlerde kalmış yerleşme katmanlarının, örneğin bir höyükte kültür tabakalarının ne kadar derine indiğinin belirlenmesinde uzaktan algılama teknikleri bugün için yeterli olamamaktadır. Daha önemlisi, kültür tabakalarının niteliklerinin, hangi dönemlere ait olduklarının, başka bölgelerle olan kültür ilişkilerinin belirlenmesi, nesnel eserlere doğrudan ulaşılmadan mümkün değildir. Bunun da tek yolu arkeolojik kazılardır. Ancak geniş alanlarda yoklama (test) niteliğinde araştırmalar yapmak, özellikle eski kültür tabakalarının dağılımını ve eski doğal çevrenin (paleocoğrafya) özelliklerini belirlemek amacıyla delgi sondajlardan yararlanılabilmektedir. Bunun için çok çeşitli araç veya aletler bulunmaktadır. Örneğin Troya kazılarında el burgusu ile 8-10 m. derinliklere Unimog iş makinesine takılan hidrolik burgu takımıyla 20 m., son yıllarda kullanılan kompresör tabancasıyla yerine göre 30 metreye kadar inilmesi mümkün olabilmiştir. Burada yapılan delgi sondajların sayısı 2001 yılında 285'e ulaşmıştır. Bunlardan 30 kadarı da kepçeyle açılan 2,5 m. kadar derinlikte çukurlardır. Bu tür sondajların doğrudan kazı alanında yapılması genellikle mümkün olamamaktadır. Çünkü belirtilen sondaj takımlarının taşlı dolgularda ilerlemesi mümkün değildir. Buna karşılık çevredeki alüvyal biri-

Kavramlar

Jeoloji yerkabuğunun bilimidir. Yerkabuğu, 6370 km.'lik yerküre yarıçapının sadece 50 km.'den ince bir üst bölümünü kapsamaktadır. Jeoloji bunun yapısını (litolojik özelliklerini), farklı yapı birimlerinin istif düzenini (stratigrafi) ve yapıyı şekillendiren hareketlerini (tektonik) inceler. Kuşkusuz bu özellikler yerküre-nin kabuk altındaki katmanlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Arkeolojik araştırma yapılan bir alana ait jeolojik bilgiler gerekli, bazen çok önemli olabilir. Örneğin, mimaride kullanılan taş türleri, keramik yapılan kil yatakları, maden yatakları gibi. Bu durumda arkeolojik değerlendirmelere yardımcı olmak, katkıda bulunmak için yapılan jeolojik çalışmalar "arkeolojik jeoloji" olarak da adlandırılmaktadır.

Arkeoloji insanlık tarihinin derinliklerine inen ve kültür gelişiminin karanlık dönemlerini, o dönemlerden kalan çeşitli insan eserlerini inceleyip yorumlayarak dolaylı yoldan aydınlatmaya çalışan bir bilimdir. İnsanın doğada biyolojik anlamda herhangi bir memeli canlı olarak var oluşundan, bugünkü modern niteliğine evrimi kuşkusuz aklını kullanması ve teknoloji üretmesiyle paralel gelişmiştir. Yaşamak için, hayatı kolaylaştırmak ve daha iyi yaşamak için, üstün ve hâkim olmak için üretilen aletler, araçlar, yapıtlar bu teknolojik gelişimi belgelemekte, simgelemektedir. İşte bu nesnelerin bulunması, bilimsel yöntemlerle incelenmesi, yorumlanması ve bunları kullanan insanların yaşama düzenleriyle, kültürleriyle ilgili bilgiler üretilmesi arkeolojinin amacı ve konusudur.

Coğrafya yeryüzünün bugünkü fiziksel özelliklerini (yerşekilleri, iklim, su, toprak, canlılar örtüsü), farklı coğrafi mekânlardaki insan topluluklarını, onların yaşama biçimlerini (kültürlerini), etkinliklerini ve bütün bunlar arasındaki ilişki ve etkileşimleri inceler. Ayrıca bütün bu unsurların bugünkü özelliklerinin kökeni, gelişimi, değişimi yine zaman boyutu içinde değerlendirilir. Bu durumda arkeoloji ile geçmişin coğrafyası (paleocoğrafya) arasında büyük bir yakınlık ve ilişki olduğu açıktır.

Jeoarkeoloji, yer-doğa bilimleri araştırmalarından sağlanan bilgilerin arkeolojik araştırmalarda ve bulguların değerlendirilmesinde kullanılması anlamına gelen yeni bir bilimsel yaklaşımın adıdır. İlgi alanı çok geniş, kapsadığı konular çok çeşitlidir. Bu nedenle farklı uzmanlık dallarından bakıldığında farklı yaklaşımlarla algılandığı, konu ve anlamının henüz tam olarak şekillenmediği görülmektedir.

Tartışılan konulardan biri, jeoarkeolojide ağırlığın hangi bilimde olduğudur: Jeoarkeoloji jeoloji'nin mi, yoksa arkeolojinin mi bir alt dalıdır? Burada kelime yapısı bakımından "jeo", "arkeoloji"nin önünde bir sıfattır. Buna göre jeoarkeoloji, arkeoloji içindedir. Ancak jeoarkeoloji çalışanlar arkeologlar değil, hep yerdoğa bilimcileridir. Ayrıca jeoarkeolojideki "jeo" öneki sadece veya öncelikle jeolojiyi çağrıştırmaktadır. Halbuki jeoarkeoloji kapsamındaki araştırma konularına bakıldığında bunlar çok çeşitli doğa bilimleridir ve özgün anlamıyla "jeoloji" bunlardan sadece biridir. Ancak, başka bir yaklaşımla jeoloji de zaten tek bir konuyu değil, yerbilimleri bütününü temsil etmektedir.

Yeni bir yaklaşım: Jeoarkeoloji

kinti alanlarından bu yolla önemli sedimantoloji-paleocoğrafya bilgileri elde edilmiştir. Örneğin 15.000 yıl kadar önce bugünkünden 100 m. kadar alçakta bulunmuş olan deniz seviyesinin 6000 yıl kadar önce bugünkü seviyesine yükseldiği, bu sırada Troya batısındaki Karamenderes vadisine sokularak güneye doğru 17 km. kadar uzunlukta, 3-4 km. kadar genişlikte bir körfezin oluştuğu, sonra bunun alüvyonlarla dolmasıyla bugünkü ovanın şekillendiği belirlenebilmiştir. Bu gelişim sırasında 5000 yıl kadar önce Troya'nın bir kıyı yerleşimi olarak geliştiği, Troya VI döneminde (günümüzden 3700-3250 yıl önce) çevrenin bir delta kıyı düzlüğü durumuna dönüştüğü anlaşılmıştır. Bu döneme ait eski akarsu yatakları, bunlarla Troya yerleşmesi arasındaki alanın arazi kullanımı hakkında birçok yeni bilgi elde edilmiştir.

Arkeoloji araştırmalarında kuşkusuz en önemli konulardan biri de tarihlendirmedir (dating). Arkeolojide bunun klasik yöntemi, başta pişirilmiş killi topraktan yapılan eşyaların (çanak-çömlek) malzeme, şekil, renk, bezeme gibi özelliklerinin karşılaştırmalı değerlendirilmesine dayanır. Ancak, günümüzde çok çeşitli fizik, kimya ve biyoloji bilgilerinden yararlanılarak geliştirilmiş tarihlendirme yöntemleri bulunmakta ve uygulanmaktadır. Örneğin C14 çok yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Pişmiş toprak eşya üzerinde "thermoluminescence", üstü alüvyonlarla örtülmüş yüzeylerin tarihlendirilmesinde "optical stimulated luminescence" yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Çürümeden kalabilmiş ahşap buluntulardan ağaç halkaları incelemeleriyle sağlıklı kronoloji değerlendirmeleri (dendrokronoloji) yapılabilmektedir. Uygun sedimanlar içindeki polenlerin incelenmesi ve istatistik yöntemlerle değerlendirilmesi hem kronoloji, hem de çevredeki bitki örtüsü değişmeleri hakkında kıymetli bilgiler sağlayabilmektedir.

Jeoarkeolojik bir çalışma sırasında.

Arkeolojinin önemli konularından biri de farklı alanlarda gelişen kültürler arasındaki ilişkilerdir. Bunun için de klasik yöntem, belli kültürleri temsil eden çanak-çömlek türü eşyanın dağılımıdır. Böyle eşyaların yapımında kullanılan kil mineralleri içindeki parmak izi niteliğinde iz elementlerin (trace elements) gelişmiş fizik yöntemleriyle belirlenmesi (izotop analizleri), bunların kökeninin bulunmasını ve dağılımının izlenmesini sağlamaktadır. Aynı yöntem obsidyen, sileks gibi çok eski çağlarda alet yapımında kullanılmış taşların, bakır, kalay, altın, gümüş gibi belli çağlara simge olmuş madenlerin, çeşitli çağlarda mimaride ve sanatsal eserlerin yapımında kullanılmış olan granit, mermer gibi taşların köken ve dağılımlarının belirlenmesinde de kullanılmaktadır.

Yukarıda değinilen ve en geniş anlamıyla hepsi "jeoarkeoloji" kavramı içinde toplanan araştırma yöntemlerinden Türkiye'deki arkeolojik araştırma ve kazıların pek çoğunda yararlanılmaktadır. Bunun için arkeoloji araştırma ekiplerine ilgili alanlardan uzmanlar katılmaktadır. Örneğin Troya projesinde böyle çeşitli bilim alanlarından katılan uzmanların sayısı 100'ü geçmektedir. Ancak, özellikle tarihlendirme ve izotop analizlerinden çoğunun Türkiye'de seri olarak yapılması mümkün olamamaktadır. Bunlardan çoğunun teknolojisi devamlı gelişme durumundadır. İzlenmesi, uygulanması zor ve pahalıdır. Bu nedenle genellikle yabancı meslektaşlarımızla işbirliği içinde çalışılmakta, bir yandan arkeolojik araştırmalara yararlı katkılar sağlanırken bir yandan da arkeolojik araştırma projeleri çeşitli yeni tekniklerin geliştirilmesinde uygulama ve deneme ortamı oluşturmaktadır. Bu işbirliği, çeşitli bilim alanlarındaki yeni gelişmelerin daha yakından izlenmesi ve genç araştırmacıların yetişmesi bakımından da yararlı olmaktadır.

Sonuç olarak yeryüzü insanların yaşamak için gerçekleştirdikleri her türlü etkinliğin mekânıdır. Bu nedenle, geçmişte de, bugün de yeryüzündeki her türlü oluşum ve özellik insan yaşamını etkilemekte, yaşama biçimini şekillendirmektedir. Bugün bu ilişkiler bütün çeşitliliği ile coğrafya çerçevesinde toplanmaktadır. Geçmişteki ilişkiler ise insanların nesnel eserlerine yansımış olmasından yararlanılarak arkeolojide incelenip değerlendirilmektedir. Jeoarkeoloji bu ikisini buluşturmakta, birleştirmektedir. Jeoarkeolojinin kelime anlamı, gerçekteki uygulama anlamını tam karşılamamaktadır. Ancak, jeoarkeoloji belli bir yaklaşımı kısaca ifade eden, gittikçe yaygınlaşan, kabul gören bir terim olarak kullanılmaktadır. Bir konu sınırı çizmeye ve katı tanımlaması yapılmış bir çerçeveye yerleştirmeye zorlamanın bir gereği ve yararı bulunmamaktadır. Jeoarkeoloji gelişen, bilim alanları arasında gelişmeyi teşvik eden, yeni, çok-alanlı (multidisipliner) bir bilimsel araştırma ortamı oluşturmaktadır.

İlhan Kayan, Prof. Dr.
Ege Üniversitesi

Seçilmiş Kaynakça

Butzer K.W. *Environment and Archaeology: An Introduction to Pleistocene Geography*, Chicago, Aldine, 1964.
Butzer K.W., *Archaeology and Human Ecology*, Cambridge University Press, New York, 1982.
Herz N., Garrison E.G., *Geological Methods for Archaeology*, Oxford Universty Press, 1998.
Rapp G.Jr., Gifford J.A., *Archaeological Geology*. Yale University Press, 1985.
Rapp G.Jr., Christopher L.H., *Geoarchaeology*, Yale University Press, 1998.
T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün her yıl düzenlediği *Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu* bildiri kitaplarının "Araştırma ve Arkeometri" projelerine ait olan ciltlerinde, jeoarkeolojinin çeşitli uygulamaları ve elde edilen sonuçlar yayımlanmaktadır.
Troya Projesi'nin her yıl yayımlanan *Studia Troica* serisinde jeoarkeoloji konularında çeşitli uygulama çalışmalarına örnekler bulunabilir.

Sikkelerin Işığında Antakya depremi

■ 29 Kasım 528'de Antakya'da meydana gelen şiddetli depremin Tanrı'nın gazabı olduğuna inanıldı ve kentin adı Antakya'dan Theoupolis'e (Tanrı'nın Kenti) çevrildi.

Oğuz Tekin ›

Aslında Antakya (Antiokheia) 528 yılı depreminden yaklaşık iki yıl önce, 526 yılı mayıs ayında bir kez daha sallanmıştı. Ancak, bizim 528 yılı depremini ele almamız hem daha şiddetli olması hem de bir nümismatik kanıt sunması nedeniyledir. Deprem öyle şiddetliydi ki hemen güneyinde yer alan Laodikeia'da da büyük kayıplara ve hasara neden olmuş, Seleukeia'da da hissedilmişti.

MS 491-578 yılları arasında yaşamış olan Ioannes Malalas, *Khronographia* adını taşıyan eserinde Antakya depremini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Depremin, Tanrı'nın bir gazabı olduğunu vurgulayan yazar, çok sayıda yapının yıkıldığını ve 5000'e yakın kişinin hayatını kaybettiğini söylemektedir. Depremin meydana geldiği 528 yılında Bizans İmparatorluğu tahtında I. Iustinianus (M.S. 527-565) bulunuyordu. Malalas, imparator Iustinianus'un, depremde zarar gören Antiokheia'ya (Laodikeia ve Seleukeia ile beraber) üç yıl için vergiden muafiyet tanıdığını da bildirmektedir. İmparator, ayrıca, bu kentlere 200 libra bağışlamış ve vatandaşlarının statülerini iyileştirmiştir.

Yine bir *Khronographia* yazarı olan Theophanes de (MS 760- 817) 29 Kasım 528 tarihinde Antakya'da meydana gelen deprem hakkında bilgi vermekte hatta bunun çarşamba gününe denk geldiğini söylemektedir. Verdiği bilgiler çoğunlukla Malalas'ın verdiği bilgilerle aynıdır. Sadece hayatını kaybedenlerin sayısını 4800 olarak vermekte ve depremi takiben şiddetli bir kışın olduğundan bahsetmektedir. Theophanes ayrıca bir anekdotu aktarmaktadır. Buna göre, kış ortasında kentte kalan insanların kendilerini karlara atarak Tanrı'dan merhamet dilediklerini ve bunun üzerine Tanrı'nın dindar bir vatandaşa görünerek, ona, hayatta kalanlara kapılarının üstüne "İsa bizimledir; merhamet" diye yazmalarını buyurduğunu, bu iş yapıldıktan sonra ise Tanrı'nın gazabını durdurduğunu söylemektedir. Theophanes'in verdiği en önemli bilgi ise depremden sonra kentin adının Theoupolis (Tanrı'nın Kenti) olarak değiştirilmiş olduğuna ilişkindir. Zira bu bilgi nümismatik verilerle de uygunluk göstermektedir. Gerçekten de önceki bakır sikkelerde (hatta Iustinianus'un ilk bakır sikkelerinde bile) ANT veya ANTIX şeklinde kısaltılan kentin adı, bundan böyle Theoupolis'i işaret eden THEUP veya ΘΥΠΟ şeklinde kısaltılmaya başlanmıştır. Burada açıkça Antiokheia'dan Theoupolis'e bir dönüşüm görülmektedir. Ancak, resmi bir kararla yapıldığı anlaşılan bu isim değişikliği uzun süreli olmamış; daha sonra tekrar eski isme dönülmüştür.

Antakya'da basılmış olan bu Bizans sikkelerinin alt kısmında görülen THEUP, kentin adının Antiokheia'dan Theoupolis'e dönüştüğünü işaret etmektedir.

Eskiçağda ve ortaçağda Akdeniz dünyasında meydana gelen depremlere ilişkin E. Guidoboni'nin *I Terremoti prima del Mille in Italia e nell' area mediterranean* (Bologno, 1989) adlı kapsamlı çalışması çok önemlidir. Bu eserin, *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century* (Bologno, 1994) adıyla İngilizce edisyonu da yayımlanmış bulunmaktadır.

‹ *Oğuz Tekin, Prof. Dr.*
İstanbul Üniversitesi

Malalas, depremi anlatıyor...

"... Bu dönemde Antiokheia, altıncı kez Tanrı'nın gazabına uğrayarak bir afete maruz kaldı. Meydana gelen deprem bir saat sürdü ve bu esnada korkunç bir uğultu işitildi; öyle ki önceki depremde yıkıldıktan sonra yeniden inşa edilmiş olan binaların yanı sıra surlar ve bazı kiliseler de yıkıldı. Başka kentler bu olayı öğrendiklerinde ağıt yakarak dualar ettiler. Kentin civarındaki kesimler de zarar görmüştü. Bu depremde 5000'e yakın insan öldü. Kurtulanlar başka kentlere göç ettiler; bir kısmı ise dağlarda yaşamaya başladı. Patrik Euphraimios bütün bu olup bitenleri imparatora bildirdi; Byzantion halkı olayı duyduğunda günlerce dua törenleri düzenledi."

(*Khronographia*, 442-43)

gençler tarih yazıyor

Yatak (Karasanlı'da) Paleolitik Çağ buluntuları

Yatak'taki buluntunun en büyük özelliği Türkiye Trakya'sının bilinen ilk ve tek iki yüzeylisi olmasıdır.

Berkay Dinçer ›

2000 yılı eylül ayında rastlantı sonucu, tarafımızdan bulunan Yatak Paleolitik Çağ buluntu yeri, Tekirdağ'ın yaklaşık 30 km. batısında bulunan ve merkez ilçeye bağlı olan Karansıllı köyündedir. Paleolitik Çağ buluntuları köylülerce "Yatak" olarak adlandırılan yerde, köyün yaklaşık 350 m. güneydoğusunda, köy mezarlığına ve harman yerine giden yolun 100 m. kadar kuzeydoğusunda, deniz düzeyinden yaklaşık 230 m. yükseklikte bir sırtın üzerinde bulunmaktadır. Bu buluntu yerinin boyutları, yüzeydeki taş yoğunluğundan anlaşıldığı kadarıyla 60x75 metredir. Yatak'ın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yazları kuruyan küçük bir sel yatağı bulunmaktadır. Ancak, buluntular tam olarak Yatak'la sınırlı değildir. Mezarlığın kuzeybatı ve batı tarafında, harman yerine giden yolun çevresinde ve köye giden asfalt yolun kuzeyinde; köyün yaklaşık 500 m. güneybatısında da Yatak'ta bulunan türde taşlar saptanmıştır. Bizim şimdilik sınırlı bilgilerimizle edindiğimiz görüş, bu tür malzemenin –kuvars, kuvarsit, jasp, çakmaktaşı ve çertin– tüm Tekirdağ çevresinde bulunduğudur. Kumbağ'dan Kumbağ Orman Dinlenme Yeri'ne giden yolun çevresinde ve Değirmenaltı Mahallesi'nin plajında da aynı tür taşlara rastladık. Ayrıca olanaksızlıklar yüzünden henüz sınayamadığımız bir başka bilgi de yine Karansıllı köyünden bize ulaştırılmıştır. Bir definecinin kaçak kazısı sonrasında bir İlk Tunç Çağı yerleşimi olduğu anlaşılan ve Tekirdağ Müzesi tarafından "Türbetepe" olarak kayıtlara geçirilen Sarıbaba tepesi dolaylarında, Yatak'ın yaklaşık 3 km. kuzeydoğusunda da Yatak'takilere benzeyen taşların bulunduğu öğrenilmiştir. Bu bilgilerin sınanması ve bölgede bilimsel bir ekip tarafından yüzey araştırmalarının yapılması gerekmektedir.

Yatak'ta yaptığımız araştırma tamamıyla kendi olanaklarımızla gerçekleştirilmiştir. Yatak'a, bulduğumuz günden 2001 yılı başına kadar, hepsinde çok sınırlı olanaklara ve zamana sahip olduğumuz dört ziyarette bulunduk. 2001 yılı içinde, çok istememize rağmen, bir ziyaret gerçekleştiremedik. Yatak'ı rastlantı sonucu bulmamızı sağlayan, Yatak'ın yaklaşık 100 m. güneybatısında bulunan, bir tarla sahibince toplanmış taş yığınını her ziyaretimizde biraz daha büyümüş bir halde bulduk. Bu, tarlanın sürülmesiyle birlikte Yatak'ı tahrip etmektedir. Biz, ilk iki ziyaretimizde Yatak'ın yüzeyinden buluntu toplama konusunda oldukça kaygılıydık. Çünkü buluntuların yatay dağılımının önemli olduğunu düşünüyorduk ve bu dağılımı değiştirebileceğimizden kaygılanıyorduk. Ancak, yoğun tahribat bize bu kaygımızın yersiz olduğunu gösterdi. Topladığımız buluntuları Tekirdağ Müzesi'ne teslim ettik. Ancak, buluntularımızın tanınması çok zor olan bir döneme, Alt Paleolitik Çağ'ın başlarına ait olması ve bu yazının başlarında da belirttiğimiz gibi, Paleolitik Çağ ile ilgilenilmemesi dolayısıyla Tekirdağ Müzesi'ne teslim ettiğimiz malzemenin müzeden atıldığını üzüntüyle öğrendik. Çağdaş arkeolojinin, buluntulara edinilen bilgi açısından değer verdiği ve buluntuları "eser" diyerek cam fanusların içinde saklamadığını düşündüğümüzde, üzücü olan tek şey harcadığımız emeğin sonuçlarının, Yatak'tan bir daha toplama yapılmaması halinde, ileride sınanamayacak olmasıdır.

Yatak Buluntuları

Yatak'tan toplanan buluntu türleri içinde sayı olarak en büyük türü yontuk çakıllar oluşturmaktadır. Bunlar ayrıca tipolojik olarak en eski buluntu türüdür. Oldowan işleyimi olarak bilinen bu tür işleyimler Afrika, Avrupa ve Asya kıtalarında bulunmaktadır. İki yüzeylilerden önce ortaya çıkan ve insanın bugün için bilinen kanıtları günümüze ulaşabilen en eski aletleri olan Oldowan türü aletlerin bilinen en eski örnekleri Doğu Afrika'dadır ve yaklaşık 2,2 milyon yıl önce yapılmışlardır.

Berkay Dinçer, *1980 yılında İstanbul'da doğdu. Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı 4. sınıf öğrencisi olan Dinçer, 2000 yılında kendisinin bulduğu Yatak Paleolitik çÇağ buluntu yeri üzerine hazırladığı makalesiyle Gençler Tarih Yazıyor 2001'de üçüncülük aldı. Bu buluntu yerindeki araştırmalarını tamamen kendi imkânlarıyla yapan Dinçer'e başarılar diliyoruz.*

Bu tür aletler yaklaşık bir milyon yıl boyunca hiçbir değişime uğramadan insanlarca kullanılmışlardır. Ülkemizde bu tür aletler en iyi Yarımburgaz Mağara'sından tanınmaktadır ve Yarımburgaz'ın yontuk çakıl veren en eski tabakası >300 bin (yaklaşık 400 bin) yaşındadır. Yontuk çakılların bu dönem için belirleyici alet tipi oldukların düşünülmesine karşın, yongaların satır, kıyıcı satır türü aletlerden daha önemli oldukları yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır. Yatak'ta bulunan yontuk çakıl türü aletler genel olarak Yarımburgaz Mağarası'ndan bilinen örneklerle benzeşmektedirler.

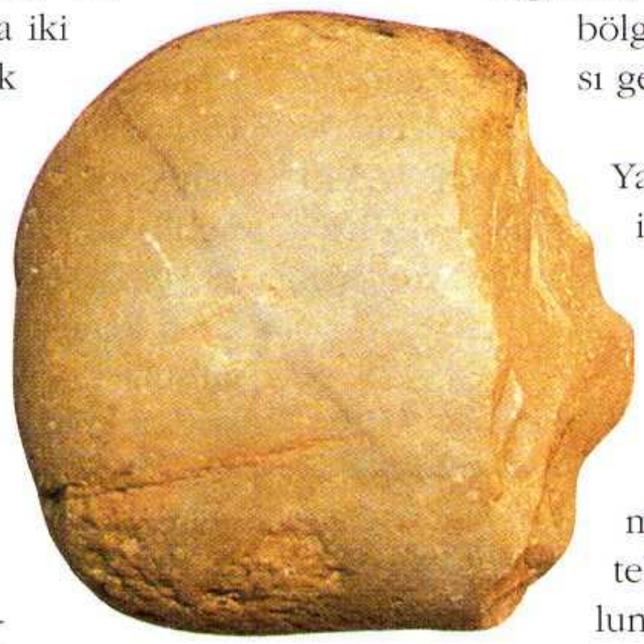
Yatak'taki buluntunun en büyük özelliği Türkiye Trakya'sının bilinen ilk ve tek ikiyüzeylisi olmasıdır. Yarımburgaz Mağarası'nda iki yüzeyliler yoktur. Ülkemiz Pleistosen arkeolojisinin kurucularından Şevket Aziz Kansu (1963) tarafından İstanbul Davutpaşa'da bulunan "el baltası"nın kuşkulu bir örnek olması ve 1980 yılında burada yapılan yüzey araştırmasında bulunan ve Paleolitik oldukları düşünülen çakmaktaşı aletlerin herhangi bir işleyim geleneğine bağlanamaması Yatak'ta bulunan iki yüzeylinin Trakya'da bilinen ilk ve tek iki yüzeyli olduğunu göstermektedir. Yakındoğu ve Anadolu'da iki yüzeyliler yaygın olarak kullanılırken Trakya'da nelerin olduğu bilinmemektedir. İstanbul ve Kefken'e kadar iki yüzeyliler yayılırken, Trakya'da bu tür buluntuların birden bire ortadan kalkması ilginçtir. Çünkü İstanbul Boğazı'nın günümüzden daha yüksek olduğu dönemlerde bile kültürel bir sınır oluşturması olası değildir. *Homo erectus* türü insanların günümüzden yaklaşık 800 bin yıl önce deniz yolculuğu yapmak amacıyla sandal, kayık türü araçlar yapabileceği bilinmektedir ve ayrıca İstanbul Boğazı sandalsız da geçilebilir.

Yatak'ta yontuk çakılların arasında yalnızca bir iki yüzeyli bulduğumuzda, Paleolitik Çağ'da kültürün başka kültürlerden alma, göç ve icat yoluyla değiştiğini göz önüne alarak Oldowan türü aletler kullanan yerel bir toplulukla Acheul türü iki yüzeyliler kullanan doğulu bir topluluğun ilişki kurmuş olabileceğini düşünmüştük. Ancak, bu iki tür buluntunun çağdaş olmadığını düşünmek daha mantıklıdır.

Yatak'tan bilinen parçaların dördü dışında hepsi Alt Paleolitik Çağ'a ait kültür ürünleridir. Dört parça ise Paleolitik Çağ'ın daha geç dönemlerine (olasılıkla Üst Paleolitik Çağ sonrasına) tarihlenen yongalardır.

Genel Sonuçlar

Yatak'ın Trakya gibi Paleolitik Çağ buluntularının çoğunun jeolojik etmenlerle yok olduğunun kabul edildiği bir bölgede bulunması, araştırma eksikliğinin önemini göstermiştir. Yatak'ın varlığından çıkan sonuç, bazı buluntu yerlerinin hâlâ bulunabileceğidir. Bizim görüşümüz, en azından Tekirdağ ve çevresinin Paleolitik Çağ açısından oldukça zengin olduğu ve bu zenginliğin yapılacak araştırmalarla ortaya çıkarılabileceğidir. Yoğun tarımsal etkinliğin ve şehirleşmenin buluntu yerlerini tahrip ettiğini düşündüğümüzde, bir an önce bölgenin araştırılması gerekmektedir.

Yatak'ta bulunan iki yüzeyli, iki yüzeylilerin dağılımı hakkında da yeni bir bilgi sağlamıştır ve Yatak ülkemizin Trakya'daki tek iki yüzeyli buluntu yeridir.

Yatak'la ilgili önemli bir sorun da ters tabakalanmadır. Şimdilik edindiğimiz görüş Yatak'ın ters tabakalandığı, yani normalde olması gerektiği gibi en eski buluntuların en altta, en yenilerinin en üstte olmadığıdır. Bu durumda Yatak buluntularının bir başka yerden taşındıklarını ve *in situ* olmadıklarını söyleyebiliriz. Taşınma işlemi toprağın bir yerden başka bir yere akmasıyla oluşmuş ve en üstte olan en yeni tabakalar ilk önce taşınıp biriktirildikleri için en altta kalmışlar, daha eski tabakalar yenilerin üzerine birikmiştir.

Yatak'taki buluntu yeri, tarla sahibinin "tarlayı taşlardan temizlemesi" yüzünden tahrip olmaktadır (üstte). Paleolitik döneme ait bir balta (solda).

Karansıllı köyü ve çevresinde bilimsel bir ekip tarafından yüzey araştırılması yapılmalı ve bu araştırma, bilinen buluntu yerlerinin tam sınırlarının açığa çıkarılmasına ve yeni buluntu yerlerinin saptanmasına yönelmelidir. Araştırılması gereken başka konular da iki yüzeylilerin ve Paleolitik Çağ'ın geç dönemlerine ait olduğunu düşündüğümüz buluntuların durumlarıdır. Elbette Yatak'ın Trakya'da Paleolitik Çağ'ın tüm sorunlarını çözdüğünü söyleyemeyiz. Ancak Yatak, Trakya'da Paleolitik Çağ buluntu yerlerinin bulunabileceğini gösterdiği için önemlidir.

Bu yazının tam metnini ve kaynakçasını www.tarihvakfi.org.tr adresindeki sitemizde bulabilirsiniz.

YAVUZ CEZAR İLE

İstatistikten siyasete tarihçilik

Tarih aslında geçmişle ilgili bir şey değil ve bugünkü toplumun bir sorunu ve dolayısıyla çok güncel. Bu bakımdan tarih temelde güncel siyasetin bir parçası ve hatta onun önemli bir aracı. Dolayısıyla tarihçi de bu günlük siyasetin bir elemanı.

Mustafa Yolaç ›

Yavuz Cezar'ın tarihe ilgisi, ilkokuldayken, sanat tarihi profesörü olan babası Mustafa Cezar'ın "Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi" projesinin ciltleri arasında başladı. İktisat Fakültesi'ne devam ettiği yıllarda, –o dönemde fakülte henüz bölümlere ayrılmadığından– "disiplin" adı verilen ders gruplarından, zorunlu olan iktisat disiplini dışında maliye ve istatistiği seçti.

"Bizim istatistik hocalarımız 'Bir şeyi ölçemiyorsan, onu aslında bilmiyorsun' derlerdi. Bunda gerçek payı çoktur, ama tabii önce 'bilmek' ve 'ölçmek' gibi kavramları yerli yerine oturtmak lazım. Bunlara ilişkin söz konusu olabilecek epistemolojik tartışmalar şimdilik bir yana istatistiğin önemi ortada. Onlar olmadan iktisadi analiz yapmak mümkün değil.

İktisat tarihçileri için istatistik kullanımı çok önemli. Gerçekten iyi istatistikler daha iyi bir iktisat tarihi üretiminin önemli bir parçası. Ancak, hemen belirtmek gerekiyor ki istatistiklerin bolca kullanılması tartışmaları hiç de sona erdirmiyor. Bunun çeşitli nedenleri var. Bir nedeni, tarihin ideolojik boyutu. Diğer bir neden ise 'iyi istatistik' üretmenin zorluğudur. Bu zorluk, bırakınız tarihsel istatistikleri bugünkü istatistikler için bile söz konusudur ve bunlara ilişkin tartışmalar ciddi boyutlardadır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlılar bazı istatistikler üretmiş ama bunların çoğu sağlam ve iyi istatistik kategorisine girmekten uzak. Bir kısmı ise zaten kısmi ve geneli pek temsil edemiyor. Dolayısıyla bunları çok ihtiyatla kullanmak ya da belki daha iyisi pek gerekli değilse kullanmamak gerekiyor. Ama, Osmanlı istatistiklerine ilişkin sorun bundan ibaret değil. 19. yüzyıl öncesi dönemde Osmanlı'nın kendi ürettiği ve yayınladığı istatistikler yok. Ama, buna mukabil arşivde çok sayıda belge, defter ve dolayısıyla veri ve rakam var. Peki bu rakamlar istatistik sayılmaz mı, istatistik gibi kullanılamaz mı? Bence hayır. Gerçi, bu gibi verileri ilk defa gündeme getiren Barkan bunlara 'Hakana Mahsus İstatistik Defterleri' adını vermişti, ama o bu ifadeyi sadece ilgi uyandırmak amacıyla metaforik bir içerikle kullanmıştı. Bu verilere ilişkin analizinde de kendisi hep ihtiyatı elde tuttu.

Öte yandan, Osmanlı istatistiklerinde esas açmaz daha işin başındadır, yani 'Osmanlı'nın tanımı bile ortaya konmadan bazı rakamların verilmesindedir. Nitekim, rakamlarla bezeli birçok

Yavuz Cezar, *ilkokulu Üsküdar'daki Paşakapısı İlkokulu'nda bitirdikten sonra, 1957 yılında Saint Joseph Fransız Erkek Lisesi'nde ortaöğrenimine başladı. Lise döneminde, AFS burslusu olarak bir yıl Utah'da Wasatch High School'da okudu. 1965 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne girdi. Fakültenin İstatistik bölümünden mezun oldu. 1973'te İktisat Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1985'te İktisat Teorisi ve İktisat Tarihi doçenti, 1991'de aynı alanda profesör unvanı aldı. Profesörlüğünün birinci yılını doldurduğu sıralarda Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasi Tarih Anabilim Dalı başkanlığı görevini üstlendi. 2001 yılından bu yana Yıldız Teknik Üniversitesi'nde İktisat Tarihi Anabilim Dalı başkanı olarak görevini sürdürüyor.*

Yavuz Cezar

çalışmada Osmanlı diye kısmi rakamlarıyla işler sonuca bağlanmaktadır.

Arşivden derlenen 'istatistik benzeri' dökümlerde en önemli mahsur, verinin araştırıcı tarafından üretilmesidir. Yani daha işin başında bir keyfilik mevcuttur. Ve belki daha da önemlisi zamanında başka amaçlar için hazırlanmış verilerden şimdi istatistik üretmeye girişmektir. Oysa, istatistikte temel kural verilerin sadece bu amaç için derlenmesidir. Hele verilerin iyi tanımlanmamış olması işleri iyice karıştırmaktadır.

Bir de şu var: Tarihsel konular işlenirken istatistik kullanımı yazarın ikna gücünü artırıyor görünmesine rağmen, aslında okurlar rakamlardan pek hoşlanmıyorlar. Hele, dozu kaçırırsanız okura daha da itici geliyorsunuz. Bunun önemli bir nedeni sanırım şu: Tarihi yapan esas unsur olan insan olduğu için okur da okuduğu satırlar arasında onu arıyor. Rakamlar insanı yok edince belki tarih de yok oluyor."

Yavuz Cezar'ın hazırladığı doktora tezi, 1986 yılında *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, 18. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih* başlığıyla yayımlandı. Kitap, "dünya literatürüne önemli katkı" gerekçesiyle Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü aldı.

"Kitabımda Osmanlı'daki büyük dönüşümü ve değişimi yakalamaya ve anlatmaya çalıştım. Daha önceleri 18. yüzyılın gerçekten tarihçilerimizce pek işlenmemiş ve dolayısıyla bilinmez olduğunu açıkça ortaya koymak lazımdır. Dolayısıyla bu kitap herşeyden önce bilinmeyen bir Osmanlı 18. yüzyılını iyi kötü aydınlatmada önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu yüzyılın temel noktalarının bilinmesi ise 19. yüzyıldaki gelişmeleri anlama bakımından da çok önemli bir temel oluşturmuştur. Ancak bunlar bir yana, bir değişim ve dönüşüm yüzyılı olan 18. yüzyıl kavranırken, bu değişime direnen ve sonra da bu değişimi sağlayan bütün mali, idari, askeri, ekonomik, toplumsal güçler ve dinamikler tek tek kendiliğinden açığa çıkmıştır. Dolayısıyla bu kitapta, Osmanlı örneğinden hareketle, bunalımın ve değişimin bir anatomisi ve analizi vardır."

Cezar, üniversitedeki faaliyetini sürdürürken bir yandan da dergicilikle uğraşmaya başladı. Hazırlıkları 1990 yılında başlayan ve ilk sayısı Mart 1991'de yayımlanmış olan *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi* adlı derginin editörlüğünü ve yayın kurulu başkanlığını üstlendi.

"Biz bu dergi işine giriştiğimizde üniversiteler manen ve madden fakirleşmiş ve eski dergilerini çıkaramaz hale gelmişti. Bu dergilerin okur ve yazarı durumundaki hocalar ise bir yandan araştırmalarını yayımlayacak dergi bulamazken bir yandan da çok sayıda dergiye para ayıramaz duruma düşmüştü. Dolayısıyla bizim dergimiz gerçekten bir ihtiyaca cevap oldu.

Bilimde ve bilimsel yayınlarda multidisipliner bir yaklaşım çok önemlidir. İşte bizim dergimizin önemli amaçlarından biri de bu tip bir ihtiyaca cevap verebilmekti. Nitekim, böyle bir dergide tarihçi, iktisatçı, sosyolog, siyaset bilimci ve hukukçu bir araya gelebilmiş ve her bir uzman diğerinin yazısında kendisine hitap eden bir şeyler bulmuş, okuduğundan tat almış ve böylece kendi dar alanının dışına açılarak kendini geliştirme fırsatı yakalamıştır.

Genel tarihe ya da klasik tarih yazımına kıyasla iktisat tarihinin daha gelişmiş, yani daha bilimsel bir tarih versiyonu ortaya koyabileceğine inanıyorum. Bu tarih daha yaygın kabul görür, yani daha az tartışmalı sonuçlar da getirebilir. Çünkü metodolojisi sağlamdır, kurulan binanın planı ve iskeleti muhkemdir.

Tarih aslında geçmişle ilgili bir şey değil ve bugünkü toplumun bir sorunu ve dolayısıyla çok güncel. Bu bakımdan tarih temelde güncel siyasetin bir parçası ve hatta onun önemli bir aracı. Dolayısıyla tarihçi de bu günlük siyasetin bir elemanı. Tarihçinin böyle bir rolü reddetmesi de pek kolay değil. Toplumda her yeni kuşağın tarihi yeniden yazıp yorumlamak hakkı bulunduğuna ve bu hakkın kullanımı da tarihçiler tarafından yerine getirileceğine göre, tarihçilik mesleğini icra edenlerin, bazen bilinçli, bazen bilinçsiz belli bir politik mücadelenin saflarında yer alması galiba kaçınılmazdır. Ancak burada yine de ince bir nokta vardır ki o da şudur: Son tahlilde, yaptığı çalışmalar belli bir ideolojiye ya da bir siyasal görüşe hizmet ediyor görünse de, 'akademik tarihçi' kendini 'siyaset üstü' sayılabilecek bir konuma yerleştirebilmek için özel bir çaba göstermelidir. Bunun ilk koşulu günlük siyasetin aracı olmamak ve sosyal bilimin metodolojik gerekle-

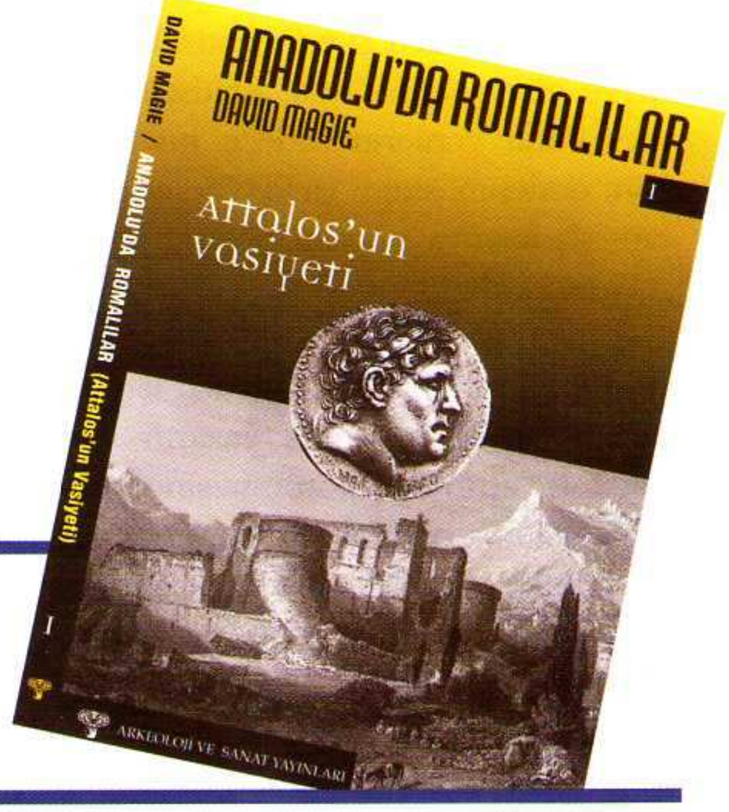
rinden ödün vermemektir. Böylece, kısa vadeli beklentilere cevap verememe gibi bir duruma düşme tehlikesine karşılık daha sonraki kuşaklara hitap edebilme şansını yakalama olanağına kavuşabilirsiniz.

Bütün mesele akademik endişeyi politik endişenin önüne geçirebilmektir. Bu yapıldığında artık 'sosyal bilimci' şapkasını giymiş olan araştırmacı kendini günlük politikaya hizmetle yükümlü değil de, daha uzun vadeli sorunlara hizmetle yükümlü hissedecektir. Böyle bir yaklaşım, doğal olarak, ayrı bir bilinç gerektirecek ve böylece araştırma konuları, dönemleri ya da bölgeleri belli bir perspektif içinde seçilip ele alınacaktır. Ama, ne yazık ki Türkiye'de ve hatta yurtdışındaki birçok tarihçinin motivasyonu, konu seçimi ve yaklaşımları gayri akademik değerlerle olmakta ve dolayısıyla akademik tarihçilik çok yavaş ve küçük katkılarla yol alabilmektedir."

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI'NDAN...

Anadolu'da Romalılar

Büyük İskender'in ölümünü izleyen çatışma ve kaos döneminde rakiplerini saf dışı bırakan Lysimakhos, Batı ve Orta Anadolu'nun egemeni olmuştu. Bu kral ele geçirdiği Bergama Kalesi'nin komutanlığını ve orada bulunan hazinenin sorumluluğunu Philetairos adlı bir kişiye verdi.

David Magie, *Anadolu'da Romalılar I: Attalos'un Vasiyeti*, (Çev. N. Başgelen Ö. Çapar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.

Oğuz Tekin ›

David Magie'nin 1950 yılında Princeton Üniversitesi tarafından yayımlanan iki ciltlik *Roman Rule in Asia Minor* (Anadolu'da Roma Egemenliği) adlı eseri Roma çağı Anadolu tarihi için en önemli başvuru kaynaklarından biridir. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, eskiçağ tarihi alanındaki bu kaynak kitabı bir defada ve tek cilt olarak değil, ama kitap formatında olmak üzere bölüm bölüm yayımlamayı planlamıştır. Burada tanıtımını yaptığımız kitap, Magie'nin eserinin birinci bölümünü kapsamaktadır. Çevirmenlerden Nezih Başgelen'in uzun yıllar arkeoloji yayımcılığı yapan tanınmış bir arkeolog, Ömer Çapar'ın da bir eskiçağ tarihi profesörü olmasına dikkati çekmenin yararlı olacağını düşünüyorum. Bu, çevirinin kalitesi ve güvenirliliği açısından önemlidir.

Kitap, yukarıda belirttiğimiz gibi, Magie'nin eserinin birinci bölümü olan "Attalos'un Vasiyeti"ne ayrılmıştır. Diğer bir deyişle, Philetarios'tan III. Attalos'a kadar Bergama Krallığı ele alınmaktadır. Büyük İskender'in ölümünü izleyen çatışma ve kaos döneminde rakiplerini saf dışı bırakan Lysimakhos, Batı ve Orta Anadolu'nun egemeni olmuştu. Bu kral ele geçirdiği Bergama Kalesi'nin komutanlığını ve orada bulunan hazinenin sorumluluğunu Philetairos adlı bir kişiye verdi. Ancak, Lysimakhos'un Seleukos (Suriye) Kralı I. Seleukos ile mücadelesinde Philetairos, Seleukos tarafını tutmuş ve Seleukos'un Lysimakhos'u yenilgiye uğratmasından sonra da Bergama'nın egemeni oldu. Bithynia Kralı I. Nikomedes'in isyan eden kardeşine karşı kullanmak üzere Galatları Anadolu'ya çağırması da bu döneme rastlamaktadır. Bergama topraklarında da yağmaya girişen bu kavim Philetairos tarafından durdurulmuştur.

Philetarios'tan sonra yerine I. Eumenes (MÖ 263-241) geçti. Bu kralın en bilinen icraatı Seleukos Kralı I. Antiokhos'u yenilgiye uğratmış olmasıdır. Eumenes'in MÖ 241'de ölümüyle Bergama'nın yönetimi Seleukos prensesi ile evlenmiş olan kuzeninin oğlu I. Attalos'a (MÖ 241-197) geçmiştir. Bu kral Galatlara karşı Yukarı Kaikos (Bakırçay) Ovası'nda kesin bir zafer kazanarak onların geri çekilmelerini sağlamıştır. Kendisinden önceki Philetairos ve Eumenes'in yapamadığını yaparak, "kral" (basileus) ünvanını almıştır. Attalos zamanında Bergama görkemli yapılarla süslenmiş, Yunanistan'dan pek çok eser buraya taşınarak kent, Hellenistik dünyanın en önde gelen merkezlerinden biri yapılmıştır. "Barbarlara" karşı Hellenlerin önderi olan kral, tarihçi Polybios'a göre, "Hellenlerin özgürlüğü için savaşırken bu en saygın görevi sırasında ölmüştür".

I. Attalos'tan sonra Bergama tahtına II. Eumenes (MÖ 197-159) geçti. Dönemi-nin en önemli olayı Roma'nın Seleukos Kralı III. Antiokhos ile Manisa civarında yaptığı savaş ve bu savaş sonrasında Antiokhos'un Roma'ya yenilerek topraklarının Eumenes ile Rhodos arasında paylaştırılmasıdır. Bu paylaşımda Eumenes aslan payını almıştı. Bundan böyle Bergama, tarihinin en geniş sınırlarına uluşmıştır. Attalos, 38 yıllık bir saltanattan sonra MÖ 159'da 62 yaşındayken öldü.

I. Attalos'un yerine kardeşi II. Attalos (MÖ 159-138) geçti. 21 yıllık saltanatı sırasında Roma'nın sadık bir müttefiki kalarak önceki Bergama krallarının izlediği politikayı sürdürdü. MÖ 138'de öldüğünde yerine yeğeni III. Attalos (MÖ 138-133) geçti. Bu kral hakkında en iyi bilinen olay, krallığını Roma'ya vasiyet etmesidir. Bundan böyle Roma, Batı Anadolu'da Asya eyaletini oluşturacak ve Anadolu'da uzun süren egemenliğinin temelini atmış olacaktı.

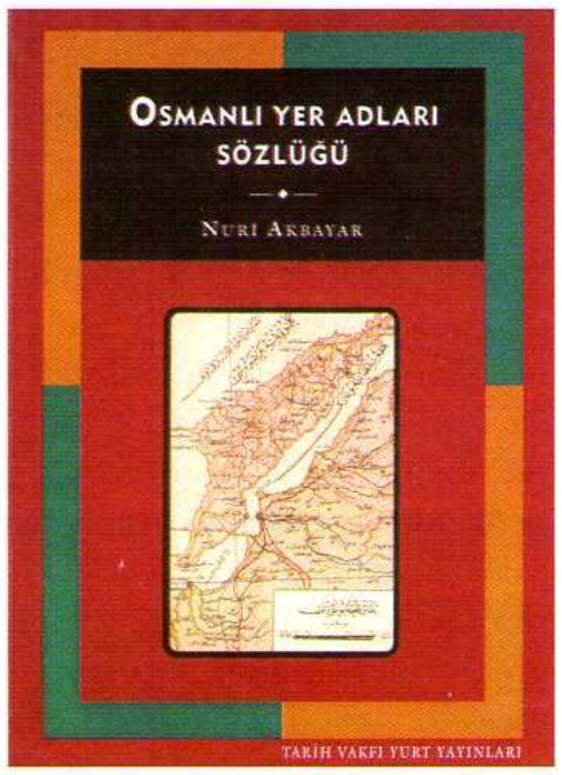
Anadolu'da Romalılar başlıklı bu kitap, Bergama tarihini en yetkin bilimadamlarından birinin kaleminden sunmaktadır bize. Umarız bu klasik eserin diğer bölümleri de gecikmeden yayımlanır ve eser bir bütün olarak kitaplıklarımızdaki yerini alır.

‹ *Oğuz Tekin, Prof. Dr.*
İstanbul Üniversitesi

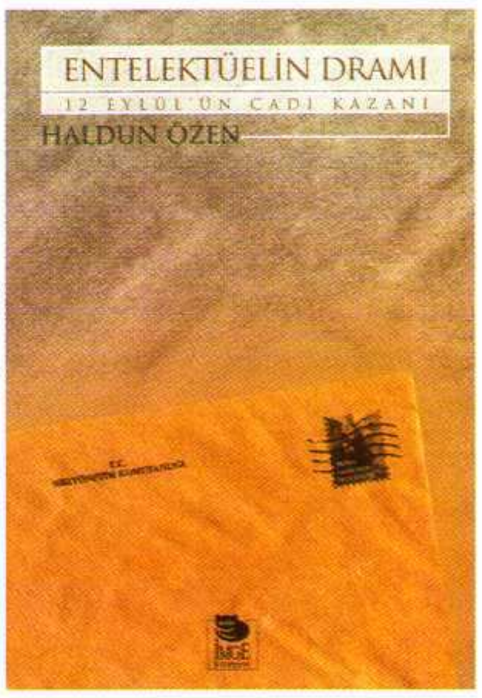
Osmanlı Yer Adları Sözlüğü

Nuri Akbayar

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Alanında bir ilk olan bu sözlük, Osmanlı yerleşim yerlerinin adlarını altı yüzyıllık tarihi derinliği ve üç kıtaya yayılmış coğrafi genişliği içinde kapsıyor. Dilbilim ile tarihin ortak ilgi alanlarından olan yer adları bu çalışmada tarih araştırmacılarına yönelik olarak ele alınırken, adların Arap harfleriyle imlalarının ve doğru okunuşlarının saptanması amaçlanıyor. Özellikle Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra ortaya çıkan ulus-devletler döneminde -bunlara Türkiye Cumhuriyeti de dahildir- yer adları ulusal varlığın bir ifadesi, ulusal kimliğin bir simgesi sayılarak ulusallaşma adına geniş çapta değişikliğe uğramış, bu durum günümüzde tarih araştırmacıları için içinden çıkılması zor birçok soruna yol açmıştır. Sözlükte, Türkiye'de Cumhuriyet döneminde yapılan bu türden değişiklikler yanında yerleşim yerlerinin değişik adları da gösteriliyor. Her düzeyden tarih araştırmacısının kolaylıkla yararlanabileceği bu sözlük, Osmanlı tarihsel coğrafyası için de bir kılavuz niteliğinde.

Entelektüelin Dramı; 12 Eylül'ün Cadı Kazanı

Haldun Özen

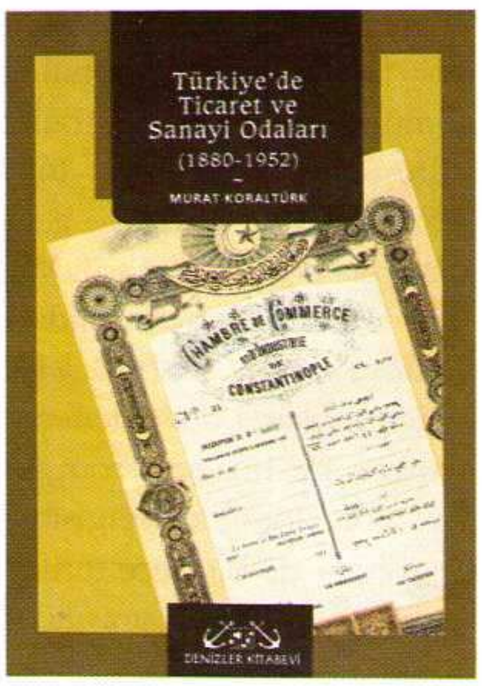
İmge Yayınları, Ankara, 2002.

12 Eylül, aydın ya da entelektüeller için Haldun Özen'in de belirttiği gibi bir "cadı kazanı"ndan farksızdı. Sayısız kovuşturma ve tutuklamanın yapıldığı bu dönemde, suçunun "düşünmek" olduğunu "anlamaya" çalışanların içine yuvarlandıkları atmosfer, bu eserde çok canlı bir dille okuyucuya aktarılıyor.

Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları 1880-1952

Murat Koraltürk

Denizler Kitabevi, İstanbul, 2002.

Koraltürk kitabında, bugün ekonomik hayatımızın önemli aktörlerinden biri olan ticaret ve sanayi odalarının ortaya çıkış ve gelişimini "Batı orijinli odaların kurulmaya başlamasında hangi dinamikler etkili oldu? Kurulan odalarla, amaç ve hedeflere ne oranda ulaşılabildi? Odaların verimli ve etkin kurumlar olarak faaliyet göstermelerini hangi etkenler engellemiştir? Ekonominin 'Türkleştirilmesi' sürecinden nasıl etkilenmişlerdir?" soruları çerçevesinde inceliyor.

Öneriler...

Dickens ve Sidney: İngiltere'de Ulusal Edebiyatın Kuruluşu

Deniz Şengel

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

Sir Philip Sidney (1554-1586) ve Charles Dickens'ın (1812-1870) eserleri arasında nasıl bir bağlantı vardır? Charles Dickens'ın *Büyük Umutlar*'ı ile Sir Philip Sidney'in Astrophil ve Stella isimli sone dizisi arasında ne tür bir ilişki söz konusudur? Deniz Şengel bu bağlantı ve ilişkilerden yola çıkarak, İngiliz edebiyatının ölümsüzleşmiş iki yazarını, onların başlıca yapıtlarını ve İngiltere'de ulusal edebiyatın kurulmasıyla ilgili şaşırtıcı ayrıntıları inceliyor.

Nâm-ı Diğer Kaptan; "Atillâ İlhan'ı Dinledim"

Söyleşi: Selim İleri

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Söyleşi için Selim İleri "Dinledim: Kasetlerde ince esintinin sesi, suların fışırtısı var. Yaz böylece geçmiş. Fışırtılar, onulmaz bazı acıları söyleyip durmuş. Ve Atillâ İlhan'ı dinlemişim." diyor.

Kanuni ve Çağı Yeniçağda Osmanlı Dünyası

Editörler: Metin Kunt-Christine Woodhead

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Osmanlıların bir topluluktan, onuncu hükümdarları Kanuni döneminde bir dünya devleti konumuna yükselmeleri, tarih bilimi açısından uzun zamandır merak uyandıran bir konudur. *Kanuni ve Çağı*, bu sorunun yanıtını arayan makalelerin bir derlemesi niteliğinde. Kitap, iki ana başlıktan oluşuyor. İlk başlıkta 16. yüzyılda Osmanlı politikaları ve sorunları, ikinci başlık altında ise Osmanlı'nın kendine özgü örgütlenme modeli ele alınıyor.

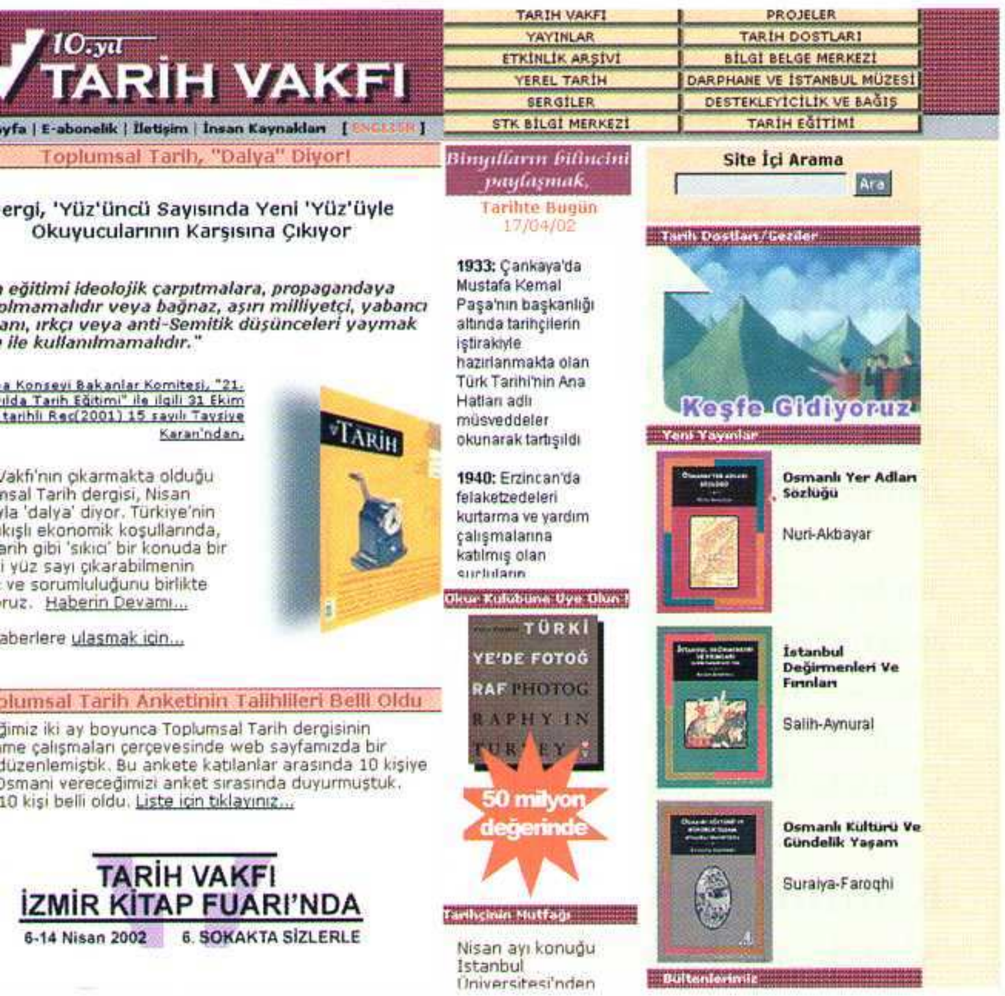
www.webdetarih.net.tv

Web'de sivil toplum kuruluşları

Tarih Vakfı, TAY ve TÜSTAV'ın sitelerinin sayfalarını aralıyoruz.

Gürel Tüzün ›

Türkiye'nin önde gelen sivil toplum kuruluşlarından olan Tarih Vakfı'nın www.tarihvakfi.org.tr adresindeki sitesinde, Yayınlar, Yerel Tarih, Sergiler, Bilgi-Belge Merkezi, STK Bilgi Merkezi, Darphane ve İstanbul Müzesi ile Tarih Eğitimi gibi bölümler bulunuyor. Yayınlar bölümünde *Toplumsal Tarih*, *İstanbul* ve *New Perspectives on Turkey* gibi süreli yayınların içindekiler listelerine ve bazı seçilmiş yazıların tam metinlerine ulaşılabiliyor. Bilgi-Belge Merkezi'nde ise Pertev Naili Boratav, TİP ve TSİP arşivleri hakkında bilgi veriliyor. Ne var ki, bu arşivlerin içerdikleri belgelerin listeleri bile verilmemiş. Oysa eskiden Pertev Naili Boratav Arşivi'ndeki belgelerin listesine erişilebiliyor, anahtar sözcükler yardımıyla arama yapılabiliyordu. Sanıyorum, *webmaster* siteyi yeniden düzenlerken bu özelliği –istemeden– kaldırmış. Halkbilim araştırmacıları için önem taşıyan bu özelliğin bundan sonraki yeniden düzenlemede yerine konacağını umalım.

Tarih Vakfı'nın www.tarihvakfi.org.tr adresindeki sitesi.

Tarihle ilgilenenler için sitenin belki de en önemli yanı Yerel Tarih bölümü. Burada Tarih Vakfı'nın Rockefeller Vakfı'nın desteğiyle yürüttüğü Yerel Tarih Grupları Projesi ve çeşitli kentlerdeki yerel tarih gruplarının çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilginin yanı sıra proje kapsamında yayımlanan *Tarihçe*'nin bütün sayılarının tam metnine ulaşabilirsiniz. Daha da önemli olan, bu bölümde yer alan altı kılavuz. Bunların başında "Yerel Tarih Grubu Oluşumu İçin Kılavuz" geliyor. Böyle bir grup oluşturduktan sonra gerek duyacağınız "Proje Hazırlama Kılavuzu", "Yerel Tarih Araştırmaları İçin Kılavuz", "Sözlü Tarih Kılavuzu", "Yerel Tarih Çalışmalarının Sergilenmesi İçin Kılavuz" ve, kuşkusuz, çalışmalarınızı duyurmanızda yararlı olacak "Yerel Tarih Grupları İçin Kamuoyu ve Halkla İlişkiler Kılavuzu" da tam metinleriyle bu bölümde yer alıyor. Çanakkale Yerel Tarih Grubu'nun çalışmalarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgiye www.yereltarih.canakkale.org adresinden ulaşabilirsiniz. Buna karşılık, Kilis Yerel Tarih Grubu'nun çalışmaları için www.kiliskultur.org.tr adresine gitmeyi denemeyin; çünkü bu bağlantı çalışmıyor.

Sergiler bölümünde, Tarih Vakfı tarafından düzenlenen "Fotoğraflarla Türkiye'de İnsan Hakları, 1839-1990" ve "Taşın ve İnancın Şiiri Mardin" sergileri ile Çanakkale Yerel Tarih Grubu'nun "Çantalar Elimizde" sergisi izlenebiliyor. Darphane ve İstanbul Müzesi bölümünden www.istanbulmuzesi.org adresine ulaşıyorsunuz. Bir sanal müze olarak tasarlanan ve geliştirilmekte olan bu bölümde, Tarih Vakfı tarafından Habitat II kapsamında hazırlanan "Dünya Kenti İstanbul" sergisi ile geçtiğimiz aylarda düzenlenen "After September 11: Images From Ground Zero" adlı fotoğraf sergisini gezebilir, Darphane'de bir gece turuna çıkabilirsiniz. Ama bu tur sırasında yolunuzu kaybetmemeye dikkat edin!

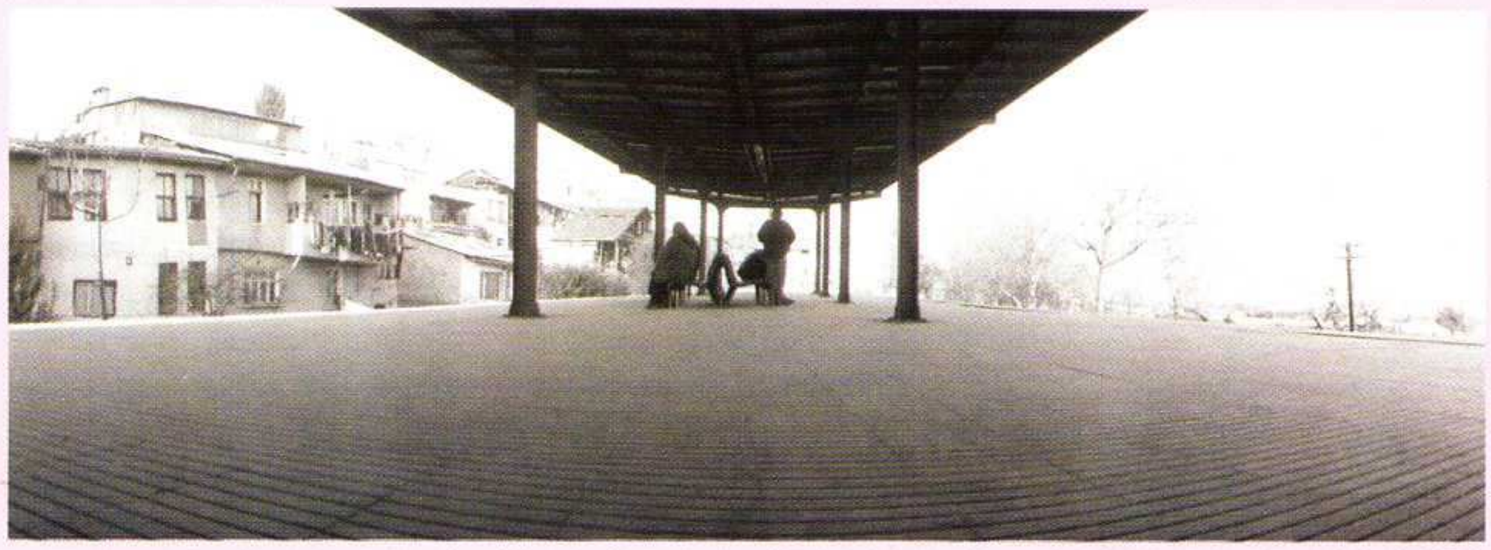
Tarih Vakfı'nın web sitesinin bir eksiği, Tarih Vakfı'nın çok önem verdiği bilinen Tarih Eğitimi başta olmak üzere, bazı bölümlerin uzun bir süredir güncellenmemiş olması. Örneğin, Tarih Vakfı hakkında bilgi veren dia gösterisinde *Toplumsal Tarih* dergisinin bugüne kadar 83 sayısının yayımlanmış olduğu belirtiliyor. Böyle geniş kapsamlı sitelerin sürekli güncellenmesi kuşkusuz çok zor. Bu nedenle, hiç olmazsa her bölümün en son ne zaman güncellendiğinin belirtilmesi yararlı olabilir.

Türkiye'nin tarihsel ve kültürel mirasıyla ilgili olanların başvurması gereken yerlerin başında www.tayproject.org geliyor. Burası, Türkiye'nin "kültür varlıklarının belgelenmesini ve envanterinin çıkartılmasını" amaçlayan Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) Projesi'nin sitesi. Buradaki veritabanından, binlerce arkeolojik yerleşmeye ilişkin ayrıntılı bilgiye ve buluntuların çizimlerine erişilebiliyor. Veritabanını, arkeolojik dönem ya da il gibi değişkenleri seçerek de sorgulayabiliyorsunuz. Sitede yer alan "Tahribat Raporu" ise söz konusu yerleşmeleri koruma konusunda ne kadar titiz (!) davrandığımızı, bazen fotoğraflar yardımıyla sergiliyor.

Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nın (TÜSTAV) "Türkiye işçi ve sol hareketinin" belgelerini içeren arşivine www.tustav.org adresinden ulaşabilirsiniz. Bu arşiv esas olarak Türkiye Komünist Partisi'nin Komintern ve Duisburg dönemi belgelerinden oluşuyor. Şimdilik bu belgelerin listelerine erişilebiliyor. Her ne kadar sitede Komintern belgelerinin sayısal ortama aktarıldığı ve bunlara internet üzerinden erişilebileceği belirtiliyorsa da, bunun için boş yere uğraşmayın, çünkü bu özellik henüz çalışmıyor.

Yukarıda sözünü ettiğimiz üç sitenin ortak eksikliği, konularıyla ilgili bağlantılara yer verilmemiş olması. Gelecek yazımızda bazı üniversitelerin web sitelerinde gezineceğiz. ‹

Tarih Vakfı'ndan Haberler | Mayıs

Tarihin Peşinde Bir Başka Yolculuk

Tarih Vakfı, projelerine bir yenisini daha ekliyor. Çocuklar ve gençleri, insanlığın binlerce yıl süren büyük macerasını keşfe çağırarak, başta Anadolu uygarlıkları olmak üzere dünyanın değişik kültürlerini, yeni yöntemlerle tanıma fırsatı sunuyor.

Kentin sokakları, park ve bahçeler, müzeler, çeşitli atölyeler, kültür merkezleri, çeşitli sergiler, kent dışına yapılacak geziler aracılığıyla Tarih Vakfı, gençlere ve çocuklara, bugünden düne ve yarına bakarak, tarihin peşinde bir başka yolculuğa rehberlik edecek.

Müze Yoluyla Öğrenmek

Müzeden hareketle ve müze yoluyla öğretmek "müze pedagojisi"nin alanına giriyor. Genel olarak müze pedagojisi, temel eğitimde ve yaşam boyu eğitim sürecinde, yaşantılara dayalı çok-yönlü öğrenme ve yaşam alanları olarak müzelerin etkin kullanımı kavramını içermektedir. Müzeler zengini olan Türkiye'de ülkenin ve devletin öncelikli konuları arasında yer almayan kültürel alan, bütçeden ancak binde üç gibi bir ödenek alabilen Kültür Bakanlığı'nın "sağlayacağı" imkânlarla yaşatılmak zorundadır. Bu nedenle de imkânsızlıklar içinde olan müzelerde pedagojik hizmetler sunmak henüz söz konusu bile edilmemektedir.

Oysa Avrupa'nın her ülkesinde, hemen hemen her müzede pedagojik hizmet veren birimler mevcuttur. Müze eğitim programı çerçevesinde ve bir müze rehberi eşliğinde düzenlenen müze gezileri isteğe göre, müze içinde sunulan mekânlarda, sanat uygulama ve drama atölyeleriyle zenginleştirilmekte ve her yaş grubuna göre, özellikle de öğrenciler için hazırlanmış gezi-atölyeler programlarından yaygın bir şekilde yararlanılmakta.

İlk Yolculuk Arkeoloji Müzeleri'ne...

Tarih Vakfı, bir yandan ilgili kurumların konuya gerekli duyarlılığı göstermelerini sağlamaya çalışırken, diğer yandan "Her geçen gün çocuklar için kayıptır" diyerek, ilk gezisini mayıs ayından itibaren Arkeoloji Müzeleri'nde başlatıyor. Dünyanın ve ülkelerinin kültür mirasçıları olan çocuklar ve gençlere, müzelerin sunamadığı bu tür hizmetleri sunmayı Vakıf kamusal bir görev olarak önemsiyor. Müzenin sunabildiği olanaklardan -ki bu ne yazık ki sadece sergilenebileni görebilmek anlamına geliyor- yararlanan öğrencilere, Darphane-i Amire binalarında, geziyi zenginleştirecek, yararlı ve anlamlı kılacak, çok-amaçlı olarak hazırlanmış drama ve sanat uygulama atölyesini açmak için de hazırlıklar sürüyor.

Öğrenciler, mesleki ve pedagojik stajlarını tamamlayan rehber-animatörlerin yardımıyla, tematik, seçilmiş eserlere odaklı, görsel ve işitsel dürtülerle zindeleştirilen müze gezisi sonrası, görüp duydukları ve algıladıklarını yaşama ve yeniden üretme olanaklarına atölyelerde sahip olacaklar.

Gezi-atölye programları, ilgili her disiplinden üniversite öğretim üyeleri ve yine benzeri alanlarda araştırma-uygulama deneyimine sahip kişilerden oluşan danışmanların katkısıyla şekillenip, ilgili alanlarda üniversite eğitimi almış gençlerden oluşan bir ekibin uygulayabileceği biçimde tasarlanıyor.

Darphane'de Türk Süsleme Sanatları Seminerleri

İstanbul Müzesi ve Toplumsal Tarih Merkezi kurgusunun amaç ve ilkeleri arasında yer alan Darphane Bi-

10.yıl

TOPLUMSAL TARİH: 101. SAYI
İSTANBUL DERGİSİ: 10. YIL

TOPLANTILAR

Tarihçinin Mutfağı: Ahmet Demirel,
16 Mayıs 2002 Perşembe, 18:30,
Bilgi Belge Merkezi 15 Eminönü

YAYINLAR

İstanbul dergisi,
41. Sayı, Dosya: 10. Yılda İstanbul ve *İstanbul* Dergisi

Osmanlıca Yer Adları Sözlüğü, Nuri Akbayar,
ISBN: 975-333-159-2

İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740-1840), Salih Aynural,
ISBN: 975-333-161-4

VAKIF'ta BU AY

naları'nın sivil toplum kuruluşlarının buluşma mekânı ve sanatın üretildiği bir merkez olması" ilkesi ve birbiriyle ilişkili bir dizi etkinlikle Vakfın amaçlarına uygun bir etkileşim ortamı yaratılması amacıyla tasarlanan ve bir süredir üzerinde çalışılan Atölye Darphane etkinlikleri "Türk Süsleme Sanatları Seminerleri" ile başlıyor.

Tarih Dostu Mehtab Kardaş'ın vereceği tezhip seminerleri ile başlayan "Türk Süsleme Sanatları Seminerleri"nin önümüzdeki dönemde ebru, hat, minyatür gibi dallarla genişletilmesi planlanıyor. İlk seminer olan tezhip seminerinin eğitmeni Mehtab Kardaş, 1990 yılından itibaren başlattığı tezhip çalışmalarında, bu sanatın geleneksel form ve kurallarını değişik şekil ve anlamlar kullanarak yeni bir bütünlüğe ulaşmaya çalışmakta. Kardaş, ikisi yurtdışında olmak üzere beş kişisel sergi açtı, yine ikisi yurtdışında olmak üzere 22 karma sergiye katıldı.

Tezhip seminerleri hafta içi ve hafta sonu sınıfları olmak üzere, 15 Mayıs 2002 Çarşamba ve 18 Mayıs 2002 Cumartesi günü başlıyor. Haftada üç saatlik derslerle iki ay sürecek seminerlerin hafta içi ve hafta sonu sınıflarının ders saatleri aynı: 11:00-14:00.

Tezhip seminerine katılım ücreti fatura karşılığı 160.000.000 TL. İki aylık katılım ücretinde yalnızca kredi kartı için iki taksit seçeneği mevcut. Seminere katılım için son tarih 10 Mayıs 2002 Cuma günü. Sınıflar 20 kişiyle sınırlandırılmış durumda.

Kaybolmaya yüz tutmuş süsleme sanatlarımızdan biri olan tezhip sanatını öğrenmek için önünüze başka fırsatlar çıkabileceğini düşünüyor olabilirsiniz. Ancak, tezhip sanatını Darphane'nin 150 yıllık binalarının verdiği duygu yoğunluğu ve atmosfer içerisinde öğrenmenin ayrıcalığı için bu fırsatı kaçırmayın.

Bilgi İçin:
Tayfun Polat-Ebru Şimşek
(212) 233 21 61
www.istanbulmuzesi.org

Çivi Çiviyi...

Eski Şark Eserleri Müzesi'nden başlayan gezinin teması "yazı". Çiviyazısının çözülmesiyle gün ışığına çıkan yitik bir uygarlıkla tanışan öğrenciler, drama ve sanat uygulama atölyelerinde "hareketten, söz ve yazıya" konsepti etrafında, insanlararası iletişimin öyküsünü yeniden tasarlayacaklar.

Bu projenin ilk uygulanışı 9 Mayıs'ta Işık Lisesi öğrencileriyle gerçekleştirilecek. Nisan ayı içinde deneme gezisi yapan ve gezinin sonuçlarını bizimle paylaşan Zeytinburnu Celalettin Gözüsulu İlköğretim Okulu öğrencilerinin de katılımıyla, öğretim yılının sonuna kadar devam edecek projeye sponsor arayışı da yoğunlaştırılıyor. Etkinliklerin sonunda, Darphane'de tanıtım amaçlı olarak düzenlenecek geniş katılımlı şenlikte, öğrenciler gezi deneyimlerini davetlilerle paylaşma olanağı bulacaklar.

Yaz dönemi için, çocuk ve gençlerin yanında yetişkinlerin de katılabileceği gezi-atölye programları (tezhip, hat ve ebru kursları) hazırlanıyor.

2002-2003 öğretim yılındaki gezi programlarında öncelikli olarak, Tarihi Yarımada; Arkeoloji Müzeleri, Ayasofya Müzesi, Yerebatan Sarayı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Surlar ve Topkapı Sarayı'nın yer alması düşünülmekte. Tarihin peşinde "Yaşanılan kentte bir başka yolculuk" olarak genişletilecek olan program, ileride "Öteki kentlere bir başka yolculuk" olarak devam edecek.
Ayşe Uras
Proje Koordinatörü

Projemize Destek Arıyoruz!

Önümüzdeki iki yıllık dönemde, Tarih Vakfı-*Milliyet* gazetesi ortaklığıyla gerçekleştirilecek olan "Tarihe 1000 Canlı Tanık" sözlü tarih projesi kapsamında, Türkiye genelinde 70 yaş üzeri 1000 kişinin anı ve tanıklıklarının kaydedilmesi amaçlanıyor.

"Tarihe 1000 Canlı Tanık" projesi kapsamında, toplumun her kesiminden, her kültürel gruptan ve her sektörden belli sayıda kişiyle görüşme yapılması öngörülüyor. Türkiye'yi mümkün olduğunca yansıtacak 1000 portrenin yer alacağı proje, ülkenin son 100 yıllık sosyal, ekonomik ve kültürel tarihinin, insan yaşamları ve yaşantıları ile birlikte değerlendirilebilmesine katkı sağlayacak. Bizlere geçmişimizi çeşitli yönleriyle değerlendirme olanağı tanıyacak olan bu kapsamlı sözlü tarih projesiyle, çok sesli, çok renkli ve daha fazla tarihsel bilgiye ulaşılabilecek.

Yaz aylarında başlaması düşünülen proje boyunca her hafta *Milliyet* gazetesinde, yapılan görüşmelerden derlenmiş yazılar yer alacak. Proje kapsamında oluşturulacak olan arşiv, daha sonra çok farklı alanlarda yapılacak araştırmalara, belgesellere kaynak sağlayabilecek.

"Tarihe 1000 Canlı Tanık" projesi, ortak geleceğimizi tasarlarken geçmiş deneyimlerin ve yaşantıların bir arşiv belgesi olarak kayda geçirilmesinin önemli olduğuna inanan kişi ve kurumların katılımıyla gerçekleştirilecek. Haziran ayında ülke çapında başlatılacak olan bir kampanyayla proje mümkün olduğunca geniş bir kesime duyurulacak. Kampanya öncesinde projenin başlayabilmesi ve tanıtım faaliyetlerinin koordinasyonu için, ana destekçilerin ve kurumsal destekçilerin bir bölümünün belirlenmesine gereksinim var.

Sizlerden projeye destek olabilecek yerel ve ulusal çapta kurum önerileri, anıları ve tanıklıklarıyla bu projede yer alabilecek 70 yaş üzeri kişi önerileri bekliyoruz.

Bilgi için:
Funda Çelebi
fcelebi@tarihvakfi.org.tr
Tel: (212) 233 21 61/16
Faks: (212) 234 32 90

Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Avrupa Bankacılık Tarihi Birliği (EABH) ve Tarih Vakfı işbirliğiyle "Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması" düzenleniyor. İlki 2000-2001 yıllarında Osmanlı Bankası'nın sponsorluğunda gerçekleştirilen yarışma, 2002-2003'te Garanti Bankası'nın desteğiyle sürdürülüyor.

"Türkiye bankacılık, finans ve iktisat tarihininin son 200 yıllık dönemine ilişkin bilimsel araştırmaları özendirmek ve bu konuda bir gelenek oluşturmak" amacıyla düzenlenen yarışmada, bilimsel makale, yüksek lisans tezi, doktora tezi ve kitap olmak üzere dört ayrı kategori yer alıyor. Yurtiçinden ve yurtdışından tüm araştırmacılara ve üniversite çevrelerine açık olan yarışmaya katılmak isteyenlerin 30 Mayıs 2002 tarihine kadar başvuru formlarını Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'ne göndermeleri gerekiyor. İkinci aşamada, eserlerin 30 Eylül 2003 tarihine kadar ulaştırılması gerekiyor. Yarışmanın sonuçları Aralık 2003'te açıklanacak ve ödüller bir törenle sahiplerine verilecek.

Yarışmaya katılacak çalışmalar, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Edhem Eldem, Garanti Bankası Genel Müdürü Ergun Özen, Tarih Vakfı Genel Sekreteri Orhan Silier, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü ve Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şevket Pamuk, Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Seyfettin Gürsel ve Fatih Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Murat Çizakça'dan oluşan altı kişilik bir jüri tarafından değerlendirecek.

Yarışma hakkında ayrıntılı bilgi, aşağıdaki adreslerden alınabilir.
"Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Yarışması"
Voyvoda Caddesi No: 35/37 Karaköy 80000 İstanbul
Telefon: (212) 292 76 05-245 50 95
Faks: (212) 292 16 67
archive@ottomanbank.com

Gezilerimiz Devam Ediyor

Tarih Vakfı olarak hem on yılda edindiğimiz birikimi paylaşmak, hem de farklı bir tatil yapmak isteyenlere seslenebilmek amacıyla düzenlediğimiz geziler devam ediyor. Bu ayki programımızda dört gezi var. Ayın hemen başında yapacağımız "Yaşayan Tarih" başlıklı gezi, sekiz gün yedi gece sürecek ve beş değişik yeri kapsayan uzun bir gezi. Bunu takip eden gezilerimizle ilgili bilgiyi takvimimizde bulabilirsiniz.

Gezilerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için web sitemizi ziyaret edebilir ya da Ebru Şimşek'ten bilgi alabilirsiniz: (212) 233 21 61/22

Osmanlıca Seminerleri: 21 Mayıs'ta Yeni Dönem

Evdeki fotoğrafları kurcalarken büyükbabanızın-büyükannenizin zamanın süzgecinden geçmeyi başarabilen bir fotoğrafındaki Osmanlıca notta ne yazdığını merak ettiniz mi? Peki, semtinizdeki eski bir binanın ön yüzünde her sabah yanından geçip gittiğiniz Osmanlıca kabartmada ne yazdığını? Peki, mezar taşlarında Fatiha'dan başka bir şeyler de yazılı olduğundan haberiniz var mı? Bu sorulara cevabınız "evet" ise sizi Tarih Vakfı'nın Osmanlıca seminerlerine bekliyoruz!

Yeni dönemimiz 21 Mayıs'ta, Yıldız Sarayı'nda başlıyor. Toplam 50 saat olan seminerlerle ilgili ayrıntılı bilgiyi (212) 233 21 61/22'den edinebilirsiniz.

Balkan Tarih Ders Kitapları Web Sitesi

2001'de Haziran-Aralık ayları arasında gerçekleştirilen Balkan Tarihi Ders Kitapları projesinin en önemli ürünlerinden biri olan www.historytextbook.org sitesinde çalışmalar devam ediyor.

UNESCO, Heinrich Böll Vakfı ve Hollanda Başkonsolosluğu tarafından desteklenen ve tarih ders kitaplarının iyileştirilmesini ve 20. yüzyıl tarih eğitimi anlayışına uygun şekilde geliştirilmesini amaçlayan proje, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Arnavutluk, Yunanistan ve Türkiye'den gelen akademisyen ve öğretmenlerden katılımı ile gerçekleşti. 17-18 Haziran 2001'de İstanbul'da yapılan planlama toplantısının ardından 8-9 Eylül 2001'de Pamporovo'da (Bulgaristan) atölye çalışması, 30 Kasım-2 Aralık 2001 tarihleri arasında ise İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenlendi. Proje sürecinde tartışılan bir diğer nokta, alternatif öğretim tekniklerine ilişkin ipuçları üretmekti. Bu çerçevede, Türkiye ekibince Balkanlarda göç konusunda hazırlanan örnek ders Pamporovo'da sunuldu.

Proje süresince ortaya çıkan ürünler ve sonuçlar, web sitesinin farklı bölümlerinde internet kullanıcılarına sunuluyor. Projenin kapsamını ve detayları "Proje" bölümünde, beş ülkeden gelen proje katılımcılarıyla "Proje ortakları" bölümünde bulunabilir.

"Raporlar" bölümünde her ülkenin akademisyen ve öğretmenlerinden oluşan ekiplerin planlama toplantısından sonra hazırlamaya başladıkları ve ilk taslakları atölye çalışmasında, nihai halleri ise uluslararası konferansta tartışılan ulusal raporlar yer alıyor.

Raporlar, her ülkedeki tarih eğitiminin verili durumuyla ilgili özellikle 19. ve 20. yüzyılların nasıl ele alındığında yoğunlaşıyor. Proje boyunca biriktirilen görsel malzemeler ise web sitesinde "Eğitim Malzemeleri" bölümünde kullanıma açıldı.

Site diğer bölümleriyle, tarih eğitimiyle ilgili bir kaynak olmayı hedefliyor. "Benzer Projeler" bölümünde Balkan Tarih Ders Kitapları projesine benzer amaçları olan projeler, "Kuruluşlar" bölümünde ise tarih eğitimi ile ilgili çalışmalar yapan kuruluşlar tanıtılıyor. "Seçme Yazılar" ve "Bibliyografya" bölümleriyle site, eğitimcilerin, öğrencilerin, kurumların hem Balkanlardaki çalışmalar hem de dünyadaki tarih eğitimi çalışmaları konularında aradıkları bilgilere ulaşabilmelerini sağlıyor.

Fikir alışverişinin ve etkileşimin artırılması için, haziran ayı sonuna kadar siteye forum, ziyaretçi defteri ve yazı ve bibliyografya kaydı önerisi yapılacak yeni işlevler eklenmesi ve sitenin tarih eğitimi için önemli bir platforma dönüştürülmesi hedefleniyor.

Ders Kitaplarında İnsan Hakları

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi), TİHV (Türkiye İnsan Hakları Vakfı) ve Tarih Vakfı'nın düzenlediği ve Avrupa Komisyonu'nun "Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi" programı çerçevesinde des-

tek verdiği Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi'nde danışma toplantılarına devam ediliyor. Avrupa Komisyonu ile bazı ayrıntılar konusunda yazışmalar sürdürülürken, kontratın imzalanma aşamasına çok yaklaşıldı. Proje gönüllüleri ise, kontratı beklemeksizin çalışmalarını sürdürüyorlar: En son 13 Nisan 2002'de bir danışman toplantısı yapıldı. Toplantıya Ioanna Kuruçadi, Ayşe Erzan, İpek Gürkaynak, Ayşe Buğra, Ferda Keskin, Gürol Irzık, M. Semih Gemalmaz, Mutlu Öztürk, Orhan Silier, İdil Eser katıldılar. Toplantıda esas olarak, "Ders kitaplarının insan hakları ölçütleri çerçevesinde gözden geçirilmesi: İlkeler, Yöntemler, Teknikler" temalı bir kılavuz kitap oluşturması amaçlandı; toplantı sonrasında bu konudaki çalışmalar sürdürülüyor. Umudumuz, haziran ayı ortasında proje kapsamında ilk atölye çalışmamızı yapabilmek.

İnsan Hakları Sergisi

Tarih Vakfı, TÜBA ortaklığı ile haziran ayında kapsamlı bir insan hakları projesine başlıyor. Proje, Türkiye'de 20 şehri gezecek olan bir gezici sergi etrafından düzenlenen konferans dizisi, atölye ve yayınlar gibi etkinliklerden oluşuyor. Türkiye'de insan haklarını, insan haklarının tarihçesini ve gelişimini ele alacak olan sergi, insan hakları konusunu fotoğraflar, sözlü tarih görüşmeleri gibi görsel yöntemler aracılığıyla halkın ilgisine sunacak. Serginin en önemli hedeflerinden biri, halkın geniş bir kesiminde, insan hakları kavramının nasıl algılandığı, ne tür hakların insan hakları kavramına dahil edilmesi gerektiği gibi konularda tartışma platformu yaratılması.

İnsan Hakları sergisi, Tarih Vakfı'nın insan hakları konusunda daha önce yapmış olduğu çalışmaların bir devamı niteliğinde. 1995'te yapılan "Fotoğraflarla İnsan Hakları" sergisi ve ardından üretilen yayınlarla başlayan çalışmalar sonrasında bu sergi, Tarih Vakfı'nın bu alandaki ilgisini genişletiyor. Ayrıca, serginin 20 farklı şehirde sergilenebilmesi için gereken organizasyona büyük katkılar sağlayacak olan Yerel Tarih Grupları'nın ve ilgili STK'ların katılımı açısından, projeye büyük değer veriliyor.

"Tarihçinin Mutfağı"nda Bu Ay

Tarihçinin Mutfağı söyleşilerimizin mayıs ayı konuğu, Ahmet Demirel. Siyasetbilimci Ahmet Demirel, siyasetbilimi ile tarihin kesiştiği alanlardaki yetkin çalışmalarla hem tarihseverler hem de siyasetbilimini takip edenlerce bilinen bir isim.

1957'de Trabzon'da doğan Ahmet Demirel, ortaöğrenimini Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1980'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi bölümünü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1981'de yüksek lisans çalışmasını, ardından 1993'te doktorasını tamamladı. Çeşitli basın-yayın, araştırma kuruluşlarında da çalışan Ahmet Demirel, 1995-2000 arasında Marmara Üniversitesi'nin Tarabya'daki Kamu Yönetimi Bölümü'nde ders verdi. Ahmet Demirel, 1999'dan beri aynı üniversitenin Göztepe kampüsünde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Ahmet Demirel'in *Tarih ve Toplum, Görüş, Türkiye Günlüğü* ve *Toplumsal Tarih* gibi dergilerde yayımlanmış olan makalelerinin yanı sıra, üç de kitabı var. İlk kitabı *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* 1994'te İletişim Yayınları'nca basıldı. İkinci kitabı *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi* de iki yıl sonra aynı yayınevinden basıldı. Demirel'in üçüncü ve şimdilik son kitabı, *İsmet İnönü, Defterler (1919-1973)* ise Yapı Kredi Yayınları tarafından geçtiğimiz yıl yayımlandı. Ahmet Demirel'in son çalışması ise İletişim Yayınları'nca yayımına başlanan *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*'nin ikinci cildindeki "İsmet İnönü" bölümüdür.

Ahmet Demirel'i 16 Mayıs Perşembe günü saat 18:30'da Eminönü Bilgi Belge Merkezi'nde dinleyebilirsiniz. Ayrıntılı bilgi için: 233 21 61/22

Tarih Vakfı 2002 Gezi Takvimi

Taşın ve İnancın Şiiri (8 gün 7 gece)
Kapadokya-Nemrut-Diyarbakır-Mardin-Urfa-Antep-Adana
19-27 Nisan / 31 Mayıs-8 Haziran / 20-28 Eylül

Taşın ve İnancın Şiiri (5 gün 4 gece)
Diyarbakır-Mardin-Urfa-Antep
22-26 Nisan / 3-7 Haziran / 23-27 Eylül

Yaşayan Tarih (8 gün 7 gece)
Kapadokya-Adana-Antakya-Halep-Konya-Ankara
3-11 Mayıs / 27 Eylül-4 Ekim

Yaşayan Tarih (5 gün 4 gece)
Adana-Antakya-Halep-Adana
5-9 Mayıs / 29 Eylül-2 Ekim

Anadolu'nun Kapıları (5 gün 4 gece)
Kars-Doğubeyazıt-Nahcıvan-Van
12-16 Haziran

Osmanlı'nın Doğduğu Topraklar (2 gün 1 gece)
İznik-Bilecik-Söğüt-Göynük-Mudurnu
4-5 Mayıs / 14-15 Eylül

Osmanlı'nın İlk Başkenti (2 gün 1 gece)
Bursa
25-26 Mayıs / 5-6 Ekim

Osmanlı'nın İkinci Başkenti (2 gün 1 gece)
Edirne / 22-23 Haziran / 2-3 Kasım

İki Güzelleme (3 gün 2 gece)
Bozcaada-Truva
29 Haziran-1 Temmuz / 26-28 Temmuz / 30 Ağustos-1 Eylül

Tarih Öncesinin İzinde
Çatalhöyük-Konya
6-7 Temmuz / 30-31 Ağustos

Euroclio Genel Kurulu

12-17 Mart'ta Prag'da düzenlenen genel kurula Avrupa'nın tüm ülkelerinden yüz elliyi aşkın tarih öğretmeni katıldı. Türkiye Sosyal Bilim Öğretmenleri Platformu adına Hayrettin Kaya'nın katıldığı toplantının bu yılki teması, tarih öğretiminde çok-kültürlülük ve etnik, dilsel ve dinsel azınlıklardı. Birinci ve ikinci gün Çek Cumhuriyeti eğitim ve dışişleri yetkilileri, çeşitli akademisyenlerin ve tarih eğitimi uzmanlarının konuyla ilgili konferansları yanında öğretmenlerin sınıf için pratiğine dönük birçok atölye çalışması gerçekleştirildi. Birkaç başlık bu konuda bir fikir verebilir: "20. yüzyıl Avrupa tarihini öğretmek: Etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların tarihini öğretmek ve öğrenmek", "Çek Cumhuriyeti'nde çok-kültürlülük ve Roman çocuklarının eğitimi", "Azınlık sorununa iki dilli çözüm: Fin deneyimi", "Azerbaycan'da azınlıkların eğitimi", "Azınlıklar, ayrımcılık, toplumsal ve kültürel çeşitlilik ile ilgili konularda aktif öğrenme yöntemlerini kullanmak", "Portekiz'de genelde ve müfredatlarda azınlıklar"...

Konferanslardan ve atöyle çalışmalarından edinilen izlenim, Avrupa ülkelerinin genelde devlet politikaları, özelde tarih eğitim stratejileri açısından az ya da çok çok-kültürlülüğü seçmiş, bugün ve gelecek için bir veri ve olumlu bir değer olarak kabul etmiş oldukları. Hemen bütün ül-

keler müfredatlarında ve ders kitaplarında da bu konuda değişiklikler yapmışlar. Atöyle çalışmalarında öğretmenlerin de sınıf içi pratiklerinde aynı yönde adımlar attıkları ya da atmaya çalıştıkları anlaşılıyor. Avrupa Birliği'ne giriş tartışmaları sürecinde bile çok-kültürlülük temasının hâlâ bir tabu sayıldığı Türkiye'den bakıldığında önce şaşırtıcı, sonra üzücü; ama biraz düşünüldüğünde "Biz ne zaman başlayacağız?" dedirtici bir manzara!

Euroclio'nun üçüncü günü, İkinci Dünya Savaşı'nda Prag yakınlarında Nazilerin kurduğu Terezin toplama kampına bir gezi düzenlendi. Çek Cumhuriyeti tarafından bir müze haline getirilen bu mekân, klasik bir müze değil, ziyaretçilerin, özellikle de öğrencilerin atölye çalışmalarıyla geçmişle yüzleşebilecekleri yaşayan bir müze...

Son gün genel kurula ayrılmıştı. Önce geçen yılın raporu sunuldu. Yapılanlar, yapılamayanlar tartışıldı. Sonra, bu yılın yönetim kurulu için seçim yapıldı. Yeni başkan, geçen yılın saymanı Kevin Sinclair oldu. Aynı zamanda, yürütülecek çalışmalar için bölgesel alt gruplar oluşturuldu. Türkiye; Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz ile birlikte Akdeniz grubu içinde yer aldı.

"Tarih Perisi" Balkanlarda

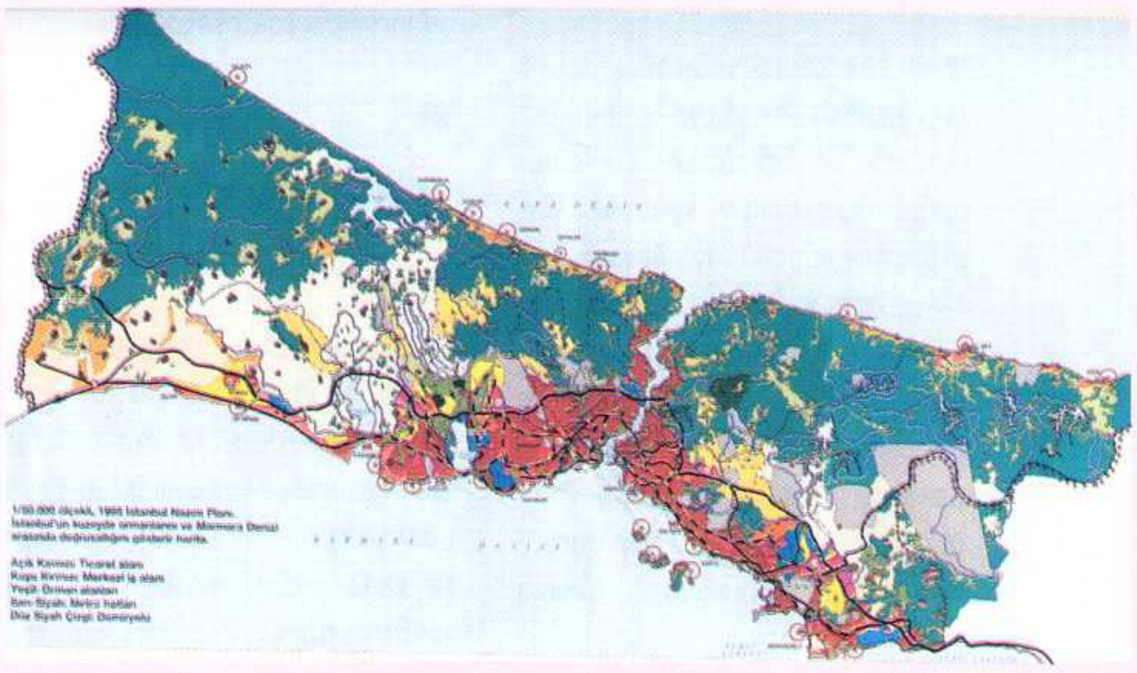
Clio, Yunan mitolojisindeki, deyim yerindeyse "tarih perisi". Bu peri, şu aralar Balkanlara da sık sık uğruyor, farklı uluslardan tarihçi ve öğretmenleri aynı masanın etrafına toplamaya çalışıyor. Gerçekten de, çok çeşitli nedenlerin bir araya gelmesi sonucunda, son yıllarda Balkanlar ya da Güneydoğu Avrupa bölgesine yönelik uluslararası projelerde bir yoğunlaşma gözleniyor ve tarih öğretimi de bu projelerin önemli odak noktalarından biri. Geçtiğimiz aylarda Selanik'teki Güneydoğu Avrupa'da Demokrasi ve Barışma Merkezi (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe: CDRSEE) tarafından basılan *Clio in the Balkans: The Politics of History Education* (Balkanlar'da Clio: Tarih Eğitimi Siyaseti) adlı kitap, bu ilginin kapsamlı bir ürünü. Profesör Christina Koulouri'nin editörlüğünü yaptığı ve Slovenya'dan Kıbrıs'a tüm bölge ülkelerinden akademisyen ve öğretmenlerin katılımı ve kolektif katkısıyla iki yıldır yürütülen atölye ve eğitimlerin sonuçlarını yansıtan kitap, Balkanlarda tarih eğitiminin derinlikli bir değerlendirmesini yapmayı amaçlıyor. Kitabın üç ana bölümü var. "Ortak Geçmiş, Paylaşılan Tarih" başlıklı ilk bölümde, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Türkiye ve Yunanistan'dan araştırmacılar Bizans, Osmanlı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi çok-uluslu imparatorlukların mirasını ele alıyorlar; Hırvat, Alman, Sloven, Makedon ve Sırp araştırmacılar Eski Yugoslavya'nın ders kitaplarındaki imgesinin peşine düşüyorlar. Kitabın ikinci bölümünde birlikte yaşamayla çatışma arasında gidip gelen ulusal ve dinsel kimlikler, Makedonyalı kimlikleri ve dinsel kimlikler alt başlıkları çerçevesinde irdeleniyor. "Bugünün Aynasında Geçmiş" başlıklı son bölüm ise Kıbrıs ve Arnavutluk özelini ele alan yazıları içeriyor. Ayrıca kitapta, ülkelerin eğitim sistemleri içinde tarih öğretiminin yeri konusunda kapsamlı bilgi veren bir ek bölüm yer alıyor. Türkiye bölümünde, Orhan Silier'in kaleme aldığı ve dergimizin geçen sayısında yayımlanan "Tarih eğitiminde yeni bir model" metninin İngilizcesi ve dört Türkiyeli öğretmenin (Mutlu Öztürk, Dilara Kahyaoğlu, Ayşe Çetiner ve Hayrettin Kaya) "Balkan Tarih Ders Kitaplarının İyileştirilmesi" projesi için hazırladıkları "Türkiye'de Tarih Öğretimi" raporu yer alıyor.

Sözü burada editör Christina Koulori'ye bırakalım:

"Geçtiğimiz onyılda, var olan saldırgan ve savunmacı ulusçuluklara bir karşı duruş olarak yeni bir Balkan topluluğu kavramı doğdu. Bunun bir sonucu olarak, siyasi ve entelektüel çevrelerde bölgenin ortak tarihinin öne çıkarılması düşüncesi ortaya çıktı.

"Son onyılda Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki köklü değişiklikleri takiben, birçok insan Balkanların Avrupa'ya dönüşünden söz etmeye başladı. (...) Benzer biçimde, Avrupa da Balkanlara hem sözün tam anlamıyla, hem de mecazi olarak, 'döndü'. Batılı şirketlerle birlikte Batılı parlamenter demokrasi kurumları, kültürel ürünler, sivil toplum kuruluşları ve ordular da Balkanlara farklı amaçlar, eylemler ve sonuçlarıyla girdiler.

"Yeni jeopolitik gerçeklikte Güneydoğu Avrupa'da Balkanların Avrupa ve Avrupa uygarlığı için yeni bir ufku temsil ettiğini söylemeye bile gerek yok. (...) Batı toplumları ulusal devlet kavramının krizde olduğu şu zamanlarda sömürgeciliğin sonu ve ekonomik göç ile birlikte doğan kendi çok-kültürlülüklerinin farkına varmaya başladılar. İşte çok-kültürlü geçmişi ve bugünüyle Balkanlar, Avrupalılığın en 'şık' biçimi olarak karşımızda durmaktadır.

"Balkanlarda son on yılda yaşanan -ve dinamikleri henüz etkin görünen- yıkım ve değişimler geçmiş algılarını ve tarih yazma biçimlerini değiştirdi. Sovyet Bloku'nun ve Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin yıkılmasının ardından gelen ekonomik kriz, göçe dayalı dramatik demografik değişiklikler ve belirsizlik ve güvensizlik hissi, geçen 'güzel günler' nostalji söylemine ve geçmişin yüceltilmesine yol açtı. Tarih Balkanlarda yeniden yazılıyor ve bu süreç, iki ucu açık bir süreç.

"Ortak anıları bölme ve tahrif etme eğilimi, ortak bir Balkan tarihinin yazılabileceği gündelik yaşam alanında bile vardır. Peki bu durumda ortak bir Balkan tarihi nasıl yazılabilir?"

Kitapta aslında bu sorunun yanıtı, bugüne kadar yapılmış olan yedi uluslararası toplantının getirdiği birikimin de yardımıyla aranıyor.

Ayrıntılı bilgi, aşağıdaki web adresinden edinilebilir:
www.cdsee.org

İstanbul'dan "Kırk Bir Kere"

Tarih Vakfı tarafından üç ayda bir yayımlanan *İstanbul* dergisi nisan ayında yayımlanan 41. sayısıyla 10. yılını kutluyor.

Bundan tam 10 yıl önce; "21. yüzyılın eşiğinde kimliğini oluşturma çabası içindeki İstanbul kenti, ancak bir tutkunun ya da nostaljinin ötesine geçen, bilimsel temellere oturtulmuş, planlı bir politika ile gelişkin bir kimliğe doğru ilerleyebilir. Böyle bir arayışın ve politikanın ortaya konulup geliştirilmesinde kendine İstanbul'u konu seçmiş nitelikli bir dergi çok önemli bir işlev görebilir" tanımlamasıyla yayın hayatına başlayan *İstanbul* dergisi, bu kenti daha yaşanılır ve anlaşılır kılmak için 40 sayıdır, ele aldığı onlarca dosya ve yüzlerce yazıyla ve en önemlisi hiçbir karşılık beklemeden dergiye yazı veren yazarlarının katkısıyla çıkıyor.

İstanbul ile ilgili bilgi almak ve düşüncelerinizi paylaşmak için istder@tarihvakfi.org.tr adresinden bize ulaşabilirsiniz.

İnternette Tarih Eğitimi

Dergimizin geçen sayısında internette tarih eğitimi konusunda Mutlu Öztürk'ün hazırlamış olduğu yazıya özellikle eğitimci okurlarımızdan olumlu yankılar aldık. Bildiğiniz gibi, bir yandan internet küre-

sel ölçekte hızla gelişirken bir yandan da ülkemizde internete yönelik yasaklamacı uygulamalara zemin sağlayan bir yasa tartışma gündeminde. Biz de, ne olur ne olmaz diye düşünerek ve www.webdetarih.net.tv köşemizin bu hizmeti her sayıda vermeye devam edeceğini hatırlatarak, birkaç tarih eğitimi sitesi adresi daha verelim dedik. Ne yazık ki, yine hepsi İngilizce bu sitelerin.

www.schoolhistory.co.uk, yaş gruplarına göre çeşitli alt sayfalara ayrılmış bir site. Epeyce geniş bir bağlantılar bölümüyle, eğlenceli oyunlar aracılığıyla tarih öğrenmeyi keyifli hale getiren sürprizleriyle site her yaştan ilgiliye tarihi daha da sevdirecektir.

www.spartacus.schoolnet.co.uk ise, özellikle 20. yüzyıl tarihini öğrenmek ve öğretmek isteyenler için sayısız olanak sunuyor. Site, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Çarlık ve Devrim Rusyası, Nazi Almanyası, kölecilik, kadın hakları mücadelesi benzeri geniş bir kaynaklar öbeğine sahip. Ayrıca eğer e-mailinizi verirseniz, her hafta "internette eğitim" ve "on-line tarih öğretimi" konulu e-bültenleri okuma şansınız oluyor.

Belki tercih edenler vardır diyerek, iki tane de Fransızca adres:
www.ac-toulouse.fr/histgeo/program/pedago.htm, Toulouse Akademisi'nin tarih ve coğrafya hocalarınca hazırlanmış site, yurttaşlık, tarih ve coğrafya alanlarında özellikle müfredat hususunda kapsamlı bilgiler sunuyor. Eric Ranguin adında bir Fransız öğretmenin http://perso.club-internet.fr/erra adresindeki sitesine de bir göz atmakta fayda var; bol sayıda ders örneği içeren zengin bir site...

Sydney N. Fisher Lisansüstü Öğrenci Tez Ödülü

Türk Araştırmaları Derneği/Turkish Studies Association (TSA), bir lisansüstü öğrencisi tarafından 2001-2002 öğretim yılında yazılmış en iyi Türk ya da Osmanlı araştırma yazısına 200 dolar ödül veriyor. Kazanan araştırma yazısı, ayrıca TSA'nın bülteninde yayımlanacak. Yazılar elektronik posta yoluyla da gönderilebilir; ancak, aksi tercih edilirse üç nüsha gönderilmesi isteniyor. Yazarın adresi, telefon numarası, bir e-posta adresi, ve dekanının/danışmanının adının da başvurularla birlikte gönderilmesi gerek. Başvurular için son tarih 15 Haziran 2002. Başvuruların gönderileceği isim ve adres ise:
Profesör Sylvia Önder
Division of Eastern Mediterranean Languages,
Georgetown University, Box 571041,
Washington DC 20057-1041;
Faks: 202-687-2408
onders@georgetown.edu

Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivillik

Bir niyeti, gerekli destekleyicileri ve kaynakları bulup gerçekleştirmek üzere sistemli ve kapsamlı bir biçimde ortaya koyarak bir projeye dönüştürürüz. Son yıllara gelinceye kadar yalnız devlette ve özel sektörde değil, STK'lar arasında da, niyetten projeye geçişe seyrek rastlanırdı. Bazı niyetler alabildiğine ham, bütünlükten yoksun bir biçimde ifade edilip, sonra da bunlara gereken desteğin bulunamadığından şikâyet edilirdi.

Yavaş yavaş proje yazmayı, yönetmeyi ve denetlemeyi öğrenmeye başladık. Bu, kendi başına olumlu bir gelişme. Ne var ki, STK'larımız, özellikle de en büyük ve en aktif olanlardan azımsanmayacak bir kesimi, hızla projecilik şirketleri olmaya yönelir oldular.

Kendi işlevlerini yerine getirmek isteyen STK'ların kaynak aramaları, bulmaları ve bu kaynağı amacı doğrultusunda kullanmalarında yadırganacak bir şey yok. Hatta, bu sürecin daha da gelişmesinin; devletten, yerel yönetimlerden ve ozel sektörden sağlanan her türlü fonun ve katkının, kayırmacılıktan uzak, objektif, şeffaf, karşılıklı yükümlülükleri açıkça ifade edilmiş kurallara göre verilmesinin tüm tarafların yararına olacağı da söylenebilir: Kuşkusuz, belirli etik kuralları gözeterek; Temmuz 1999'da yaptığımız "Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik" konulu 5. STK Sempozyumu sonunda hep birlikte saptadığımız ilkelere uyarak.

Ne var ki iş burada bitmiyor. Parasal kaynaklarını böylece bulan bir dernek ya da vakıf, çalışmaları için gerekli insan kaynaklarını nasıl sağlıyor? Kendi içinde olabildiğince demokratik bir ilişkiler sistemi kurmak için neler yapıyor? Elindeki kaynakların kullanımı ve temel kararlarda hesap verebilirliği nasıl gerçekleştiriyor? Bu ve benzeri sorulara cevap vermeksizin, esas olarak göstermelik genel kurulların, göstermelik faaliyet raporlarının, hatta göstermelik yönetim kurulu toplantılarının arkasında, baştan sona proje personelleriyle yürütülen çalışmalarla bir STK, sivilliğini koruyabilir mi?

Son sıralarda bu sorulara bir de uluslararası projeler bağlamında ortaya çıkan yenileri eklendi. Bir tek örnek, konunun anlaşılmasına yetebilir. Avrupa Birliği, (fazla tevazu göstermeden belirtelim, yedi yıllık bir çabayla Tarih Vakfı'nın önayak olduğu) bir program, Sivil Toplumu Destekleme Projeleri kapsamında iki yıl için iki milyon euro civarında bir kaynağı uluslararası ihaleyle tahsis etmeye karar verdi. Amaç yıllardır ihtiyaç duyulan STK bilgi bankası, danışma ve eğitim hizmetlerinin desteklenmesi olarak belirtildi.

Bu ihale belli olur olmaz, ana aktörleri uluslararası projecilik şirketleri olan bir konsorsiyumlar "savaşı" başladı. Bu konudaki deneyim birikimi dolayısıyla Tarih Vakfı'na da Avrupa'nın dört bir tarafından teklifler geldi. Teklif sahiplerine ortak çalışmaya ilişkin beş maddelik bir ilkeler bütünü önerdik: 1) Programda ihtiyaçların neler olduğu STK'ların geniş kesiminin katılımı ve danışmasıyla saptanmalıdır; 2) Ortaklar arasında işbölümü, raporlama ve iletişim ilkeleri önceden açıklığa kavuşturulmalıdır; 3) Proje harcamaları içinde idari masraflar ve danışmanlık ödemeleri minimumda tutulup bütçenin asıl bölümü program kapsamındaki hizmetlere ayrılmalıdır; 4) Ortaklar arasında saydamlık ve açık mali raporlama temel alınmalı, periyodik mali raporlar ve sonuç bilgileri kamuoyu ile paylaşılmalıdır; 5) Etkinliklerden sorumlu eşgüdümleyici kuruluşlar ve eşgüdümleyiciler, uzmanlık ve deneyimleri gözetilerek belirlenmelidir.

Bu yaklaşımımızı Tarih Vakfı'yla ilişkiye geçen taraflara olduğu gibi Avrupa Birliği Türkiye Temsilciliği'ne de yazılı olarak ilettik. Programın işin büyüklüğü karşısında zaten çok sınırlı kalan kaynaklarının çok önemli bir bölümünün yurtdışında harcanmasından, geriye kalanının ise saydamlıktan uzak bir biçimde Türkiye içinde hizmet olarak STK'lara yansıma oranı düşük bir biçimde tüketilmesinden duyduğumuz derin kuşkuyu dile getirdik.

Söz konusu ihale nasıl sonuçlanacak, endişelerimiz ne ölçüde gerçek olacak bilmiyoruz. Ancak, eğer gerekli önlemler alınmazsa, uluslararası projelerin yukarıda bahsedilen "proje şirketine dönüşme" sürecine büyük bir ivme kazandıracağı da açık.

Medeni Kanun'da yapılan değişiklikle vakıflarda üyeliğe dayanan katılım olanaklarının tümüyle kaldırılması, ekonomik krizin genel olarak kültür sektörüne, özellikle de bu sektördeki STK'lara olan yıkıcı etkileri, bazı STK'larda ödenmeye başlayan binlerce dolarlık yüksek ücretler, başarılı STK yöneticilerinin bu STK'ların arkasındaki büyük şirketlerin imajını gölgeledikleri için tasfiye edilmeleri, STK'ların üretimlerine bakılmaksızın ayrımcı bir yaklaşımla kayırılmaları ya da engellenmeleri... hep aynı tablonun parçaları olarak gelişiyor.

Asıl soru şu: Gerçek sivil toplum kuruluşları sivilliklerini korumak için hep birlikte ve tek tek neler yapacaklar?

Orhan Silier

IVIR ZIVIR TARİHİ II

GRAMOFON ÇAĞI

Gökhan Akçura

"Ses dediğin nedir ki? Uçar gider. Duyar unutursun.

Zaman gibidir ses. Yitirir gidersin tadına doyamadan...

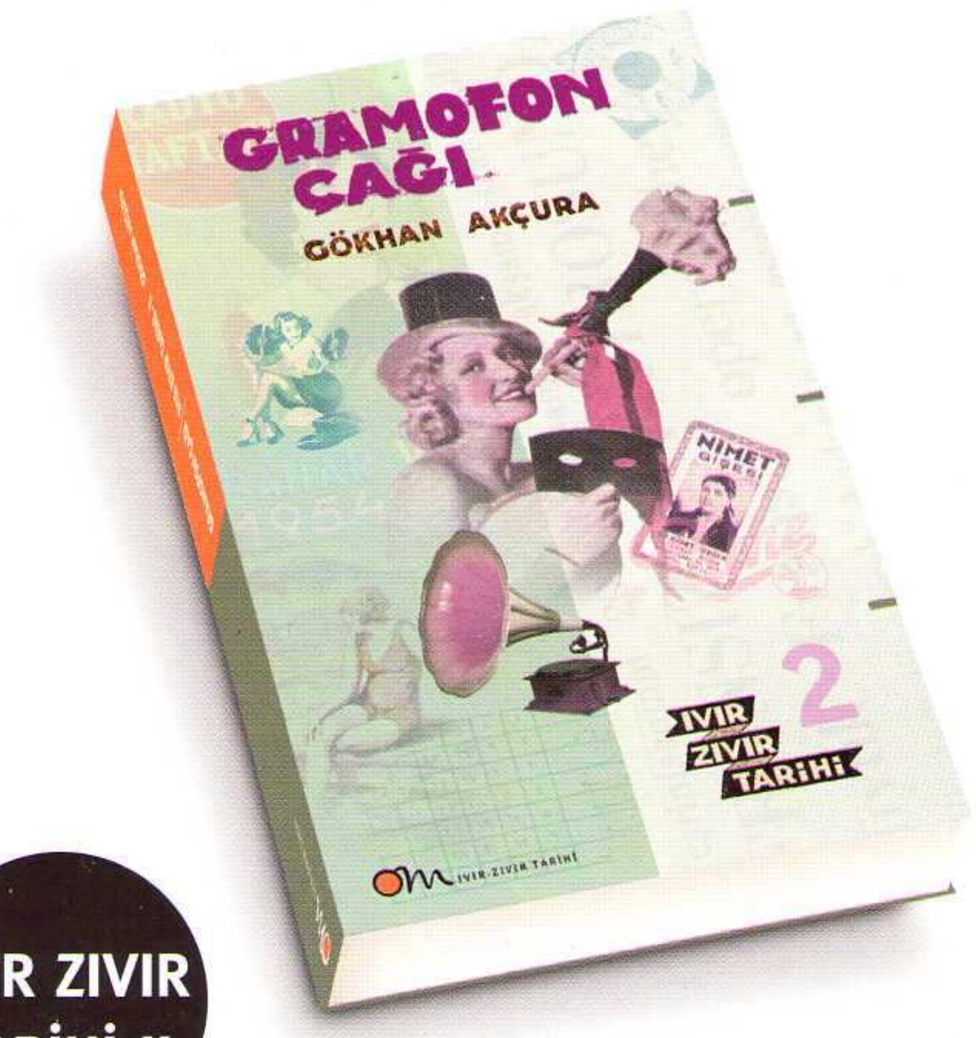
Artık sesler yok olmayacaktır... Çaresi bir yeni icattır.

Edison'un ünlü aleti: Fonograf.

Fonografın ardından ortaya çıkan gramofon makineleri birdenbire popüler oldu; kıraathanelerde, eğlence yerlerinde, evlerin pencerelerinde, Kâğıthane kayıklarında süslü, boyalı ve gürültülü borularıyla.

Plaklar kapış kapış satılıyordu.

Ne de olsa gramafon çağı başlamıştı..."

IVIR ZIVIR TARİHİ II

BİR BAŞKA DOĞUŞ

Furûğ-i Ferruhzâd

Türkçesi: Hatice Gülcan topkaya

Ve bu benim
Yalnız bir kadın
Soğuk mevsimin eşiğinde
Yeryüzünün kirli varlığını anlamanın başlangıcında
Göğün kederli ve yalın ümitsizliğinin
Ve bu çimentolu ellerin güçsüzlüğünün

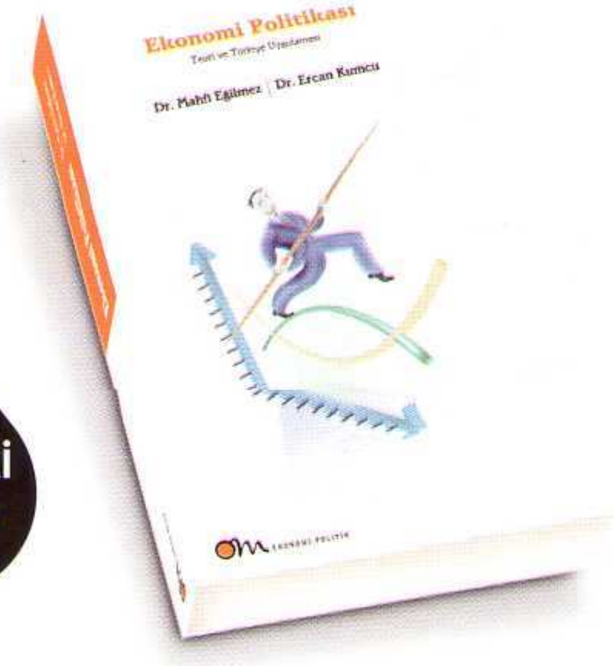
ŞİİR

Ekonomi Politikası

Teori ve Türkiye Uygulaması

Mahfi Eğilmez - Ercan Kumcu

Bu kitap, yılların getirdiği ortak düşüncelerin ve ortak olmayan düşüncelerde ortaya çıkmış tartışmalarda ulaşılan uzlaşmaların yazıya dökülmüş bir biçimi. Kitap Türkiye'yi referans olarak kullanmak suretiyle, ekonomik sorunların çözümü için kullanılması gereken araçları ve politikaları tartışmayı amaçlıyor. Böylece ekonomi politikasına hem genel olarak hem de Türkiye özelinde bakma olanağı sağlıyor.

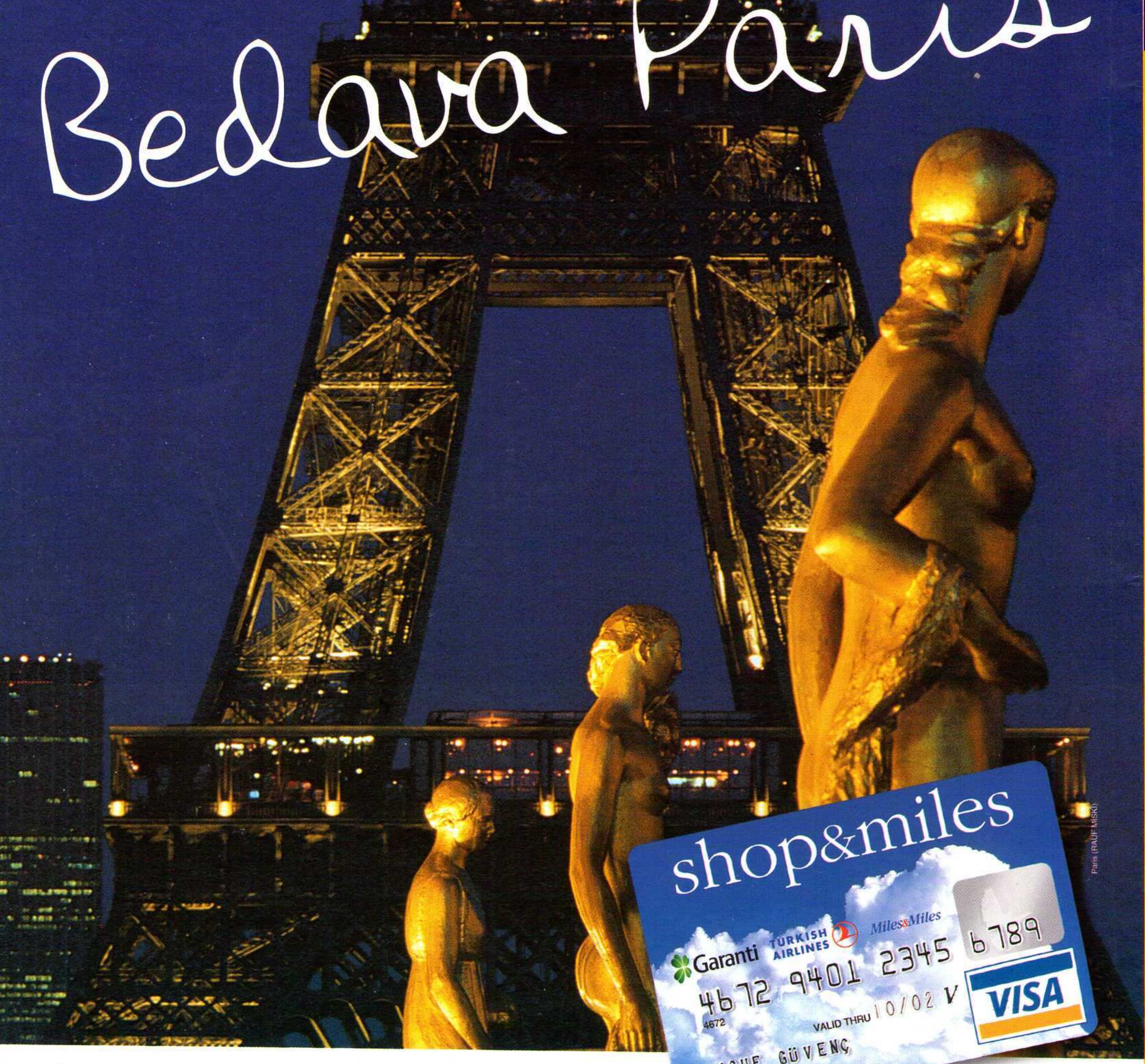

EKONOMİ POLİTİK

YAYINEVİ
"Islık çalar"

Seyrantepe Mah. İbrahim Karaoğlanoğlu Cad. Yayıncılar Sok. No: 10/A Kat: 2
4.Levent 80660 İstanbul Tel: (0212) 280 95 85 Faks: (0212) 280 93 40
e-mail: omnia@prizma.net.tr İnternet satışı: www. omyayinevi.com-www.ideefixe.com.tr

Bedava Paris

Paris (RAUF MISKI)

Shop&Miles, THY uçuş millerinize
alışveriş milleri ekleyebilen
tek kredi kartı. Alışverişinizi
Shop&Miles ile yapın. Bedava Paris
biletinizi çok daha çabuk kazanın.

Garanti | TÜRK HAVA YOLLARI

444 0 333 www.shopandmiles.com